НѢКОИ БѢЛѢЖКИ

ВЪРХУ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИТѢ

И

ИСТОРИЧЕСКИТѢ

ИЗСЛѢДОВАНИЯ

ВЪ

ТРАКИЯ

ОТЪ

ВЛ. и КАР. ШКОРПИЛЪ.

ПЛОВ ВЪ
ОБЛАСТНА АТНИЦА
188

НАМИРАТЪ СЕ ЗА ПРОДАНЬ:

Природни Богатства въ цѣлокупна България.

Второ прѣработено и допълнено издание на „Ископаемитѣ Богатства“, съ една нова геологическа карта на цѣлокупна България

отъ

Х. В. Шкорпилъ,

дѣйствителенъ членъ на природоиспитателното общество при императорский университетъ въ С. Петербургъ

Пловдивъ

Издание и печать на Христо Г. Дановъ

1884.

СЪДЪРЖАНИЕ

Прѣдисловие: *I. Землетрѣсения. II. Горѣщи лѣчителни води*: а) Хиссарски,
b) Софийски, c) Кюстендилски, d) Карловски, e) Крьстовски. Свѣдения за минералнитѣ
води въ Южна България. 1) Татаръ-Пазарджикский окрѫгъ, 2) Пловдивский окрѫгъ, 3)
Х окрѫгъ, 4) Старо-загорский окрѫгъ, 5) Сливенский окрѫгъ, 6) Бургаский
ли лѣковити води въ България. Студени минерални води. III. Ис-
тства. Злато. Срѣбро и срѣброносни руди. Олово и рудитѣ му. Желѣзо и
Черна желѣзна руда — Разноски за работата на Самоковското желѣзо прѣ-
а война, б) червена желѣзна руда (хематитъ), в) желта желѣзна руда (ли-
огнивецъ (пиритъ). Мѣдь и рудитѣ ѝ. Калай и рудитѣ му. Манганъ
ьнни въглища. — Общий поглѣдъ върху руднитѣ богатства въ Бъл-
онъ за рудницитѣ. Горокамьчини. Геология. Геологически формации.
ъ околностьта на Сливенъ. Планини. Езера. Пещери. Прѣдпотопний
дни музеи. Нѣколко бѣлѣжки върху географията въ България. Упѫт-
еографически материали. *IV. Земледѣлие.* Таблица за количеството
ъ 1883 г. въ Южна България. Опитъ за классификацията на ор-
гария. Хлѣбни растения. Чушчасти растения (варива). Търговски
блица за количе ата на тютюнитѣ прѣзъ 1882 г. въ Южна
(зла ия). Багрилни растения. Масленни рас-
сло прѣзъ 1881 г. въ Южна България.
търговия. Минерални артикли. До-
България). Таблица за произведението
тителни произведения. Таблица за ко-
а България. Таблица за количествата на
ѣзъ 1882 год. въ Южна България. *Живо-*
ествата на пашкулитѣ прѣзъ 1882 год. въ

— **Цѣна 3 лева.**

НѢКОИ БѢЛѢЖКИ

ВЪРХУ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИТѢ

И

ИСТОРИЧЕСКИТѢ

ИЗСЛѢДОВАНИЯ

ВЪ

ТРАКИЯ

ОТЪ

ВЛ. и КАР. ШКОРПИЛЪ.

ПЛОВДИВЪ
ОБЛАСТНА ПЕЧАТНИЦА
1885.

СЪДЪРЖАНИЕ.

ПРИТУРКИ.

Тѣзи страни, въ които живѣятъ днесь Българитѣ, въ старо врѣме сж били обиталища на различни други народи, отъ които едни съ изминванието на врѣмето съвсѣмъ измрѣли, а други сж се смѣсили съ други племена, та сж се съставили така други народи съ ново име. Още въ дрѣзгавината на историческото врѣме тѣзи страни сж били населени съ Тракийци, народъ, който само по името си изчезна тогава, когато дошли Славяни на Балканский полуостровъ отъ своето праотечество — сегашна Руссия. Тракийцитѣ обаче не сж били прѣзъ цѣлото туй врѣме господари на отечеството си. Силнитѣ царие на съсѣдната Македония и Лисимахъ покорили и завладѣли една голѣма часть отъ Тракия; но щомъ се свършило това тѣхно владѣние, появилъ се въ тракийскитѣ страни другъ народъ — воинственнитѣ Келти — които почти цѣлото третьо столѣтие прѣди Р. Х. владѣли надъ Тракийцитѣ иземали данъкъ отъ тамкашнитѣ приморски грьцки заселища. Тракийцитѣ изгубили своята свобода за всегда, когато страната между Дунава и Балкана въ 29 г. прѣди Р. Х., и страната на югъ отъ Стара-Планина въ 46 г. слѣдъ Р. Х., съ название „Moesia“ и „Thracia“ станали римски провинции. Грьцитѣ почнали да влазятъ често въ историята на тракийскийтъ народъ, както и наопаки, но отъ кѫмъ политическа точка на зрѣнието, въ старо врѣме тѣ не сж имали това значение, както Македонцитѣ, Келтитѣ и най-вече Римлянитѣ.

Всички тѣзи народи — като неспоменуваме за Българитѣ, Византийцитѣ и въобще за врѣмето слѣдъ дохожданието на Славянитѣ на Балканский полуостровъ — достигнжли били до извѣстна степень на образованието, и наистина трѣбваше тѣ да оставятъ въ тази страна не единъ знакъ отъ свойтъ животъ: тѣ сж напълнили както Мизия тъй и Тракия съ многобройни паметници и достазабѣлѣжителни работи, които даватъ ясно доказателство за едноврѣмешнийтъ битъ на тѣзи народи. Нека споменемъ само за тѣзи безъ четъ правени могили, съ които сж покрити почти всички страни, гдѣто днесь е распространенъ българскийтъ языкъ. Освѣнъ тѣзи паметници, по-голѣмата часть отъ които покрива прахътъ на тракийскитѣ герои и князове, една голѣма часть отъ други паметници, като: надписи, монети, развалини на градове, малки крѣпости и храмове, статуи, надгробни камьни, остатки отъ пжтища, водопроводи и пр., принадлежатъ на Римлянитѣ, които при високата степень на своето образование и при тази роль, която тѣ играли на балканский полуостровъ, не е било невъзможно да напълнятъ тѣзи двѣ провинции съ таквизи знакове, които сж достаточни да покажятъ, какво мѣсто е държалъ този народъ въ редътъ на тогавашнитѣ стари народи. Грьцитѣ сж

имали тъй сжщо влияние на тракийското образование, но защото не сж имали таково политическо значение надъ Тракийцитѣ, не сж можли да оставятъ слѣдъ себе си и такива памятници, каквито сж оставили Римлянитѣ.

Може да се струва на нѣкого си, че при таквози едно богатство отъ римски паметници и при многото данни за Тракия и Мизия, които се намиратъ у гръцкитѣ и римски списатели, е лесно да си начъртаемъ картина, която да ни прѣдстави битътъ на жителитѣ въ врѣмето на римското владѣние и общото положение на цѣлата тази земя въ него врѣме. Наистина лесно щѣше да бжде, ако цѣлото туй богатство би било събрано и на сѣкиго достжпно! Обаче и до сега още по-голѣмата часть отъ тѣзи паметници лѣжи и си стои пренебрегнжта и очаква прилѣжнийтъ си събиратель.

Въ настоящето си описание, ний имахме за цѣль да обърнемъ вниманието на ученитѣ върху нѣкои си отъ тѣзи многобройни паметници и да искажемъ своето мнѣние върху тѣхното значение. Нѣмаме обаче намѣрение, сжщо и не можемъ да искажемъ послѣднята си дума върху тѣзи паметници, по причина на нѣмание всичкитѣ необходими срѣдства. Заради туй ний оставаме задоволени, ако би този ни трудъ послужи като материалъ и улеснение за онази картина на староврѣмешната Мизия и Тракия, която ще може да се начъртае слѣдъ пълното и точното издирвание на всички по-важни паметници, които се намиратъ въ сегашното Българско Княжество и въ Източна Румелия.

Отъ само себе си се разбира, че при изслѣдванията си, ний сме исказали непослѣднитѣ си взглядове къмъ тѣзи паметници, които се отнасятъ до минжлото на България и можемъ да се ласкаемъ, че въ туй отношение ний сме издирили работи не отъ малка важность.

I.

А.

Още въ началото на минялата година се научихме, че въ Ямболската околия, по посоката къмъ Кѫзалъ-Агачь, имало единъ окопъ, извѣстенъ на населението подъ името „еркесия“ (тур. прѣсечена земя) и чакахме удобенъ случай за да го изучимъ подробно.

Водими отъ това извѣстие, сполучихме да намѣримъ до р. Тунджа окопъ [1]), който по своето продължение и особенность заслужва, до колкото е възможно, най-внимателно изучение и изслѣдвание. Този голѣмъ окопъ се простира отъ юго-западъ къмъ с. Пандаклии (Ямболската околия) и отъ тамъ по-нататъкъ отъ лѣвийтъ брѣгъ на рѣката Тунджа въ сѣвероисточната посока къмъ с. Яйказлий (Бургашската околия), тако-рѣчи чакъ до брѣгътъ на Черно-море. Минува пакъ по прѣзъ тѣзи мѣста: отъ р. Тунджа сочи къмъ с. Нова-махала и то тъй, щото сс. Саранли, Османли, и Тюркменъ (Ямболск. околия) оставатъ на южната и сс. Гидикли, Мансарли и Инджексарлий на сѣверната страна. Между сс. Тюркменъ и Арнаут-кьой минува окопътъ прѣзъ тѣсний проходъ между високитѣ върхове на Арнаутский Баклджикъ и Рудний върхъ (Малъ-тепе). Отъ с. Нова-махала минува между сс. Башали и Хасбеглий къмъ сс. Джумали и Курудере отъ които първото лѣжи на сѣверъ, другото пакъ на югъ. Половинъ часъ на сѣверъ отъ окопътъ лѣжи с. Руссокастро (Бур. ок.). На истокъ отъ с. Яйказли този окопъ изведнѫжь се свършва. Малко нѣщо по-напрѣдъ, надъ малката поляна, мѣжду р. Мандра и Руссокастренската рѣка, окопътъ на веднѫжь се раздѣлва на два клона. Южний клонъ сочи на право къмъ р. Мандра, на половината на пѫтьтъ обаче съвсѣмъ се изгубва. На мѣстото, дѣто се свършва това рамо, се намира доста високо възвишение и може да се забѣлѣжи, че е било тукъ копано. Сѣверното рамо, въ продължението на главнийтъ окопъ, се спуща отъ доста високо възвишение, на което се намиратъ значителни развалини, долу къмъ полето, отчасти блатисто, простира се съвсѣмъ явно около единъ километръ на това поле и пакъ наведнѫжь се изгубва. Южний клонъ много по-напрѣдъ се свършва отколкото клонътъ, който иде малко нѣщо по на сѣверъ. Причината за гдѣто окопътъ къмъ юго-западъ на дѣсний брѣгъ на р. Тунджа, не личи толкова добрѣ, произлиза отъ туй, че тази страна е по-гѫсто населена и че прочее при обработванието на нивитѣ окопътъ съ врѣме е билъ разоранъ и развалeнъ отъ орачи.

---

[1]) Първо извѣстие върху този окопъ е било обнародвано въ в. „Slovanský Sborník“ čis q. září. Roč. III. 1884. „Pohraničný val v jižnim Bulharsku. Napsal H. i L. Škorpil.

На по-високо расположенитѣ мѣста можемъ до сега още да видимъ остатки отъ този окопъ. Забѣлѣжихме, че и на горѣописаната отъ насъ линия, окопътъ на нѣкои мѣста изчезва, види се, че и то е станжло по причина на разоряването на околнитѣ ниви. Отъ р. Тунджа (отъ с. Пандакли) до Акбунарската рѣка окопътъ се изгубва съвсѣмъ по причина на разораването на нивитѣ. Оттукъ пакъ минува чакъ до с. Налбантлари като оставатъ сс. Балабунаръ, Коюнбунаръ, Базарджикъ на сѣверната и сс. Талашманли, Маца, и Дилджилери (Кавакл. окол.) на южната страна на окопътъ. Мѣжду сс. Балабунаръ и Талашманли до самийтъ окопъ се намиратъ три правени могилки, спорѣдъ които и тази мѣстность се нарича у „тритѣ могилки“. По-нататъшното продължение на окопътъ сполучихме да намѣримъ слѣдъ дълго обикаляние на страната мѣжду Мънастирски върхове и р. Марица и то мѣжду сс. Сорутъ и Теккя Мусачево (Сейменската околия), гдѣто окопътъ минува покрай римскитѣ развалини, за които ще поговоримъ по-нататъкъ, окопътъ сочи насамъ изъ околностьта на сс. Гюлбунаръ и Тирфили. При самитѣ развалини до сс. Теккя Мусачево веднѫжъ си изгубва окопътъ югозападната си посока, която държи отъ брѣговетѣ на Черно море и сочи оттукъ на право къмъ югъ покрай сейменското градище прѣзъ р. Марица. На югъ отъ развалинитѣ при с. Т. Мусачево на растояние отъ единъ километръ личи окопътъ до самийтъ желѣзенъ пѫть който минува по тѣзи мѣста; източний прѣкопъ на окопътъ има 1 м. дълбочина и около 4 м. ширина. Самийтъ насипъ е издигнѫтъ на източний теренъ о 1 м. и широчината му е ок. 6 м.

Твърдѣ вѣроятно е, че по нѣкои мѣста, по-нататъкъ кѫдѣ югъ, ще се намѣри продължението на този окопъ. Това мнѣние подтвърдиха вече двама очевидци. Тъй ни разказа единъ поклонникъ, който е ходилъ на Света Гора, че този окопъ се простира чакъ до рѣка Арда и оттамъ чакъ къмъ Бѣло море. Другий знатель на тѣзи страни ни съобщи, че окопътъ отъ р. Марица сочи направо къмъ рѣка Арда и заминува отъ тамъ чакъ къмъ Бѣло море. Между гг. Кавала и Солунъ могѫтъ да се видятъ ужь значителни негови слѣди.

Този окопъ извѣстенъ мѣжду населението подъ името „еркесия“ или „земленъ прѣделъ“ и спорѣдъ тълкуванието на народътъ раздѣлявалъ царството на двамата братья или по-добрѣ двѣ империи може би българската отъ византийската.

Между народътъ сѫ се запазили различни прѣдания за окопътъ. Стари хора въ с. Келешково (Бург. ок.), приказватъ че окопътъ е билъ правенъ въ врѣме на царуванието на Крума. Когато се е правилъ окопътъ населението на околнитѣ села е било принудено насилственно да работи, по селата останжли само бабички които трѣбвало да наглѣдватъ всяка по деветь дѣца. Когато веднѫжъ е минувалъ царьтъ прѣзъ едно таково село, клѣла го една слѣпа бабичка съ думи: „Царю да не доцарувашъ“, на което и царьтъ ужь отговорилъ: „до врѣме ще царувамъ бабичко“. Приказва се сѫщо че царьтъ казвалъ на работницитѣ; „къмъ която страна хвърляте пръстьта, тамъ да има повече плодородие“. Това послѣдно прѣдание види се наистина да е произ-

лѣзло отъ туй, че къмъ сѣверъ отъ окопътъ, къмъ която страна прьстьта е хвърлена, прѣобладава черноземъ, на югъ пакъ отъ него прьстьта е малко плодородна. Любопитно е това обстоятелство, че окопътъ е билъ насипванъ все къмъ сѣверната страна, което се види отъ туй, че прѣкопътъ се намира само къмъ южната страна. Сжщо и у двата клона на източнийтъ край на окопътъ до с. Яйкazли се намиратъ прѣкопитѣ имъ само на южната страна. Споменуваме прѣдварително на това мѣсто, че сжщий характеристиченъ знакъ се забѣлѣжва и на другадѣ. Тъй на пр. у окопитѣ, които се простиратъ въ околностьта на г. Киевъ забѣлѣжва се тъй сжщо прѣкопътъ само на едната страна и това всякога отъ оназь, която е обърната отъ г. Киевъ и обърната къмъ страната отъ кждѣ е грозила на г. Киевъ опастность отъ неприятелскитѣ нападения [1]). Колкото се отнася до видътъ, представлява се окопътъ по нѣкои мѣста като желѣзнопжтенъ насипъ и достига по нѣкои мѣста до такава височина, щото конникътъ неможе да бжде виденъ отъ минувачитѣ на сѣверната страна, когато той е на южната. Между сс. Руссокастро и Курудере можахме да узнаемъ, че ширината на южний прѣкопъ на окопътъ е около 7 м. а дълбочината му около 1.5 м. Отъ туй можемъ да заключимъ, че отъ пространството на 49 квадратни метра сж били изкопани 68.5 кубически м. земя, която е била хвърлена все къмъ сѣверната страна на окопътъ. Врьзъ окопътъ растжтъ тукъ стогодишни дървета. Между сс. Османли и Инджексарли (Ямбол. ок.) прѣкопътъ е около 1 м. дълбокъ; височината на насипътъ надъ южний теренъ ок. 1 м. и широчината му ок. 15 м. Между сс. Инджексарли и Бейкьой близо до дилувиалното възвишение до р. Тунджа е прѣкопътъ толкова дълбокъ, щото конникътъ се закрива отъ насипътъ; забѣлѣжва се че ширината на копаното мѣсто е ок. 10 м. Въ Сейменската околия на югъ отъ с. Т. Мусачево прѣкопътъ има дълбочина 1 м. и ширина ок. 4 м.; насипътъ е издигнатъ надъ околнийтъ теренъ о 1 м. и има ширина ок. 6 м.

По нѣкои мѣста окопътъ е много низъкъ и почти се изгубва. Това се забѣлѣжва особенно между сс. Башалий и Джумали и между сс. Налбантлари и Т. Мусачево. Съвсѣмъ се е изгубилъ между с. Пандакли и Акбунарската рѣка. По другитѣ мѣста отъ с. Яйказли чакъ до рѣка Марица личи добрѣ, както особенно въ Руссокастренската и Курудеренска гори. Ширината на окопътъ се измѣнява и то види се отъ туй, че или отъ вѣтърътъ се разнесла горнята му изсжхнала прьсть или, че той се е снижилъ отъ влиянието на дждоветѣ, отъ което е изгубилъ и първобитната ширина.

Забѣлѣжваме, че окопътъ не е билъ покритъ съ камьни. До селото Нова-Махала се съединява отъ южната страна съ главнийтъ окопъ тъй-наръченъ „цигански окопъ", въ видъ на полукржгъ, на който диаметрътъ е приблизително дълъгъ ок. 200 м. и радиусъ ок. 80. м. Този „цигански окопъ" се намира близо до пжтьтъ между високитѣ еруптивни върхове на Войнишский и Арнаутский Бакаджикъ. Главний окопъ се простира въ права линия като

[1]) Виждь любопитната статия на проф. Антоновича: „Зміевы валы въ прѣдѣлахъ Кіевской земли" напечатана въ исторический вѣстникъ „Кіевская старина" Кіевъ 1884 стр. 358.

телеграфътъ. До рѣчицитѣ и рѣкитѣ що присичатъ окопътъ дирихме остатоци отъ мостове, защото бѣхме въ начало на мнѣние, да ли не е билъ този окопъ остатокъ отъ едноврѣмешний римский пѫть; нъ всичкитѣ ни усилия останахѫ безъ послѣдствие.

Б.

Когато сме размишлявали върху значението на този окопъ, струваше ни се спорѣдъ нѣкои обстоятелства, че може би този окопъ да е остатокъ отъ едноврѣмешенъ римский пѫть, който съединяваше брѣгътъ на Черно море а най-вече важнийтъ неговъ градъ Анхияло съ рѣката Тунджа [1]).

Противъ това ни мнѣние обаче сѫ противорѣчили твърдѣ важни обстоятелства. Първо чудили сме се защо сѫ построявали Римлянитѣ пѫтьтъ толкова високъ по мѣста, гдѣто нѣмаше нужда отъ туй. Второ, на никѫдѣ отъ морето чакъ до рѣката Тунджа не сме намѣрили камъни, остатки отъ постилането, както у другитѣ римски пѫтища въ Тракия можемъ да забѣлѣжимъ; още по-прѣди спомѣнѫхме, че до рѣчицитѣ и рѣката Тунджа несѫществуватъ ни най-малки слѣди отъ мостове. Сѫщо и прѣкопътъ който се простира само по южната страна на окопътъ възбуждаше въ насъ съмнѣние. Ключътъ за разрѣшението на тоя важенъ въпросъ е било съобщението, което ни направи по желанието ни учительтъ А. Ранковъ отъ с. Жеравна (Котленската околия). Още при нашето пѫтуванпе въ Котленский Балканъ чухме да се приказва за нѣкакъвъ си балканский окопъ. Опѫтихме се тогава нарочно отъ с. Мѣдвѣнъ по неправийтъ пѫть за г. Котелъ, за да видимъ окопътъ, който казватъ, че се простиралъ на югъ отъ Котелъ прѣзъ гори и долове. Приказвахѫ ни още, че този окопъ се простиралъ по върховетѣ на Стара Планина чакъ къмъ Черно море. Несполучихме обаче да го видимъ. Когато бѣхме въ г. Бургасъ, префектътъ, който е родомъ отъ с. Жеравна, попита ни на какво сме мнѣние за окопътъ („протокътъ") въ Котленский Балканъ, прѣзъ когото, спорѣдъ прѣдание се прѣкарвала вода отъ в. Разбойна за крѣпость Вида. Чувало се уж подземно хучение на водата въ „протокътъ." Съобщаваме тукъ свѣденията на Жеравненский учитель:

«Балканский окопъ дѣли на половина пространството между г. Котелъ и с. Жеравна и даже и ако и да не е правенъ съ тази цѣль, счита се пакъ за граница (синуръ), която опрѣдѣля Котленската и Жеравненска мѣри. Окопътъ се простира въ права линия. Въ западна посока взема направление къмъ в. Чумерна, като прѣминува в. Разбойна и Желѣзнитѣ врата въ Сливенский Балканъ.

---

[1]) K. Jireček: „Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopol und die Balkanpässe." Prag 1877 p. 145.

По нѣкои мѣста особенно въ долищата едвамъ се забѣлѣжва. Отъ къмъ истокъ прѣсича Котленский проходъ между г. Котелъ и с. Мѣдвѣнъ, прѣзъ Пашовата курия и Равно буче (Мѣдвѣнс. Балканъ) и сочи къмъ **Върбица**. Окопътъ е копанъ и земята е насипвана все къмъ сѣверната страна, тъй щото прѣкопътъ се намира само на южната страна. Ширината на този окопъ е приблизително ок. 15 крачки. Спорѣдъ расказътъ на народътъ, окопътъ е билъ насипванъ въ посоката къмъ Преславъ отъ Българитѣ въ врѣмето на ожесточенитѣ войни на Грьцитѣ съ Българитѣ. На едно мѣсто на растояние ок. 10 минути на югъ на окопътъ се намира тъй нарѣченийтъ „грьцкий долъ", гдѣто паднжли ужь 17,000 Грьци. Въ тѣзи врѣмена ужь Българскитѣ царье въ Преславъ, направили този окопъ за да означава границитѣ на държавата имъ. Въ това врѣме се намирала ужь на този окопъ постоянно българска стража отъ Преславъ. По-на югъ отъ този окопъ на върхътъ Вѣтрило (на сѣвероистокъ отъ с. Жеравна) намира се малкий окопъ, който вече едвамъ личи; на този врьхъ се виждатъ слаби остатки отъ този окопъ, който се простира чакъ до врьхътъ Вида и отъ другата страна (къмъ западъ) чакъ до в. Разбойна. Малкий окопъ се съединява съ главний балканский окопъ близо до мѣстностьта нарѣчена „Липовъ дѣлъ".

По край балканский окопъ се намирали нѣколко градища, на които развалинитѣ можемъ до сега още да видимъ. Споменуваме за тѣзи развалини: 1) въ Равно буче на сѣвероистокъ отъ с. Мѣдвѣнъ, 2) на сѣверъ отъ с. Кадърфакли, за които по-надолу по-обширно ще се прострем. Двѣтѣ тѣзи развалини, заедно съ една третя, лежаща на сѣвероистокъ до Кадърфаклийското градище се намиратъ на югъ отъ окопътъ до пжтьтъ къмъ Преславъ. Недалечъ отъ окопътъ се намиратъ още тѣзи градища: 3) на югъ отъ Кипилово, 4) между с. Жеравна и г. Котелъ, на врьхътъ Вида, 5) на сѣвероистокъ отъ г. Котелъ, на дѣсно до пжтьтъ Котелъ-Тича, 6) между сс. Мѣдвѣнъ и Садово до мѣстностьта нарѣчена Новачка.

Всякий читатель е забѣлѣжилъ наистина това че балканский окопъ има очевидна сходность съ пандаклийский окопъ. Особенно прѣкопътъ на южната страна показва по всяка вѣроятность, че двата тѣзи окопи сж отъ еднакво происхождение. Да си мислимъ сега върху туй, че тѣзи окопи сж могли да бждятъ пжтища би било безразумно; очевидно е прочее, че тѣ иматъ значение съвсѣмъ друго и то точно таково, което му приписва народното прѣдание. Ний знаемъ твърдѣ добрѣ, че народни прѣдания много пжти затьмняватъ свѣтлината на историческитѣ истини, обаче въ тоя случай историята сама свидѣтелствува, че тия окопи немогжтъ да бждятъ друго нищо освѣнъ **защитна граница на бжлгарското царство**. Като се поразглѣдаме сега въ историята на Българско ще видимъ прѣди всичко, че Българитѣ съ които сж се слѣли балканскитѣ Славяни въ единъ народъ имали спорѣдъ разказа на арапскитѣ списатели, обичай да ограждатъ цѣлата си земя съ трънѣстий плѣть, та така да означаватъ границитѣ на царството си [1]). Да забѣлѣжимъ по-нататъкъ, че отъ I до X столѣтие слѣдъ Р. Х. сж били окопитѣ правени въ

[1]). K. Jreček: Dějiny národa bulharského. Praha 1876. str. 107.

по-голѣмата часть на Европа за защита на границитѣ, не само отъ Римлянитѣ и Германцитѣ нъ и отъ Славянитѣ [1]).

Най-напрѣдъ Римлянитѣ употрѣбявали този начинъ на укрѣпление за защита на своето владѣние. Извѣстно е наистина всякому, че вече Ю. Цезаръ [2]) въ 58 г. прѣди Р. Х., като искалъ да прѣкрати на Гелветитѣ пѫтьтъ прѣзъ римската провинция, заповѣдва да се направи отъ Леманското езеро до планината Юра единъ окопъ почти 4 мили дългъ и 16 стѫпки високъ; отъ едната страна на този окопъ се простираше прѣкопъ тъкмо тъй като у българскитѣ и русскитѣ окопи. Въ врѣме на римскитѣ императори достигна този обичай до твърдѣ значителни размѣри. Отъ многото примѣри ще покажемъ на насъ най-близкийтъ т. е. окопътъ, на който остаткитѣ и до сега още се намиратъ отъ къмъ южната страна на Добруджа отъ г. Кюстендже чакъ до с. Черна Вода на р. Дунава. Германитѣ скоро научили отъ Римлянитѣ този обичай. Вече Тацитѣ [3]) ни остави върху туй драгоцѣнно свѣдение, отъ което излиза на явѣ, че подобни окопи служили не само като граница нъ и като защита.

Въ врѣмето на Карла Великий тази римска система на укрѣпления е била твърдѣ добрѣ позната не само на Франкитѣ, нъ и на тѣзи нѣмски и съ Нѣмци съсѣдни племена, съ които се борилъ онзи франгский завоюватель. Въ Лѣтописаниията на Еингарда се намиратъ свѣдения върху единъ редъ окопи, които били направени въ 812 г. по заповѣдь на Карла Великий за защита на сѣвернитѣ саксонски граници противъ нападенията на Данцитѣ и славянското племе Лютици. Това укрѣпление „Limites faxoniae," което се намирало на дѣснийтъ брѣгъ на р. Лабе (Елба) е разглѣдалъ и подробно описалъ Адамъ, бремский канонпкъ (умрѣлъ слѣдъ 1076 г.). Наскоро въ сѫщото врѣме когато е билъ правенъ поменѫтий окопъ, съврѣменикътъ на Карла Великий, данский „Конунгъ" Готфридъ оградилъ въ 808 г. южната граница на своята държава съ единъ дългъ окопъ, който се простиралъ отъ балтийското чакъ до нѣмското морета. На югоистокъ прѣдставители на Карла Великий дойдохѫ къмъ страната, която е била сѫщо обиколена съ окопи; калугеръ Сангаммски като описва експедицията на Карловътъ синъ Пипинъ, противъ Аваритѣ (въ 796 г.) оставилъ ни е едно подробно описание на деветь концентрически рѣдове отъ окопи, съ които е била заобиколена аварската страна и които сѫ били главно прѣпятствие на Франкитѣ при завоеванието на тази страна. Още въ X столѣтие нѣмскитѣ императори непрѣстанвахѫ да градятъ по границитѣ на своята империя окопи; така ок. 970 г. въ врѣмето на царуванието на Оттона I билъ насипанъ единъ дългъ окопъ по край сѣвернитѣ граници на Голштеинъ за защита на тази страна отъ данскитѣ нападения.

---

[1]). Освѣнъ по-горѣ споменѫтата статия на профессоръ Антоновичъ показваме въ туй отношение сѫщо и на четвъртий археологический съѣздъ въ г. Казанъ, гдѣто този русский ученъ съобщи много любопитни свѣдения въобще върху окопи и за Киевскитѣ особенно. Виждь „Журналъ Министерства Нар. Просвѣщенія." С.-Петербургъ 1878. Январъ стр. 132.

[2]) Caes. b. gall. I, 8.

[3]) Tacit. ann. II, 19. 20.

При постоянното сношение на полабскитѣ Славяни съ Нѣмцитѣ не е било чудно, гдѣто у Славянитѣ почнахѫ да заградяватъ по сѫщий начинъ владѣнията си. Въ едноврѣмешнитѣ славянски страни, които занимаватъ сегашната Саксония, Брандебургъ и Силезия намира се цѣла сложна система отъ окопи и прѣкопи, които се простиратъ на много, много мили и заключаватъ въ себе си цѣли пространни околии. Такива окопи ограждатъ бившата горня Лузация и Мейссенъ и испълватъ тако-рѣчи врѣдъ въ различни направления пространството отъ р. Сала до р. Одра и Варта [1]). Отъ полабскитѣ Славяни прѣминѫ тази укрѣпителна система въ Полша, гдѣто до сега се виждатъ остатки на пространни окопи. Сѫщо и Руссия е богата съ таквизи окопи [2]). Тъй на пр. г. Киевъ е обиколенъ отъ всичкитѣ страни, като исключимъ источната страна, гдѣто тече р. Днѣпръ, съ нѣколко рѣда окопи, които сѫ снабдени съ прѣкопътъ на страната, която е обърната отъ г. Киевъ. Сѫщо и въ воронежската губерния се намиратъ окопи, които очевидно служехѫ като укрѣпление противъ неприятелскитѣ нападения [3]).

Отъ тѣзи забѣлѣжки излиза на явѣ, че обичайтъ да се градятъ окопитѣ е произлѣзълъ отъ Римлянитѣ и по-сѣтнѣ пъкъ постъпенно се е распространилъ почти по цѣла Европа. Тукъ ще си позволимъ обаче да искажемъ противъ Г-на Антоновича мнѣнието си, че този обичай е могълъ да се разпространява не само отъ западъ къмъ истокъ, нъ и отъ долний Дунавъ прѣзъ Дация къмъ сѣверъ. Войнитѣ на императора Траяна не могли да прѣминѫтъ и непрѣминѫхѫ безъ влиянието на племената, които обитавахѫ онѣзи страни.

II.

Че тѣзи окопи сѫ били правени не само за защита, нъ и за обозначение на граници показва твърдѣ ясно освѣнъ горѣспоменѫтото показание на Тацита и паметникътъ, който води началото си отъ X столѣтие т. е. едно писмо, писано отъ Брунона, магдебурский архиепископъ до нѣмский императоръ Гейнриха II. Брунонъ, когато пѫтувалъ като миссионеринъ, въ страната на Печенегитѣ остановилъ се и живѣялъ нѣколко врѣме въ столицата на русский князь въ г. Киевъ (т. е. св. Владимиръ). Князьтъ го прѣдумвалъ, за да не ходи при такъвъ дивъ народъ и да се откаже отъ мисъльта да обърне този народъ въ християнската вѣра. Когато прочее Брунонъ настоявалъ на своето намѣрение та го испроводилъ русский князь съ една дружина войска чакъ до границата на своята държава, която е билъ оградилъ отъ всичкитѣ страни съ твърдѣ яка и дълга ограда „(ad regni sui terminum ultimum, quem propter vagum hostem firmissima et longissima sepe undique circumclausit)“. Когато пристигнѫли къмъ окопътъ, испратилъ князьтъ при Брунона единъ отъ своитѣ магнати съ слово, което се е почвало съ тѣзи думи: „Доведохъ те до мѣстото, гдѣто се свършва моята земя и гдѣто се захваща неприятелското владѣние и пр.“ [4]).

---

[1]) Антоновичь l. l. pag. 363 seqq.
[2]) P. J. Šafařik, Sebrané spisy. V Poaze 1862. I., стр. 161. 562 и 564.
[3]) Древняя и новая Россія. С. Петерсбургъ 1875 стр. 59 и слѣд.
[4]) Атанасовичь l. l. pag. 367. 368.

Не ще да бъде прочее удивително, ако би да приемемъ слѣдъ това изяснение за истина, че и балканский окопъ е билъ граница на българското и византийското царство въ врѣме, когато Българитѣ приехѫ христианската вѣра. По-нататъкъ нѣкои византийски списатели изрично казватъ, че императоръ Михаилъ III отстѫпилъ на Бориса страната до подножието на Балкана отъ Сидера (въ околностьта на Котелъ, гдѣто прѣдполагаме да е било това мѣсто) чакъ до градъ Дебелтъ, която се наричала Загория [1]). За граница на Борисовото уголѣмено царство мислиме да е окопътъ, който се простира отъ р. Тунджа до Черно Море. Колкото се отнася до останѫлитѣ части на окопътъ отъ р. Тунджа до Бѣло Море ще споменемъ слѣдующето. Въ единъ старъ грьцки паметникъ, въ който се изчисляватъ българскитѣ архиепископи, за св. Климентъ се говори, че Борисъ го поставилъ да бѫде духовенъ началникъ надъ третята часть отъ българското царство. А тази часть се простирала отъ Канина и Иерихо до Солунъ т. е. объемала е цѣла Македония. Явно е отъ туй, че Македония принадлежала тогава на Българитѣ. Така сѫщо и тоя ѫгълъ на сѣверозападна Тракия, който лѣжи между Балканътъ и Родопскитѣ планини, принадлежалъ на Българитѣ. Засвидѣтелствува се, че въ врѣмето на Бориса и Симеона българскитѣ граници се простирали отъ устието на Дунава до Месемврия (собственно до Дебелтъ) и оттукъ до Родопитѣ, като заключавали въ себе си Пловдивъ [2]).

Че Пловдивско принадлежало на българското царство подтвърдява особенно това свѣдение, че между другитѣ и тракийскитѣ Драговичи се намирали въ числото на тѣзи славянски племена, които въ врѣме на покрьщението на Бориса принадлежали на България. За Драговичи безъ всѣко съмнѣние е извѣстно, че тѣ живѣяли на западъ отъ Пловдивско [3]). Сѫщо и Сакулати (въ околностьта на Солунъ), македонски Драговичи (на сѫщото мѣсто), Смолени (около границитѣ на Тракия и Македония на рѣката Места), Бързаци (между Охридъ и Битоля) сѫ били въ българското царство [4]).

Отъ това обстоятелство, че границата е минувала прѣзъ горѣозначенитѣ мѣста може добрѣ да се изясни сега, защо въ списъкътъ на черковнитѣ византийски епархии въ врѣмето на императора Лева Философа не се споменѫва Верреа [5]), на която сѫщностьта съ Стара-Загора съ достатокъ мислиме да е била доказана чрѣзъ Г-на Иречека [6]). Ще покажемъ още на единъ доводъ, че окопътъ е билъ границата. Между р. Азмакъ и сс. Та-

---

[1]) М. Дриновъ. Поглѣдъ врьху происхождението на българский народъ. 1869 стр. 53. Jireček, Dějiny. str. 124.

[2]) Jireček, Dějiny. str. 131.

— Период. Списание I, кн. 9. и 10. —

Ф. Рачки. (Rad jugoslav. akad. kn. 22. str. 83) прокарва тази линия сѫщо между Адрианополъ и Пловдивъ. Голубинский („краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей") погрѣшно казва, че тази граница е минувала между Пловдивъ и Т. Пазарджикъ къмъ Цѣпиня.

[3]) Památkv archeologické a mistopisné. V Praze 1878. str. 773 и 774.

[4]) P. J. Safařik, l. l. II. 239. 237 и III. 76.

[5]) Период. Списание 1882. II. стр. 45.

[6]) Период. Списание 1882. II. стр. 30—50.

лашманли, М. и Г. Мънастиръ (въ Каваклийската околия) се издига високъ еруптивенъ връхъ наръченъ „Голѣмъ Мънастирский връхъ“ съ развалини отъ срѣдневѣковни черкви, мънастирски и калугерски жилища. Тази страна е играяла още въ старий вѣкъ важна роль, спорѣдъ както можемъ да заключимъ отъ намѣренийтѣ тамъ отъ насъ надписъ отъ римско врѣме и монети отъ които нѣкои иматъ надписъ „ΛΥΣΕΙΜΑΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ“. Рѣчений върхъ е получилъ името си отъ срѣдовѣковнитѣ мънастирски колонии. Нѣколко стари топографически свѣдения върху него сж били намѣрени въ рилский мънастиръ въ единъ голѣмъ ржкописъ, който съдържа разни животописания на светитѣ и билъ писанъ въ 1479 г. Въ житието на Григория Синаита, който живѣялъ въ първата половина на XIV столѣтие споменува се тази страна като „пустиня Парорская“ и въ животописанието на Теодосия Търновский като „мѣсто нѣкое иже есть посрѣдъ Гръкъ и Блъгаръ, иже Парорие зовоме есть“. До сега още живѣятъ по тѣзи страни Гърци и Мънастирский връхъ може да се приеме като граница на сегашното българско и грьцко население съ исключение на грьцкото село Акбунаръ, което се намира на сѣверъ отъ споменжтий връхъ близо до окопътъ. На югъ отъ Мънастирский връхъ, въ страната, която завзема Каваклийската околия, живѣятъ Грьци въ сс. Голѣмъ и Малъкъ Мънастиръ, Дуганово, Синапли, Козлуджа и Кавакли. Между 31,873 жители въ Каваклийската околия има 12,954 Грьци (спорѣдъ послѣдната статистика). Дума Παρορία (Παρά = до, ὅρος = граница) означава погранично мѣсто и доказва, че по тѣзи мѣста трѣбваше да е минувало едно врѣме границата между българското и византийското царство. Забѣлѣжваме, че окопътъ се простира до самото сѣверно подножие на мънастирский връхъ. Съ друго име това мѣсто се наричало Мезомилионъ. Това название има за наший въпросъ голѣмо значение. Спорѣдъ расказа на Теофана българский князь Крумъ поискалъ веднжжь отъ Византийцитѣ възобновлението на пограничнитѣ договори, направени отъ прѣдшественникътъ му Кормессий, гдѣто се споменува като погранично мѣсто Милеонъ въ Тракия (αἵ τοὺς ὅρους περιεῖχον ἀπὸ Μηλεώτων τῆς Θρᾴκης). Това тракийско мѣсто, не е обаче нищо друго освѣнъ по-напрѣдъ споменжтото название на Мънастирский върхъ Μεσο-μήλιον [1]).

Всичко това докарва мнѣнието ни твърдѣ близо до истината, че окопътъ, който се простира отъ с. Яйкаэли (Бургаската околия) прѣзъ с. Пандакли чакъ къмъ Бѣло Море, билъ границата на Българското и Византийското царства въ врѣмето на Бориса и Симеона и отчасти по-напрѣдъ, сирѣчъ отъ VIII до X столѣтие.

Сега да обърнемъ вниманието си на другитѣ памятници, особенно къмъ тѣзи които водятъ началото си въ първото столѣтие слѣдъ Р. Х., т. е. къмъ остаткитѣ на римскитѣ пжтища въ Тракия. Когато Римлянитѣ покорехж нѣкой народъ и присъединехж неговото владение къмъ империята си, прьвото имъ стрѣмление е било да построяватъ въ новозавзетата страна пжтища, по които да би могли свободно и удобно да прѣминуватъ тѣхнитѣ легии и да дър-

---

[1]) Период. Списание 1882. кн. II. стр. 51 и 52.

жатъ строго племената, които сънували за минжлата си слава и свобода. По такъвъ начинъ се е случило, че най-голѣмата империя на старий свѣтъ била покрита тако-рѣчи съ мрѣжа отъ военни пжтища, които като излизали отъ Римъ, прѣминували Италия и провинции и се свършвахж до границитѣ на свѣтовната империя. Тракия е била една отъ най-важнитѣ членове на тази система на пжтища. Не ще да влизаме въ туй отношение въ подробности, нъ отправяме любопитнийтъ читатель на хубавий списъкъ отъ Г-на Иречека, за пжтьтъ отъ Бѣлградъ до Цариградъ; ще споменемъ за тѣзи остатоци на пжтища, върху които не се споменува тамъ. Най-важенъ римский пжть, когото сполучихме въ време на пжтешествието си да открием, е пжтьтъ, който минувалъ отъ г. Кржклиси прѣзъ сс. Алмали, Факия къмъ с. Яйказли, къмъ онова мѣсто, до което се свършва горѣ описаний пограниченъ окопъ и гдѣто, спорѣдъ както ще съобщимъ по-насѣтнѣ се намиратъ пространни развалини на едновременшенъ градъ. Първи слѣди отъ този пжть забѣлѣжихме въ с. Факия, гдѣто се виждатъ още до днесь до факийската рѣчка брѣжни зидове на старий мостъ и камьннитѣ основи на пжтьтъ. С. Факия е расположено въ малка котловина и отъ стратегическа точка на зрѣнието е доста важно мѣсто. Русситѣ въ послѣдната война сж го имали заедно съ високий вырхъ „Близначе“ (Екисча) до с. Коджа-букъ за важенъ пунктъ. На сѣверозападъ отъ с. Факия се издига единъ остъръ врьхъ съ остатоци на едно укрѣпление „Фкоа“ нарѣчено. До днесь личатъ още доста високи зидове отъ къмъ селото. На югоисточната пакъ страна отъ селото, въ разстояние ок. 20 минути пжть се намира друго укрѣпление нарѣчено „Сарпасанско-кале“. Това явление, гдѣто отъ двѣтѣ страни на пжтьтъ се намиратъ защитни укрѣпления, не е рѣдко явление въ България и може би на никждѣ, гдѣто е имало римски пжтища. Особенна важность за безопасностьта на римскитѣ пжтища види се да иматъ тъй нарѣчени „Ханища“ т. е. по-голѣми сгради, които се намиратъ близу до пжтищата и укрѣпленията, които имъ служили за защита. Селенитѣ въ Факия ни заведохж къмъ югоистокъ до селото на една полянка, която е разположена до подножнето на едно възвишение, покрай брѣгътъ на рѣката и показахж ни единъ такъвъ „*ханъ*“; на това мѣсто ископаватъ голѣми тухли, римски монети, хурусанъ и основи отъ зидове. Цѣлото това мѣсто е обиколено съ единъ низъкъ насипъ, който се види да скрива остаткитѣ на единъ зидъ, който окржжавалъ цѣлата мѣстность. Въ посоката къмъ рѣчката, казватъ че били намѣрени прьстени клюнци, които сж служили може би едно врѣме за прѣкарвание на вода. Забѣлѣжително е, че нѣкои по-стари селени потвърдявахж, че отъ ханътъ къмъ укрѣплението „Фока“ минувала една каменна пжтека; намѣрили, казватъ, при копанието калдаржмъ, два раскрача широкъ, който сочилъ на право къмъ укреплѣнието. На една нива, която е била засѣта съ коноплъ се забѣлѣжилъ единъ рѣдъ низъкъ коноплъ, който немогълъ да вирѣе както другийтъ, по причина че подъ земята била камьнна пжтека. Извѣстно, че коноплътъ пуща коренитѣ си доста на дълбоко. Подобни ханища се намиратъ, до колкото знаемъ до с. Надъръ въ Айтошский Балканъ и до г. Стара Загора (на истокъ отъ градътъ). Прѣдполагаме че тукъ е било римско ханище (taberna) или постояненъ гарнизонъ на една малка защитна дружина, която имала над-

зоръ за безопасностьта на близскийтѣ пѫть и въ случай на по-голѣма опас-
ность прибиралъ се въ близскитѣ укрѣпления и като давалъ знакъ съ огьнъ
очаквалъ е помощь изъ нѣкой близъкъ градъ както на пр. изъ военната ко-
лония Дебелтъ. До укрѣплението Фока до самийтъ пѫть стои една искуственна
могилка. За безопасностьта на римский пѫть и за улеснение на правителствен-
нитѣ пѫтници и чиновници по край пѫтьтъ се е намирало голѣмо число по-
стройки. Конацитѣ (mansio) на единъ дневенъ пѫть стояли правилно близу
до едно по-голѣмо засѣлище; въ тѣхъ имало особенно помѣщение (prætoria)
за прѣнощуванието на римскитѣ чиновници, които обикаляли областьта. Конье
или кола се впрѣпрѣгали денѣ въ нѣколко станции (mutationes); такива стан-
ции ги наричали или спорѣдъ най-близското село или спорѣдъ числото на
стълбътъ отъ послѣднийтъ конакъ. Освѣнъ това имало по край пѫтьтъ и ха-
нища (tabernæ); тукъ и тамъ били направени кладенци (putæ, βρύσις). За
пазението на пѫтьтъ служили многобройни четирежглени крѣпости снабдени съ
кржглести кули (castella, praesidia) или само уединени кули (tures)[1]. Отъ с.
Факия пѫтьтъ иде къмъ югъ и добрѣ личи близо до границата на Южна
България съ Европейска Турция между сс. Кайбиларе и Г. Алмали (Казал-
агаческата околия). Отъ тукъ иде къмъ Ескиполосъ, отъ кѫдѣто казватъ, че
се отклонява къмъ Кърклиси. На Киепертовата карта на балканский полу-
островъ намѣрихме на западъ отъ Ескиполосъ забѣлѣжени едноврѣмешни раз-
валини, които сѫ расположени на дѣсний брѣгъ на рѣката Текия-дереси. На
сѣверъ отъ с. Факия, на пѫтьтъ до с. Карабунаръ (Бургашската околия) ви-
дѣхме други остатоци отъ този пѫть. Мѣрихме на нѣколко мѣста добрѣ още
запазени основи на пѫтьтъ на който широчина има 7 метра и 3 децим.; ка-
мьнитѣ отъ странитѣ на пѫтьтъ сѫ голѣми и равни; посрѣдъ пѫтьтъ се виждатъ
нарѣдени камьни въ една права линия; измѣжду нарѣденитѣ камьни сѫ тур-
нати безъ редъ други камьни. На много мѣста пѫтьтъ се изгубва. По край
сегашний пѫть отъ с. Факия до с. Кара-бунаръ вижда се римский пѫть на
мѣста отъ лѣвата или отъ дѣсната страна; по нѣкои мѣста е останалъ само единъ
насипъ и камьнитѣ сѫ изчезнали. Около 20 минути отсамъ с. Карабунаръ пѫтьтъ
наведнажъ се изгубва въ сѣвероисточната посока къмъ развалинитѣ до с. Яй-
казли. До тѣзи развалини видѣхме още веднѫжъ слаби остатки отъ този пѫть.
Отъ тукъ сочи пѫтьтъ къмъ сѣверъ, гдѣто между с. с. Кара-тепе и Сазлъ-кьой е
личилъ още прѣди нѣколко години; за сега се е почти съвсѣмъ изгубилъ,
защото отъ него камьнитѣ употрѣбихѫ селенитѣ отъ околнитѣ села за градение
кѫщя. По нататъшното продължение на този пѫть неможахме до днесь точно
да опрѣдѣлимъ, по причина, че калдарѫмътъ е развалeнъ. Може да се предпо-
ложи че пѫтьтъ е минувалъ къмъ сѣверъ направо до Айтосъ, като прѣмину-
валъ прѣзъ скалисто мѣсто, пазено отъ двѣ укрѣпления между сс. Кючюкли и
Касапли (Айтоската околия). Отъ Айтосъ види се че този пѫть минувалъ на
право къмъ с. Надъръ, гдѣто казватъ, че има развалини отъ единъ „ханъ“,
гробища, кладенци и пр. Въ Айтоский Балканъ въ околностьта на с. Топчи-
махале се намира „прѣграда“ нарѣчена Маркова, която види се, че е била

[1]) Heerstrasse, p. 7. 8.

построена въ римскитѣ врѣмена и развалини отъ укрѣпления, които сѫ служили за пазение на пѫтьтъ въ Айтоско-Провадийский проходъ. На сѫщото мнѣние сме съ познатий пѫтешественникъ по българскитѣ земи, Г-на Каница [1]), който казва, че нетрѣбва да се приписва такова стратегическо значение на този балканский проходъ, както го прави Г-нъ Иречекъ, мислиме обаче, че въ врѣме на тишина този пѫть се е радвалъ на много по-голѣмо покровителство отъ тѣзи пѫтешественници, които като невнимавали на приморскитѣ градове бързали къмъ г. Марцианополъ или къмъ Дунава. Спорѣдъ правенитѣ могилки, които се намиратъ отъ двѣтѣ страни на този пѫть, както на пр. на сѣверъ отъ г. Айтосъ, може де се заключи съ голѣма вѣроятность, че още прѣди дохождането на Римлянитѣ, по тѣзи мѣста е минувалъ тракийский пѫть, по който, спорѣдъ любопитното изяснение на нѣмский военен министръ генерала Иохмуса [2]), минувалъ Александръ Великий прѣзъ Балканътъ срѣщу Трибалли.

Да обърнемъ сега вниманието си на единъ другъ старъ пѫть, между сс. Александрово и Войниково (Казалагач. околия), който се нарича „везирский пѫть“; също и до сс. Ичме и Башали намиратъ се остатоци отъ този пѫть. На сѣвероистокъ отъ с. Ичме казватъ че се забѣлѣжватъ на този пѫть остатки отъ единъ старъ мостъ. Освѣнъ това отъ двѣтѣ страни на везиренъ пѫть се намиратъ на нѣколко мѣста правени могилки и то всякога по двѣ, както видѣхме и на другждѣ. Къмъ югъ този пѫть минувалъ прѣзъ с. Г. Дервентъ до Одринъ и къмъ сѣверъ въ посоката къмъ г. Карнабатъ и по-нататъкъ прѣзъ Чаликавакъ проходъ до г. Шуменъ. Споредъ свѣденията на стари хора въ с. Башали този пѫть се нарича „везирски“ защото прѣзъ него минувалъ везиръ въ врѣме на русско-турската война въ 1829 г. Казватъ че русската войска сѣдѣла тогава нѣколко врѣме въ околностьта на с. Башали и с. Нова-Махала, гдѣто сѫ имали направени фурни и пр., отъ които и до днесь още се намиратъ остатки.

Единъ отъ най-любопитнитѣ и най-важнитѣ въпроси за топографията на източна Тракия е наистина, да се изслѣдва прѣзъ кои мѣста приблизително и на кждѣ е водилъ пѫтьтъ, който спорѣдъ староврѣмешнитѣ свѣдения излизалъ отъ г. Анхиоло и минувалъ къмъ р. Тунджа, къмъ градътъ Кабиле [3]) и по-нататъкъ къмъ г. Берреа (Стара-Загора). Съ издирванието на този пѫть могло би пакъ точно да се опрѣдѣли положението на Кабиле и да се разрѣши въпросътъ, да ли Кабиле и Ямболъ били расположени на едно и сѫщо мѣсто или да ли сѫ били двѣ мѣста съвсѣмъ различни. При издирванията ни на този пѫть получихме поне слѣдующия отговоръ на този любопитенъ въпросъ. Изъ околностьта на г. Стара-Загора излиза тъй нарѣченъ „солний пѫть“ (тузлуйолу) и сочи прѣзъ с. Гюнели махала (Ново-Загорско) на р. Сазлия, на право къмъ с. Мусаратли и с. Инджикли (Казалагачско). Отъ тукъ сочи въ сѣвероисточната посока на право къмъ г. Бургасъ и Анхиоло. Твърдѣ вѣроятно е, че този солний пѫть е онзи римский пѫть, който въ старо врѣме

[1]) Fr. Kanitz, Donau-Bulgarien und der Balkan. Leipzig 1882, III [2] p. 144.
[2]) Kanitz, ibid. III [2]. 132.
[3]) Heerstrasse, p. 145.

съединявалъ г. Верреа съ г. Кабиле и г. Анхиоло; названието на този пжть е най-явно доказателство, че той е водилъ къмъ г. Анхиоло, единичкото мѣсто на западнитѣ брѣгове на Черно море, гдѣто се добива соль. Този пжть не е билъ постланъ съ камьни, както другитѣ римски пжтища; на нѣкои мѣста по него се върви съ кола. До нѣкои села, както до с. Топузларе и с. Башали служилъ този пжть за граница на селскитѣ мѣри, за които често сж ставали спорове. На истокъ той сочи къмъ с. Руссокастро и с. Курудере а по-нататъкъ къмъ Бургасъ и Анхиоло. По този пжть до прѣди русско-турската война се е прѣкарвала соль за западна Тракия. Въ околностьта на с. Руссокастро, отъ развалинитѣ на старий градъ Руссокастронъ, личи и до днесь другъ единъ пжть, продължението на който намѣрихме до самото село Кърджиларе.

Старъ камьненъ пжть се намира между г. Пловдивъ и сс. Дермендере и Марково, лѣжащи до сѣверното подножие на Родопитѣ. Геологический характеръ на тази страна ясно доказва, че въ старо врѣме тя е била мочорлива, за която причина се е направилъ камьненъ пжть съ насипи и мостове. На този пжть се забѣлѣжватъ голѣми тухли, малки съборени мостчета, старъ водопроводъ, и пр. Прѣзъ този водопроводъ се е докарвала вода отъ с. Марково въ г. Пловдивъ. Водосъхранилище се намира до югозападното подножие на Калаяновъ врьхъ, на югоистокъ отъ с. Марково. На този врьхъ има развалини отъ едно укрѣпление.

Въ нѣкои списания за България срѣщаме едно свѣдение, което види се да е погрѣшно. Д-ръ Поллитъ казва, че ужь видѣлъ остатки отъ римски пжть въ Казанлъшката долина. Сегашний пжть отъ г. Казанлъкъ до г. Ст.-Загора е малко отстраненъ отъ старийтъ турский пжть. Този старъ пжть е по нѣкои мѣста постланъ съ камьни, което е и причина за гдѣто рѣчений пжтешественникъ погрешилъ, като мислилъ че той е сжщий римский. Нъ съ това си отричание неискаме да кажемъ, че по тия мѣста не е минувалъ римскийтъ пжть!

Напослѣдъкъ ще споменемъ за едно отъ укрѣпленията, що Римлянитѣ построявахж за защита на пжтищата. Римскитѣ пжтища не сж били построявани само за транспортиране на легии, нъ сж служили въ мирно време и за пощата. Куриери и императорски чиновници постоянно кръстосвали тракийскитѣ пжтища, като сж носили императорскитѣ заповѣди отъ г. Римъ въ источнитѣ провинции. Най-вече бѣше обърнато внимание върху безопасностьта на пжтищата; разбойници или околното население като си припомнило своята изгубена слава и свобода и като имъ било за тѣжко да понесжтъ римското иго могли сж лесно да се възбунтуватъ противъ господаритѣ си и тъй да поврѣдятъ безопасностьта на пжтищата и императорскитѣ чиновници. За избѣгване, прочее на такива случайности сж били построявани малки крѣпости. Въ тия крѣпости се е поставялъ гарнизонъ, който е притичвалъ на помощь както на пжтницитѣ, така и на пощата, като имъ сж давали прибѣжище. Тѣ сж били обикновенно на таково растояние, щото стражаритѣ да могатъ да си даватъ знакъ — нощѣ съ огънъ и денѣ съ димъ.

Укрѣплението за което искаме да поговоримъ, се намира между с. Вѣтренъ и г. Татаръ-Пазарджикъ, 3 километра на истокъ отъ с. Вѣтренъ, до са-

мийтъ пѫть за София, на едно крѫгло и плоско възвишение, до което тече рѣчицата Асаръ. До днесь се виждатъ отъ тритѣ страни раскопани основи на укрѣплението. То има видъ на четирѫгълникъ, обьемътъ на когото е отъ около 400 квадр. метра. Личатъ основи отъ три кули. Длъжината на сѣверната стѣна на укрѣплението има около 60 раскрача; стѣнитѣ иматъ на мѣста дебелина около 15 педи. Положението на възвишението е доста сгодно отъ стратегическа точка зрѣние. Отъ источната страна не се види на далеко, понеже се испрѣчватъ по високи бърда, отлозитѣ на Ихтиманска гора. Родопитѣ се виждатъ добрѣ, тъй сѫщо и околнитѣ върхове на Ихтиманска гора. При раскопаванието на основитѣ намѣрихѫ се нѣкои старини, римски и византийски монети. До тази развалина намѣрихѫ единъ миллияренъ камькъ [1]). Въ надписътъ на този камькъ се казва, че градътъ Филиппополъ е поставилъ този камькъ въ царуванието на императоръ М. Антоний Гордиянъ, когато Каттий Келеръ, като намѣстникъ, управлявалъ провинция Тракия. Името на укрѣплението, което е членъ отъ веригата крѣпости, що се простира отъ брѣговетѣ на Босфоръть чакъ до Дунава не се споменува въ надписътъ, нъ то се наричало „Mansio Lissæ или Bona mansio.“ Настелътъ на римский пѫть личи подъ с. Бошуля (Т.-Пазарджийско) и днесъ още наричанъ отъ селенитѣ „Траяна“ [2]) и има посока къмъ укрѣплението.

III.

Всякий, който съ внимание е челъ онзи отдѣлъ на списанието на Г-на Иречека за пѫтьтъ отъ г. Сингидуна до г. Византия, [3]) гдѣто се говори за староримский пѫть отъ г. Пловдивъ до г. Одринъ, би се очудилъ на научнитѣ принципи на Г-на списателя. Когато всякой другъ ученъ откровенно би се призналь, че при нѣмание достаточенъ материялъ, не би могълъ да кажа точно, прѣзъ кои мѣста минувала споменѫтата часть на римскийтъ пѫть, то Г-нъ Иречекъ на основание на мнѣния, важни само за него, доказва, че пѫтьтъ е минувалъ покрай дѣснийтъ брѣгъ на р. Марица и опрѣдѣлява съ удивителна смѣлость положението на станциитѣ му.

Описанието и доводитѣ на Г-на Иречека се основаватъ на слѣдующето. Пѫтникъ, като е вървѣлъ не е срѣщалъ градове; а само села и твърдини. Първий день като е вървѣлъ по равно поле на дѣсний брѣгъ на р. Марица то на вторий се отбивалъ отъ рѣката и е прѣминувалъ сѣвернитѣ отлози на родопскитѣ планини, които по тѣхъ мѣста се наближаватъ до брѣговетѣ на р. Марица. Два деня прѣди да пристигне въ Одринъ изново излиза покрай Марица и прѣминува я единъ день пѫть на западъ отъ градътъ. Първа станция Сирнота е била расположена до мостьтъ на бързата станимашка рѣка, която Г-нъ Иречекъ мисли да е едно и сѫщо съ старото название на рѣка Сермиусъ. Доводътъ о когото Г-нъ списательтъ се основава е чисто етимологически и се състои въ сравнение на думата Сермиусъ съ думитѣ взети отъ различни индо-

[1]) Dumont. Les inscriptions et monuments de la Thrace.
[2]) **Наука период. списание, Пловдивъ, 1882, стр. 377·**
[3]) Heerstrasse pp. 44—47.

европейски языци, както съ грьцкото ῥεῖν, латин. rivus, слов. struga, strumien, струя и др. [1]) Защо изборътъ на Г-на Иречекъ при опрѣделението на старовременното название Сермиусъ се отнася за Станимашката рѣка и е твърдѣ малко понятно; по-нататъкъ ще видимъ, че на основание на сѫщата етимология, рѣката Сермиусъ може да бѫде една и сѫща съ рѣката Стрѣма, която се втича на истокъ отъ Пловдивъ въ р. Марица. Втората станция, крѣпостка Паремболе, спорѣдъ изяснението на Г-на Иречека трѣбвало да се търси при с. Папазли Тукъ ужъ билъ прѣнесенъ грьцкий надписъ, който се намѣри до с. Геренъ, на лѣвий брѣгъ на р. Марица; както ще видимъ по-на-сѣтнѣ, не трѣбва да взимаме такова направление за разяснението на този въпросъ. Трѣбва да приемемъ, че Геренский камькъ произхожда отъ това мѣсто, гдѣто е билъ намѣренъ. По-нататъкъ той слѣдва да описва твърдѣ красиво пѫтьтъ къмъ станция Ranilum (Cellae). За жалость обаче, че поетическитѣ описания на природата не се приематъ като за доводи отъ истинската наука. Станцията Карасура (Carasura) Г-нъ Иречекъ търси тамъ, гдѣто се намира турското село Карасарли, като казва че мнимата сходность на онѣзи двѣ названия доказвало сѫщностьта на двѣтѣ мѣста; всякой добрѣ вижда, до колко този доводъ е неприспособенъ. За по-нататъшний пѫть, че е минувалъ по дѣсний брѣгъ на р. Марица, Г-нъ Иречекъ дава само това доказателство, че на истокъ отъ с. Карасарли се намѣрили остатки отъ една четвъртита сграда, и че до западното подножие на възвишението, гдѣто се намира тази сграда, се показватъ ужъ остатки отъ нѣкакъвъ градъ, тухли и др. Спорѣдъ нашето мнѣние и това изяснение не е достатъчно за да докаже, че главний римский пѫть е минувалъ по тѣзи мѣста. Станцията Опизусъ или Пизусъ Г-нъ Иречекъ търси между с. Алмалий и г. Хасково, а Арзусъ на рѣката Узунджа. За другитѣ станции не трѣбва да споменуваме, защото тѣ не се впадатъ въ крѫгътъ на това ни изслѣдование.

Да се обърнемъ сега къмъ положителнитѣ доказателства съ цѣль да опровергаемъ взглядоветѣ на Г-на Иречека, които той си е съставилъ за римский пѫть Пловдивъ—Одринъ и въ сѫщото врѣме да опишемъ и староврѣмешни паметници, които не отдавна сполучихме да изнамѣримъ на дѣсний брѣгъ на р. Сазлия и на другадѣ. На югъ отъ с. Текя Мусачево (Сейменската околия) на една поляна, която е ограничена отъ сѣверната страна съ едно низко възвишение, на западъ съ врьхове и на истокъ отъ р. Сазлия, на пространство около 80 уврата, сѫ намѣрени подъ земята основи на единъ староврѣмешенъ градъ. Това пространство почти на половинъ е прѣсечено съ желѣзенъ пѫть. Благодарение на правянието на този пѫть намѣрихѫ се споменѫтитѣ развалини и можемъ да си начъртаемъ планътъ на този старъ градъ. Тамъ се забѣлѣжватъ основи отъ двѣ голѣми крѣпости, отъ които едната е била на сѣверний а другата на южний край на градътъ. Голѣмо е било пространството на тѣзи двѣ крѣпости; сѣверната е имала ок. 25 а южната около 40 уврата. Желѣзницата минува прѣзъ основитѣ на тѣзи крѣпости. При постройката на желѣзницата се показа южнийтъ зидъ на сѣверната крѣпость, и до днесь още

[1]) Heerstrasse, pag. 36.

се вижда този 3 метра дебелъ зидъ съ хурусанъ. Изнамѣри се сжщо и единъ кржглестъ зидъ, който види се, да е билъ основа на една кула, която се намирала въ югозападний жгълъ на крѣпостьта. Сѣверната крѣпость е имала четвержгленъ видъ; намѣрихж се въ вътрѣшното ѝ пространство основи отъ 18—20 стаи. Втората крѣпость, спорѣдъ казванието на селенитѣ и спорѣдъ собственното наше изслѣдование, се види да е била пазена отъ единъ насипъ, който и до днесь личи особенно въ сѣверната страна, гдѣто въ западниятъ жгълъ се намира една искуственна могилка. Селенитѣ копахж този насипъ, нъ не успѣхж да намѣрятъ камьни. Зидоветѣ на двѣтѣ крѣпости достигжтъ до това мѣсто, до гдѣто се разлива при наводненията р. Сазлия. Вътрѣшното пространство на южната крѣпость е испълнено съ основи отъ стаи; въ зидоветѣ се показва хурусанъ. Сжщо и между двѣтѣ крѣпости на пространство ок. 15 уврата е имало малки кжщя, нъ безъ хурусанъ. Отъ това могло би да се заключи, че между двѣтѣ крѣпости, които, както ще покажемъ по-надолу, сж служили за защита на римский пжть, е билъ съграденъ градътъ депьрва въ по-нататъшнитѣ врѣмена. Старобългарский пограниченъ окопъ минува до самата източна страна на двѣтѣ крѣпости. Старитѣ хора въ с. Текя-Мусачево расказвать, че окопътъ е билъ въ старо врѣме снабденъ съ единъ плетъ отъ горня страна.

Твърдѣ любопитно е това, че между тѣзи двѣ крѣпости е минувалъ отъ сѣверозападъ къмъ югоистокъ римскийтъ пжть, отъ когото още и до днесь личатъ остатки. Този пжть е дохождалъ отъ югозападний рогъ на сѣверната крѣпость до сѣвероисточний на южната и по-нататъкъ къмъ близката рѣка. На мѣстото гдѣто прѣминувалъ пжтьтъ прѣзъ р. Сазлия намиратъ се остатки отъ единъ мостъ отъ който сж взимали камьни за различни постройки. Сега още се виждатъ на това мѣсто голѣми работени камьни отъ порфирний чернослюдний гранитъ и основи отъ единъ мостъ който е билъ правенъ по този начинъ, щото най-отдолѣ се забѣлѣжва хурусанъ и кжсчета тухли, сѣтнѣ другъ пласть отъ тухли на дебелина 4 прьста а по-горѣ голѣми гранитни камьни. Широчината на мостътъ е ок. 6 метра. Отъ южната крѣпость или спорѣдъ както казватъ селенитѣ отъ „горнята махала“ е излизалъ другъ единъ пжть, който се съединявалъ съ главнийтъ пжть близо до мостътъ. По край рѣката се показватъ дири отъ калдаржмъ. Главнийтъ пжть е билъ широкъ колкото да се разминуватъ двѣ кола. Цѣлото пространство на което се намиратъ спомѣнжтитѣ развалини, може да се прѣглѣда отъ могилката, що се намира на сѣверозападний жгълъ на южната крѣпость. На западъ отъ пограничнийтъ окопъ не е имало никакви сгради; по нивитѣ на рѣдко обаче се срѣщать камьни и тухли. Само на западъ отъ сѣверната крѣпость задъ окопътъ, казватъ, че е имало основи на 19 кжщя, въ зидоветѣ на които не е имало хурусанъ. На едното отъ по-високитѣ възвишения, които ограничавать пространството на западъ отъ градътъ, се намира на растояние ок. 20 минути една малка срутена крѣпость; отъ тамъ се вижда доста на далечъ, особенно въ южната, источната и сѣверната посока. При построяванието на желѣзницата казватъ, че сж били намѣрени въ мѣстностьта на старий градъ, мрямормни статуи, камьни съ надписи и други паметници; види се че сж закарани тѣзи паметници въ

нѣкои европейски музеи. Въ Т.-Мусаченската мѣра на западъ (ок. 1/2 часа) отъ развалинитѣ се намиратъ староврѣмешни гробища, прѣзъ които минува римский пѫть. Тѣхъ ги казватъ „бей-мезаре.“

Монетитѣ намѣрени по тѣзи мѣста сѫ отчасти римски, отъ части византийски отъ императоритѣ Константинъ (306—337) и Юстинианъ II (682—711) и пр. По начинътъ на граденнето и по римскитѣ монети се показва, че крѣпоститѣ до р. Саэлия сѫ отъ римско происхождение и че тѣ сѫ били като станция за римский пѫть. Въ околностьта стари хора расказватъ че този „старъ друмъ“ (друмъ, новогрьцки δρόμος, пѫть) е минявалъ отъ Бѣлградъ за Цариградъ и че го е правилъ царь „Константинъ“. Особенно е, че между народътъ се опазило предание, че този градъ сѫ го наричали „Босна градъ“. За защита на римскийтъ пѫть по посока къмъ Одринъ е служила, спорѣдъ както се види, малката крѣпость „Девебарганъ“ (турски камилско ревение), която се намира въ околностьта на с. Садукли, Коюнли и Сейменъ.

На това мѣсто споменѫваме, че къмъ югъ отъ с. Т. Мусачево старо-българский пограниченъ окопъ минѫва между двѣ крѣпости къмъ р. Марица и сочи нататъкъ по край с. Търново направо на югъ до рѣката Арда. Сейменското градище е разположено на лѣвийтъ брѣгъ на р. Марица на равна поляна, която отъ къмъ западъ е запазена съ едно възвишение и отъ къмъ истокъ отъ р. Саэлия, която по тѣзи мѣста се втича въ р. Марица. Отъ къмъ сѣверъ е имало единъ окопъ, който билъ съ врѣме разоренъ. На това мѣсто сѫ били намѣрени дебели зидове съ хурусанъ, голѣми тухли, прьстенни ссѫдове; освѣнъ това намѣрихѫ се мряморни камьни, стълбове и надписи, които се намиратъ за сега въ с. Сейменъ, особенно въ черквата, която е била градена отъ тѣзи камьни. Въ дворътъ на сейменската черква се намира релиефътъ на единъ мѫжь и жена; камькътъ е ок. 1 метръ високъ, 7 1/2 дцм. широкъ и 1 дцм. дебелъ. Стълбоветѣ, употрѣбени за градение на черквата сѫ 1 м. и 6 1/2 дцм. високи съ диаметръ около 4 дцм. На единъ отъ камьнитѣ, които служатъ за подпорка на тѣзи стълбове виждатъ се издълбани букви **ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ**. Слѣдъ дълго диряние изъ селото, сполучихме най-сетнѣ да намѣримъ подъ единъ хамбаръ, камькъ съ надписъ. Благодарение на сейменский кметъ, ний сполучихме да извадимъ камькътъ. Нъ по надписътъ познахме, че той е билъ разясненъ вече отъ профессора Кирхгофа (Срв. Периодическо Списание. Срѣдецъ 1882, кн. II. стр. 44. пром. 3). Въ сейменското градище били намѣрени монети отъ императоръ Лициний, Константинъ, бронзена пара на Филиппъ македонский и византийски пари на императоръ Василий II, Българоубиецъ (995—1025).

На дѣсний брѣгъ на р. Марица на сѣверъ отъ с. Търново на едно плоско възвишение е разположена търновската крѣпость. На мѣстото на крѣпостьта сега иманиви. Съ копание намѣрихѫ основи отъ хурусанли зидове и голѣми тухли.

На югозападъ отъ с. Търново намира се друга крѣпость близу до с. Куруджи.

Нъ да дойдемъ пакъ на въпросътъ си относително римскийтъ пѫть. Въ неотдавно излѣзлата статия върху тракийскитѣ старини Г-нъ Добруски забѣ-

2*

лѣжилъ, че до с. Караорманъ се намира остатокъ отъ „калдарамъ“, който сочи къмъ с. Челтикчи и по-нататъкъ къмъ село Геренъ, Рагушъ и Пловдивъ [1]). По-нататъкъ по край г. Чирпанъ се простира тъй нарѣчений „Трояновъ пѫть“, който е сѫщий римский пѫть; той е на $1/2$ часа отдалеченъ отъ Чирпанъ. Отъ тамъ той сочи къмъ с. Икизлеръ (между с. Алипашово и с. Каратерзилеръ) и с. Насаплий [2]). Другъ остатокъ на римский пѫть се оказва между с. Гурбешъ и с. Узунъ-хасанъ [3]). По-нататъшното продължение на този пѫть Г-нъ Добруски мислилъ че е къмъ морето; нъ спорѣдъ откритията ни излиза на явѣ че римский пѫть сочи къмъ р. Сазлия, прѣминява я до с. Т. Мусачево и Сурутъ (сейменската околия) и отъ тамъ къмъ Одринъ. Остатоци отъ този пѫть е видялъ тукъ въ 1553 г. Дорншвамъ [4]).

Слѣдъ това ни изяснение, всякой вѣрваме, ще се съгласи на нашето мнѣние, че римский пѫть *не е минжвалъ*, спорѣдъ както иска да докаже Г-нъ Иречекъ по дѣсний брѣгъ на р. Хебъръ (Марица), нъ както е вече забѣлѣжено въ Пеутингеровитѣ дъски [5]), прѣминявалъ до Пловдивъ р. Марица и идѣлъ по лѣвий брѣгъ прѣзъ станциитѣ Сирнота, Паремболе, Ранилумъ (Cellae), Карасура, Опизусъ, Арзусъ и пр. до Одринъ. Появлява се сега въпросъ на кждѣ трѣбва да се търсятъ тѣзи станции и да ли съотвѣтствуватъ растоянията спорѣдъ както сж означени въ стари паметници. Първата станция Сирнота е била расположена на р. Сермиусъ на растояние 10 римски милии отъ г. Пловдивъ. Това растояние ($14 1/2$ Км.) е въ дѣйствителность сжщо съ растоянието на Пловдивъ отъ р. Стрѣма (13.5 рус. вер.) [6]); и можемъ за това съ голѣма вѣроятность да кажемъ, че Сермиусъ не е станимашката рѣка, ($10 1/2$ Км. отъ г. Пловдивъ), нъ Стрѣма. Даже и етимологическото тълкувание на думата Сермиусъ, което дава Г-нъ Иречекъ и за което споменжхме по-отгорѣ, е по-близу до нашето мнѣние отколкото туй на Г-на Иречекъ [7]). Втората станция Паремболе се е намирала между с. Геренъ и с. Ашикарлари; за този си доводъ се основаваме на единъ грьцки надписъ, който е билъ намѣренъ до с. Геренъ и е билъ обнародванъ у Dumont [8]) и че на могилата „Асикарларъ“, на югоистокъ отъ с. Геренъ се намиратъ остатки на едно старо засѣлище. (27 Км. отъ г. Пловдивъ). Погрѣшно се види за това мнѣнието на Г-на Иречека че рѣчений надписъ е билъ прѣнесенъ отъ дѣснийтъ брѣгъ на р. Марица отъ с. Папазли. Спорѣдъ „tabula Peutingeriana“ третята станция Ранилумъ е била отдалечена отъ Плов-

---

[1]) Третий годишенъ отчетъ на обл. гимназия въ Пловдивъ 1884. Статията: За римский пѫть и за нѣкои римски старини въ провинция Тракия отъ В. Добруски.

[2]) Добруски l. l. pag. 14.

[3]) idem pag. 15.

[4]) Иречекъ, Heerstrasse pag. 47.

[5]) Г-нъ Добруски издаде въ третий годишенъ отчетъ на обл. гимназия въ Пловдивъ (1884) онази часть на Пеутингерови дъски, гдѣто е изобразена Тракия.

[6]) Спорѣдъ най новата русска карта.

[7]) Срв. Fr. Miklosich, Radices linguae slovenicae veteris dialecti. Lipsiae 1845. p. 87: строуга ῥεῖθρον flumen . . . Neosl. et croat. struga boh. struha pol. struga et strumien'. — Scr. sru fluere: т euphoniae causa inseri docent пьстръ, остръ, сестра.

[8]) Alb. Dumont, Inscriptions et monuments figurés de la Thrace. Paris 1877., pag. 27. № 60.

дивъ 27 римски милии, нѣщо ок. 40 километра; спорѣдъ това растояние, ний трѣбва да търсимъ третята станция до Чирпанъ, наистина по тѣзи мѣста, гдѣто спорѣдъ споменѫтата статия на Г-нъ Добруски, изнамѣрватъ се много стари паметници [1]). За Карасура неможе точно да се каже, гдѣ се е намирала ако и на истокъ отъ Чирпанъ да се намѣрихѫ много старини [2]). Г-нъ Иречекъ, както спомѣнѫхме вече, търси старото название Карасура въ думата Карасарли, която се види да не е друго нищо освѣнъ съкратената турска дума Кара-хисарли, както ся и забѣлѣжва на австрийската карта. Подобна етимология могла би да бѫде опростителна, ако би да можеше още другояче да се докаже тождественность на двѣтѣ мѣста. Пизусъ или Опизусъ спорѣдъ Пеутингеровитѣ дъски, е билъ отдалеченъ отъ Ранилумъ 25 римски милии, т. е. нѣщо около 37 километра; струва ни се, че би „Хиссаръ Касаба“ между сс. Чакарлари и Сарѫ-Исмаилъ, за която споменува Г-нъ Иречекъ [3]) и Добруски, могла да бѫде станция Пизусъ. Арзусъ най-сетнѣ вече съ името си, което собственно означава рѣка [4]), засвидѣтелствува, че е билъ расположенъ до рѣката. Тъй като растоянието отъ Пловдивъ до с. Т. Мусачево (94 Км.) съотвѣтствува на туй отъ Филиппополъ до Арза (64 римски милии) дозволяваме си, да кажемъ, че развалинитѣ до р. Сазлия сѫ остатоци на Арзусъ. Единственното противорѣчие срѣщаме въ туй, че растоянието отъ Ранилумъ и Берреа (Ст.-Загора) не е равно на туй отъ Чирпанъ до Стара-Загора. Не трѣбва обаче да забравимъ, че цифритѣ въ старитѣ паметници, както напр. въ Пеутингеровитѣ дъски при прѣписванието имъ сѫ станѫли значителни промѣнения и поврѣди и не ще да бѫде прочее излишно, ако и да повторимъ недавно исказаното мнѣние за да се събира до колкото е възможно повече материалъ, съ помощьта на когото би било възможно да се поправятъ погрѣшкитѣ въ Пеутингеровитѣ дъски, които сѫ се упазили само въ единственнийтъ виенский рѫкописъ.

Немислиме да е излишно да покажемъ на нѣкои разлики, които сѫществуватъ между цифритѣ означени въ Пеутингеровитѣ дъски и сѫщенското растояние. Освѣнъ по-горѣ спомѣнѫтата причина връху тази разлика, ний си я изясняваме още по това, че старитѣ пѫтища не сѫ минѫвали тъкмо по тѣзи мѣста, гдѣто сега сѫ новитѣ пѫтища, спорѣдъ които показваме тукъ растоянията. Растоянието на Пловдивъ (Филиппополъ) отъ Стара-Загора (Верреа) въ правата линия прѣзъ Чирпанъ е 81 Км., и спорѣдъ Пеутингеровитѣ дъски 63 римски милии или 93 $^{1}/_{2}$ Км. Растоянието отъ Верреа до Кабиле е 52 римски милии = 77 Км. и правото растояние на Стара-Загора отъ с. Бейкьой (Казалагаческата околия), гдѣто спорѣдъ мнѣнието ни е била Кабиле — 82. Км.. Aquae calidae (бургашкитѣ бани) сѫ били отдалечени отъ г. Анхиало 12 р. милии или 17$^{1}/_{2}$ Км., нъ сега спорѣдъ правото растояние е 24 Км. [5]).

---

[1]) Добруски pag. 13. 14.
[2]) Idem. pag. 15.
[3]) Период. Списание на Българското книжевно дружество въ Срѣдецъ, кн. II,стр. 43.
[4]) Heerstrasse, pag. 46. adnot. 118.
[5]) Спорѣдъ австрийската карта на генералний щабъ 1879.

IV.

Освѣнъ горѣспоменатийтъ вече водопроводъ прѣзъ когото се докарвала вода отъ с. Марково до г. Пловдивъ, ще споменемъ тукъ още за единъ твърдѣ любопитенъ водопроводъ, ако да сѫ вѣрни всички тия свѣдѣния, които сме добили по тази часть. Отъ водораздѣлътъ на черноморскитѣ и бѣломорскитѣ води, казватъ, че се захваща единъ много дълъгъ водопроводъ и се свършва чакъ до градътъ Яна (Йено: Артамоновъ, Йена: Кнепертъ), който е расположенъ на пѫтьтъ между г. Къркъ-Клисе и Бунаръ-Хиссаръ. Единъ очевидецъ ни казваше, че въ околностьта на с. Алмали, находяще се близо до границата на Южна България (И.-Румелия) и Евр. Турция намѣрили единъ подземенъ каналъ, изработенъ съ тухли, въ когото течала вода. Казватъ, че тази вода истича надъ земята и до днесъ до градътъ Яна и г. Бунаръ-Хиссаръ. Любопитно е, че населението по тѣзи мѣста приказва за една подземна рѣка, Яна нарѣчена, която събира водитѣ си на водораздѣлътъ на черноморскитѣ и бѣломорскитѣ води. Казватъ, че се чувало подземното ѝ хучение. Че говорението изъ между народътъ за водопроводътъ, който види се да е съотвѣтствующъ съ „рѣка Яна", е до нѣйде основателно, можемъ да се увѣримъ отъ слѣдующитѣ двѣ показания.

Цѣлото това пространство отъ границитѣ на Южна България чакъ до градътъ Яна постъпенно и постоянно се снишава, тъй щото нѣма никакво прѣпятствие за течението на водата. Спорѣдъ картата на пълковникътъ Артамоновъ мѣсностьта между с. Кайбиларе и Алмали, лѣжи 3080 русски фута надъ морското равнище, Кишерликъ — 2790, Йундала на истокъ отъ Къркъ-Клисе 990 и Яна 690.

Освѣнъ това околностьта на с. Алмали и въобще всичкото пространство покрай рѣченитѣ граници е познато по голѣмото си изобилие на водата и даже има толкова силни извори, щото водата отъ тѣхъ малко по'-надолу отъ изворътъ кара малки воденици.

За водопроводътъ въ с. Таушантепе (Ямб. околия) ще споменемъ посѣтнѣ при описанието на развалинитѣ, които се намиратъ по тѣзи мѣста.

Въ никоя, може би, страна немогѫтъ да ся намиратъ толкова много скривалища, колкото въ България. И въ никоя страна нѣмахѫ такъва нужда отъ тѣхъ както въ тази. Стига да си припомнимъ само за не отколѣ изминѫлитѣ врѣмена и ще се увѣримъ въ това. Отъ твърдѣ важнитѣ такива скривалища на първо мѣсто стоятъ подземнитѣ проходни дупки (тур. лъмъ). Една отъ такива дупки се намира не далечь отъ градътъ Котелъ. На югоистокъ отъ този градъ се простира единъ дълъгъ тѣсенъ проходъ, който е единственнийтъ даже до г. Котелъ отъ къмъ тази страна. Ний мислиме че тукъ трѣбва да сѫ били „Желѣзнитѣ врата" (Πύλαι Σιδηραῖ), за които толкова често се споменува отъ IX-то до XIII-то столѣтие а не тамъ, гдѣто Г-нъ Иречекъ мисли да сѫ [1]).

---

[1]) Heerstrasse p. 150.

На едно отъ най-високитѣ и най-стръмнитѣ мѣста въ Котленскийтъ проходъ се намиратъ развалини на крѣпость Вида (Моминъ градъ, Късъ-тепе). Прѣди години можало е да ся дойде до градътъ само съ конь, а съ кола не можало, защото пѫтътъ е билъ много канаристъ, особенно мѣстото нарѣчено Желѣзни врата (демиръ капия) до самото источно подножие на в. Вида. Пѫтътъ е билъ направенъ въ врѣме на русско-турската война отъ самитѣ околни Българи по принуждение отъ турското правителство. Сѫщо и на сѣверо-истокъ отъ г. Котелъ се намира единъ тѣсенъ проходъ, до когото е тъй нарѣчената „Орушка стѣна", на която личи единъ съборенъ зидъ, който се простира по нейний гребенъ. Подобни зидове можемъ да намѣримъ и по другитѣ развалени крѣпости въ България; тѣ сѫ правени въ римскитѣ врѣмена и сѫ служили за пазение на балканскитѣ проходи. Народътъ ги нарича „Маркови прѣгради".

Отъ Орушката стѣна на сѣверъ води една подземна проходна дупка, която е била случайно намѣрена въ врѣме на русско-турската война, когато ся е поправялъ пѫтътъ. Тя е правена съ тухли и може единъ человѣкъ да върви прѣзъ нея. Спорѣдъ посоката ѝ къмъ близката рѣка може да ся заключи че тя е служила за тайно докарвание на вода за пазителитѣ на проходътъ.

Друга една такъва подземна дупка се намира по-нататъкъ къмъ истокъ, не далечъ отъ Черно-море. До с. Гьозекьой (Анхиол. околия), спорѣдъ свѣденията на достовѣрни очевидци, се намиратъ развалини на една голѣма крѣпость и прѣграда, тъй както въ Котленскийтъ проходъ. До гърцко село Бана се намира мѣсто досега називаемо „Голѣма желѣзна врата" (Буюкъ Демиръ капия) и между с. Бана и с. Мънастиркьой „Малка желѣзна врата" (Кючукъ Капаларъ или Куручешме). Тѣзи врата, казвать, че сѫ като естественни тѣсни проходни мѣста, пазени съ напрѣчни зидове (прѣгради), които се спускать надолу на наклонението на връхътъ и съ малки крѣпости отъ двѣтѣ страни, на които развалинитѣ и до сега сѫществуватъ. Отъ с. Мънастиркьой отива крайбреженъ пѫть къмъ г. Месемврия. Любопитно е, че между сс. Иеникьой и Гьозекьой води една подземна дупка съ тухли работена и толкова голѣма щото человѣкъ може свободно да минава прѣзъ нея. Казвать, че тази дупка захваща въ с. Гьозекьой отъ кѫщата на Бакалолу и отъ тамъ се простира къмъ с. Иеникьой. Види се че отивала чакъ до морето за да може да се дойде на помощь или да се избѣгне отъ крѣпостьта Гьозекьой и околностьта на с. Иеникьой.

Не показва-ли два пѫти споменѫто наименувание „врата" че тукъ подобрѣ трѣбва да се търсятъ Πύλαι τοῦ Αἵμου, които Г-нъ Иречекъ мисли да сѫ на пѫтътъ между г. Айтосъ и Провадия [1]).

Г-нъ Иречекъ се основава на едно мѣсто изъ списанието на Малха (Malchus Philadelphiensis); обаче онова мѣсто не ни дава никакво доказателство, което да би било за въ полза на неговото мнѣние. Нека да прѣгледаме сами онова мѣсто изъ споменѫтий грьцкий писатель [2]). Приказва се за единъ про-

---

[1]) Heerstrasse стр 147.

[2]) C. Muelleri Fragmenta historicorum Graecorum. Vol. IV. Parisiis 1868 pag. 121—123.

чутъ владѣтель, остготский Теодорихъ, и то въ онова врѣме, когато византийскийтъ дворъ му повѣрилъ защитата на долна Мизия противъ нападенията на народи, които сѫ навлѣзли прѣзъ Дакия към Дунава. Въ това врѣме бѣше на источноримскийтъ прѣстолъ императоръ Зено (царувалъ отъ 474 до 491 г. слѣдъ Р. Х.), който не веднѫжъ трѣбвалъ да противостои на интригитѣ и лукавствата, които тъй често ставахѫ въ византийскийтъ дворъ. Именно съзаклятието на властолюбивата Верина, вдовица на императорътъ Лева, принудила Зенона да се спаси съ бѣгъ въ Мала Азия и да отстѫпи за нѣколко врѣме прѣстолъ на Басилиска, братъ на Верина. Въ тѣзи смущения една часть отъ Остготитѣ се присъединила към Басилиска, другата пакъ привлекълъ къмъ себе си Зено. Водительтъ на послѣдната билъ Теодорихъ. Зено — спорѣдъ думитѣ на Малха — помолилъ Теодориха да се отправи отъ сѣдалището Марцианополъ, на което развалини до днесь се намиратъ на западъ отъ г. Варна, (на южний брѣгъ на езеро Девно), като се обѣщалъ, че ще се присъединятъ съ него до балканскитѣ врата (Πρὸς ταῖς πύλαις τοῦ Αἵμου) 12000 души отъ тракийската войска а до Адрианополъ още 26,000 души. Теодорихъ тогава се отправилъ отъ г. Марцианополъ за балканскитѣ врата (по-подробното опрѣдѣление не се намира въ списанието на Малха!); обаче не намѣрилъ тамъ обѣщаната войска и като прѣминѫлъ прѣзъ едно пусто мѣсто дошелъ до мѣстностьта, която се намира около Сондисъ (ἀλλὰ δι' ἐρημίας διελθὼν τὰ ἐν μέσῳ εἰς τοὺς περὶ Σονδὶν παραγίγνεται χώρους), гдѣто е била установена неприятелската готска войска.

За учудвание е, що казва за това мѣсто Малхусъ, и какъ е разбралъ това Г-нъ Иречекъ. Грьцкий списателъ изрично забѣлѣжва, че Сондисъ е една висока, пространна и доста недостѫпна планина, особенно когато е обсадена и пазена отъ неприятельтъ, (ὄρος δέ ἐστι τοῦτο ὑψηλόν τε καὶ μέγα καὶ ἄπορον ἐπελθεῖν, εἴ τις ἄνω κωλύει), Г-нъ Иречекъ, обаче—horribile dictu—направилъ тази планина на проходъ! Гиббонъ въ прочутото си списание за паданието на римската империя, говори вѣрно за скалитѣ и роклинитѣ на планина Сондисъ (the rocks and precipices of Mount Sondis) [1]).

Ще дадемъ ний мнѣнието си върху положението на тази планина.

На основание на думитѣ на споменѫтий списатель, че Теодорихъ отъ Балкана прѣминалъ прѣзъ едно пусто мѣсто, заключаваме, че тукъ се подразумѣва крайбрѣжната страна на западъ отъ гг. Месемврия и Анхиало, която и до сега, по причина на своята неплодородна и блатлива земя, не е твърдѣ населена, по-нататъкъ пакъ планина Сондисъ не трѣбва да се трьси въ Балкана, нъ повече на югъ и то въ тѣзи мѣста, гдѣто се простиралъ римскийтъ пѫть къмъ г. Адрианополъ. Наистинна твърдѣ естественно е, че остготската войска, която водила съ себе си жени и дѣца е минѫла по пѫтьтъ, както имъ е заповѣдалъ, спорѣдъ думитѣ на Малха, императоръ Зено. Ако пѫтуваме пакъ отъ гг. Месемврия и Бургазъ въ посоката къмъ Адрианополъ ще срѣщнемъ по пѫтьтъ едно по-голѣмо планинско бърдо, на което по-съотвѣтствува горнето описание, задъ с. Карабунаръ и прѣдъ с. Факия, прочее, точно въ тѣзи мѣста, гдѣто

[1]) History of the decline and fall of the Roman empire. Chap. XXXIX.

и до сега се намиратъ видни остатоци отъ римскийтъ пжть. Върхътъ на това планинско бърдо тамкашното население нарича Маятъ-тепе (Махия-тепе на австрийската карта). Ако стоиме на това възвишение, гдѣто се намиратъ четире искуственни могилки, ясно ще разберемъ, до колко е било това мѣсто сгодно за защищавание и още причината за гдѣто остготската войска, противъ която е билъ повиканъ Теодорихъ, тъкмо тукъ се е расположила на лагеръ и е очаквала дохожданието на неприятельтъ. Къмъ юго-западъ въ посока къмъ рѣка Тунджа се испрѣчватъ на очитѣ ни малки възвишения съ нѣколко върхове отъ значителна височина, а къмъ западъ и сѣверо-западъ ниски възвишения чакъ до Бакаджика. Задъ Бакаджика едва се съзиратъ надалечь въ хоризонта върховетѣ на Стара-Планина, въ подножието на която се крие прѣкрасно расположенийтъ градъ Сливенъ. Цѣлийтъ сѣверний хоризонтъ ни прѣдставлява по-голѣма часть на Источний Балканъ. Отъ дѣсната страна най-надалечь е отстраненъ Еминский Балканъ, напрѣдъ когото се простира цѣлото възвишение отъ Руссокастро до Бургасъ; самийтъ Бургасъ е скритъ задъ тѣзи хълмове. На нѣкой мѣста се зарва Акриянско езеро, което се лъщи отъ слънчевата заря. На истокъ се види планина, която се простира отъ сс. Алагенъ, Джемеренъ и Мехмечкьой. Най-сетнѣ къмъ югъ се простиратъ пограничнитѣ планини съ високийтъ връхъ „Близначе". Който обсади Маятъ-тепе, Факия и в. Близначе (до с. Коджа-букъ), както направихж това Русситѣ въ послѣдната война, ще има въ ржката си пжтьтъ, който води въ источна Тракия отъ Балкана до Цариградъ.

Увѣрени сме, че тъкмо тукъ трѣбва да се търси Сондисъ. Сжщо и други подробности, забѣлѣжени у Малха не противорѣчатъ на нашето мнѣние. Говори се тамъ за единъ връхъ, който се въздигалъ надъ лагерътъ на Теодориха и отъ когото прѣдводительтъ на неприятелската войска го придумваше да не жъртвува напраздно събратията си, което пакъ подтвърдява, че лагерътъ на Теодориха се намиралъ по-нависоко отъ колкото неприятелскийтъ.

Най-сѣтнѣ въ спасенийтъ откъслѣкъ на Малха се споменува за една рѣка, която раздѣляла двамата прѣдводители, когато правяли прѣговори за съединението на двѣтѣ остготски войски. Тази рѣка може да е била Карабунарската рѣка, която тече до сѣверното подножие на Маятъ-тепе. [Тази рѣка, която на нѣкои карти е означена съ названието Мандра, народътъ я нарича Карабунарската; нейний притокъ, който тече отъ Руссокастро народътъ нарича Руссокастренска рѣка. Съ думата Мандра околното население означава единъ ханъ, който е близу до рѣката и блатата, които се образуватъ на около].

Слѣдъ туй изяснение въ правото си сме да искажемъ мнѣние, че Теодорихъ се отправи отъ г. Марцианополъ къмъ г. Одессосъ (Варна) и пакъ по крайбрѣжнийтъ римски пжть, който водилъ прѣзъ Еминский Балканъ, покрай г. Месемврия и г. Анхиалъ къмъ римската колония Дебелтъ и по нататъкъ къмъ сегашното с. Карабунаръ. Тамъ той е видѣлъ неприятелски лагеръ, срѣдата на когото се е намирала едва тамъ, гдѣто сж четиретѣ искуственни могилки и се расположи на лагеръ на лѣвийтъ брѣгъ на Карабунарската рѣка.

V.

До источнийтъ край на горѣописаний окопъ, който раздѣляше византийската империя отъ българската, намѣрихме пространни развалини, които се показватъ да сѫ остатки отъ нѣкой староврѣмененъ градъ.

Отъ западъ къмъ истокъ, къмъ ѫгълътъ, който е образуванъ отъ руссокастренската и карабунарската рѣки се простира едно възвишение и се свършва почти до самитѣ брѣгове на двѣтѣ казани рѣки. Руссокастренската рѣка тако-речи по цѣлото си течение отъ с. Руссокастро до Акрианското езеро образува блата. Тѣзи блата достигатъ до значителни размѣри особенно по пролѣтъ и въобще когато се разлива водата изъ рѣката; обаче и лѣтѣ въ врѣме на най-голѣмитѣ горѣщини неизчезватъ напълно. Лани били сме по тѣхъ мѣста прѣзъ м. Септемврий, и макаръ че бѣше врѣмето бездъждовно прѣзъ цѣли два мѣсеци, пакъ се забѣлѣжвахѫ на много мѣста блата. По сѣверното наклонение на горѣказаното възвишение се простира окопътъ и мѣжду окопътъ и блатата на руссокастренската рѣка се намира с. Яйказли (Бургашк. околия). Като се тръгне оттука на югоисточната посока нагорѣ на възвишението, ще се дойде най-напрѣдъ до окопътъ и послѣ до една чушма, на която се намира остатокъ отъ единъ архитравъ, който се види да е отъ нѣкаква голѣма сграда. На върхътъ на това възвишение има една доста голѣма поляна, на която се намиратъ едно множество, искуственни могилки; не може точно да се опрѣдѣли да ли на това мѣсто е билъ расположенъ градътъ, защото земята тукъ се оре лесно и че почти никакви остатъци отъ сгради не сѫ се намирали. Забѣлѣжва се само хоросанъ, когото лалугеритѣ исхвъргатъ изъ дупкитѣ си. Отъ могилитѣ пѫтьтъ слиза по южното наклонение къмъ долината на карабунарската рѣка и слѣдъ петь минути ще дойдемъ до едно мѣсто наведено малко къмъ рѣката, на което околното население казва „Долно градище".

Тукъ вече по пѫтьтъ на това наклонение се показватъ много керемидни остатоци и камьни отъ сгради. Главни развалини се намиратъ надъ самата рѣка и види се, че принадлежатъ на нѣкоя голѣма сграда или укрѣпление, което, като заключаваме отъ упазенитѣ основи (темели) е имало около 350 раскрача дльжина и 200 широчина. Цѣлата сграда е имала изглѣдъ на параллелограмъ (четверожгълникъ) и зидоветѣ ѝ сѫ имали по дльжина сѣверо-южно направление, а по ширина западо-источно. Тя всичката е била раздѣлена съ зидове на четири четвероѫгълни части. Най-малко останали остатки отъ къмъ южната страна, до брѣгътъ на рѣката. На западната страна е теренътъ издигнатъ искуственно, както се види, спорѣдъ пѫтьтъ отъ с. Яйказли за въ с. Карабунаръ, който минува наблизу до сградата и се намира по-низко отъ основитѣ на сградата. Основитѣ на тази сграда били наистина здраво направени съ четвъртити камьни, които се сега ископаватъ и употрѣбляватъ отъ селенитѣ за градение на черкви, както напр. въ с. Балабанли и др. Зидове били правени отъ обикновенъ камькъ; най-добрѣ личи срѣднийтъ зидъ до рѣката, гдѣто неговата дебелина има до 3 метра. Около цѣлата сграда се търкалятъ въ голѣмо количество тухли и издѣлани камьни. На западъ

отъ „Долното градище“ изоравать и изкопавать непочупени тухли, керемиди, хоросанъ и ветхи монети. Даже въ разстояние на единъ километръ отъ градището, къмъ западната посока, въ една долчинка, се показвать ветхи основи правени съ хоросанъ.

Като прѣминемъ Карабунарската рѣка, която има по тѣзи мѣста доста дълбоко корито, ще се искачимъ на единъ уединенъ хълмъ, който само отъ къмъ источната страна е свързанъ съ едно продълговато възвишение къмъ с. Ахлатли. На това уединено възвишение, което се издига тъкмо срѣщу „долното градище“ се намирать също развалини. Трѣбва да забѣлѣжимъ още, че къмъ югъ и истокъ, отъ този хълмъ, когото околното население нарича „Кале или Горно градище“ се простира храстова гора. Остаткитѣ отъ развалинитѣ на това кале едвамъ се забѣлѣжвать; обаче безъ да се гледа на това пакъ може да се забѣлѣжи, че неговитѣ зидове имали сѫщата посока, каквато я имали и зидоветѣ на горѣказаното „долно градище“. На западното наклонение близу до подножнето се намирать остатки отъ зидове около единъ метръ високи, които показвать, че тукъ на темето е имало главна сграда, която е била укрѣпена съ двойни зидове, отъ които послѣдниятъ се е намиралъ близу до подножието на хълмътъ. Къмъ юго-истокъ отъ калето, казвать че сѫ били намѣрени три издѣлани камъни, види се, че римски саркофаги — остатки отъ стари гробища. По тѣзи мѣста се е намѣрилъ още и единъ мряморенъ издяланъ камъкъ, когото видѣхме въ изгорѣлата черква въ с. Келешково (Бургашката околия), гдѣто е билъ принесенъ още въ турско врѣме. Сполучихме да получимъ нѣколко монети, които се намѣриха въ тѣзи развалини. Едната отъ тѣзи пари има изобразено на едната страна глава (бюсть) на единъ императоръ, а на другата една статуя поставена на стълбътъ. Чете се на нея надписъ: Senatus Populusque Romanus и Imp. Caes. . . . Optimus . . . . Парата е бронзена. Другитѣ пари сѫ съ надписъ: Colonia DEVLTum, FAVSTINA AVG. и др.

Тѣзи сѫ най-голѣми развалини, които намѣрихме въ тази околность и нѣмаме съмнѣние, че тъкмо тукъ е билъ най-главниятъ и най-важниятъ пунктъ въ старитѣ врѣмена — т. е. Debeltum или както се друго-яче наричало това мѣсто Develtos, Deultum. Ще приведемъ тукъ най-напрѣдъ нѣколко доводи, върху които сме основали мнѣнието си и послѣ ще съобщимъ нѣколко данни, които можахме да издиримъ при недостатъчнитѣ си срѣдства, относително до историята на този градъ.

Първо свѣдение [1]), което се е упазило въ познатото списание на Плиниусъ старший (живѣлъ отъ 23—79 г. слѣдъ Р. Х.), засвидѣтелствува, че римското заселище (колония) Debeltum се е намирало близу до блато (Develcon cum stagno quod nunc Deultum vocatur veteranorum); казахме вече по-горѣ, че възвишението, на което се намира по-голѣмата часть отъ рѣченитѣ развалини е заобиколено съ блато отъ всичкитѣ страни освѣнъ отъ западната. Вторий доводъ извличаме изъ географията на Птолемея [2]), отдѣто

[1]) Plin. nat. hist. 4, 45.
[2]) Ptolem. III. 11.

явно излиза, че Debeltum се е намиралъ вжтрѣ въ земята (πόλεις δὲ εἰσι μεσόγειοι τῆς Θρᾴκης . . . . Δεουελτὸς κολωνία) и че не трѣбва прочее да се търси до морето, както нѣкои учени сж на туй мнѣние. Третий доводъ се основава на извѣстието за което споменахме вече въ втората статия и което сме исчерпали изъ списанието на Симеона Логотета, гдѣто е казано, че на Българитѣ се е отстжпила отъ Византийцитѣ Загория т. е. страната, която се е простирала отъ Сидера чакъ до Дебелта (ἀπὸ τῆς Σιδερᾶς . . . . ἄχρι τῆς Δεβέλτου ἥτις καλεῖται Ζαγορία) [1]). По-послѣ видѣхме, че окопътъ, който не може да бжде друго нищо освѣнъ границата на византийската и българската империя се простира точно покрай „Долно градище“ на растояние отъ нѣколко минути.

Най-послѣ римский пжть, който се намѣри на пжтьтъ между сс. Факия и Карабунаръ и който сочи къмъ с. Яйказли, може да бжде важно подкрепление на мнѣнието ни, че развалинитѣ между Руссокастренската и Карабунарската рѣки сж остатки отъ извѣстната римска колония Дебелта.

Дебелта е била военна колония основана отъ римский императоръ Веспасиянъ, който царувалъ отъ 70 до 79 г. слѣдъ Р. Х. Въ коя година е станжло основание неможе подробно да се обясни; трѣбваше да е основана прѣди 77. г., защото Плиниусъ старший споменува за Девелтъ въ списанието си, което посвятилъ въ 77. г. на императорскийтъ синъ Титъ. Неможемъ да не искажемъ тукъ съжалението си, за гдѣто неможахме да получимъ цѣлото списание на Тацита, гдѣто се описваше царуванието на римскитѣ императори отъ Галба до Домициана, прочее и управлението на Веспасиана. Отъ тамъ щѣхме навѣрно да извлѣчемъ нѣкакви свѣдения за Дебелтъ. Веспасианската колония се ползувала отъ много прѣимущества и привилегии: сечеше свои собственни пари, на които е билъ изобразенъ богъ Силенъ, символъ на свободата, отъ което се разбира, че този градъ не е билъ подчиненъ на тракийский пропреторъ, нъ че е билъ свободна колония (colonia libera) [2]). Паритѣ на градътъ Дебелтъ, отъ които нѣколко вида видѣхме у селенитѣ на с. Яйказли носятъ надписъ: Colonia Fl, или Flavia P, или PAG ensis D, или DEVLTum. За вѣрвание е, че рудницитѣ [3]) които се открихж въ близската околность на с. Яйказли, въ врѣме на сжществуванието на г. Дебелтъ, да сж били разработени.

Въ срѣдний вѣкъ се спомѣнува за Дебелтъ, освѣнъ горѣпоказанитѣ свѣдения изъ Симеона Логотета, при описанието на войната, която ималъ императоръ Никифоръ съ Крумъ. Когато Никифоръ въ Балканътъ е билъ падналъ заедно съ многото видни Гърци, Крумъ отишелъ въ Тракия. Въ 812 г. пакъ прѣвзелъ обсажданитѣ градове Месемврия и Дебелтъ съ помощьта на единъ покрьстенъ аранинъ, строитель на обсадни машини, който билъ побѣгнжлъ отъ грьцка служба; тамъ Българитѣ взели и много грьцки огънь [4]).

[1]) **Дриновъ, Погледъ врьху происхождението на българский народъ и началото на българската история.** 1869. стр. 53.

[2]) Marquardt, Römische Staatsverwaltung. Leipzig 1873. I, 365 n. 1.

[3]) **Природни богатства на цѣлокупна България. Х. В. Шкорпилъ, Пловдивъ 1884 стр. 66.**

[4]) **Иречекъ. История, стр. 177, глава VI.**

VI.

Да обърнемъ сега вниманието си на западъ къмъ рѣката Тунджа и да поговоримъ за старинитѣ, които се намиратъ въ околностьта на с. Бейкьой (Казалагаческата околия), въ градътъ Ямболъ и въ околностьта на с. Таушантепе (Ямболската околия).

На сѣверозападъ отъ с. Бейкьой, на пѫтьтъ къмъ с. Пандакли близо до лозята на бейкьойската мѣра, при търсянне камьни за кѫщя, случайно сѫ се намѣрили остатки отъ зидове, тухли, испочупени стълбове и пр. Слѣдъ като копали по-надълбоко на това мѣсто, намѣрили мозаика отъ малки: бѣли, сини и червени камьнчета отъ кубическата форма. Въ турско врѣме единъ Турчинъ заповѣдвалъ да копаятъ въ околностьта на това мѣсто и намѣрили основи на една кѫщичка състояща отъ двѣ малки и една голѣма стая. Също и на отсрѣщний врьхъ ископахѫ подобни основи. Въ послѣдно врѣме селенитѣ намѣрили тукъ една куха бронзена рѫка, керемидя 5 децим. дълги а 14 сентм. широки. До прѣди 10—12 години незнаялъ никой за тѣзи развалини, както се види отъ туй, че за правенне чушма по тѣзи мѣста, сѫ донасяли камьни отъ далечъ.

На истокъ отъ с. Бейкьой, въ околностьта на близкото село Ишикли се намѣрихѫ също старини. Селенитѣ, като търсили имание, намѣрили два голѣми римски саркофаги; тѣ приличатъ на онѣзи, що се търкалятъ изъ улицитѣ въ г. Пловдивъ. Забѣлѣжително е, че единъ римский саркофагъ се намѣри при раскопаванне на една правена могилка на пѫтьтъ между сс. Бейкьой и Ишикли. На едно доста голѣмо пространство на югоистокъ отъ послѣдното село изораватъ испочупени тухли, керемиди, хурусанъ, клюнкове и зидове. Намѣрихѫ се сѫщо и единъ голѣмъ прьстенъ кюпъ, високъ 6 децим. и други прьстени сѫдове. Намѣрихѫ се още двѣ бронзени рѫчички, голѣми като дѣтинскитѣ. Лѣвата, която е оцѣлена отъ долна страна, е дълга 2 децим. съ 4 сентм. дебелина. Види се това да е било статуя на нѣкой малъкъ богъ. Наскоро по тѣхъ мѣста намѣрихѫ една бронзена статуйка, която прѣдставлява бѣгающий мѫжь (височина 7 сантм.). Тухлитѣ тукъ намѣрени сѫ дълги 3 дециметра и широки сѫщо 3 децим.; тѣзи тухли сѫ забѣлѣжени съ единъ крьсть. Напослѣдъкъ раскопахме между с. Ишикли и с. Мусаратли основи на една четвъртита сграда, дълга 12 раскрача; зидоветѣ сѫ $5^1/_2$ децим. широки; на дълбочина единъ метръ показахѫ се испочупени керемиди широки и дълги отъ 22—27 сентм.

Тукъ се намѣрихѫ бронзени монети на г. Анхиоло (съ слова **ΑΓΧΙΑΛΕΩΝ**) и римски монети на императоръ Антоний Пиусъ Аугустъ (срѣбърни), Септимий Северъ и пр.

На много мѣста тамъ трѣва невирѣе, види се отъ туй, че отдолу има зидове. Тази мѣстность има живописно положенне и изобилие на изворна вода. На юго-западъ до с. Ишикли намѣрихѫ единъ крѫглесть зидъ съ диаметръ 2 м. 5 дм. Въ околностьта на поменѫтитѣ села се намиратъ много правени могилки.

Да споменемъ и за развалинитѣ, които се намиратъ на юго-западъ отъ с. **Бейкьой**, на лѣвий брѣгъ на р. Тунджа. Тая мѣстность се нарича „**Градище**“ и е била раскопана за вадение на камьни за построявание близски воденици.

Прѣдъ видъ на споменжтитѣ развалини и на пространството, което тѣ захващатъ на лѣвий брѣгъ на р. Тунджа въ околностьта на селата Бейкьой и Ишикли, ще дойдемъ до такова заключение, че въ старо врѣме тамъ е сжществувалъ градъ. Правенитѣ могилки и стари монети ни даватъ случай да прѣдполагаме, че още въ римскитѣ и грьцкитѣ врѣмена, даже и въ тракийскитѣ е произлязалъ този градъ.

Най-старата монета, която имаме изъ околностьта на с. Бейкьой е на Александра Великий Македонский (336—324 прѣди Р. Х.). Типътъ ѝ е: Херкулесова глава и хоризонтална легенда; отъ горѣ една паляска за стрѣли; отъ долѣ една тояга сжщо въ хоризонтално положение, чете се на нея **ΑΛΕΞΑΝΔΡ**.

Между градоветѣ въ Южна България (Източна Румелия) прѣдполагахме по-напрѣдъ да е Ямболъ най-богатото мѣстонахождание на староврѣменни паметници, защото тамъ ставалъ ужь тракийский градъ **Кабиле**, тамъ ставалъ римский **Диосполисъ** и византийский **Диамполъ**. Обърнахме за това голѣмо внимание за издирването на паметници на този градъ. Въ продължение на нѣколко мѣсяци правихме археологически издирвания и за освѣтление на нѣкои съмнителни въпроси прѣдприехме даже и да раскопаваме. Първата ни задача е била за да се увѣримъ, да ли сж стари сгради, като „Ески джамия“ и „Софуларска джамия“ дѣйствително отъ турско происхождение или сиорѣдъ прѣданието да ли сж били християнски черкви, прѣобьрнати на мохамедански, слѣдъ дохождането на Турцитѣ въ България. Въ русската окупация, слѣдъ като Турцитѣ изгорили всичкитѣ черкви въ г. Ямболъ намислило христианското население да прѣобърне „Ески джамия“ въ черква, както си и била сиорѣдъ прѣдание прѣди дохождането на Турцитѣ. Джамията била дѣйствително завзета и прѣобърнжта на христианска черква. Населението заключавало отъ намѣренийтъ каменентъ релиефъ на коникътъ въ дворътъ на джамията, че джамията била ужь едно врѣме черква св. Георгий. Викалото на джамията е било отъ горѣ съборено и прѣправено на звонарница. Между това врѣме сж се вьрнжли Турцитѣ и поискали настоятелно да имъ се прѣдаде тѣхната джамия; работата се отнесе чакъ въ Цариградъ и се свърши най-сѣтнѣ въ полза на Турцитѣ.

Всякой внимателенъ наблюдатель на „Ески джамия“ която носи характеръ на византийската архитектура, можилъ да забѣлѣжи, че тя е била първобитно обикновенна четверожгълна джамия, която отъ сѣтнѣ е била уголѣмена съ постройки отъ тритѣ страни (съ исключение на южната). Ясно ще се увѣри всякой въ това, ако да погледне на южната стѣна на джамията, гдѣто ще забѣлѣжи при внимателното разглѣждание основната стара стѣна на първобитната сграда и отъ двѣтѣ ѝ страни стѣни отъ по-новата направа.

Втората джамия „Софуларска“ нарѣчена, която ся намира на западний край на градътъ, по прѣдание, била ужь най-напрѣдъ черква Св. София,

прѣобърната отъ послѣ въ турската. Слѣдъ внимателното разглѣдване на тази джамия дойдохме до заключение, че тя била отъ начало турска джамия. Около джамията, която е имала отъ къмъ югозападната страна една постройка, търкалятъ се до днесь въ гробищата мряморни надгробни камъни съ ориенталски украшения. Махалата въ която се намира тази джамия се нарича „Софуларска“ и е била заселена исключително съ Турци; по прѣдание живѣяли тамъ много софти и дервиши, отъ което види се, че и получила названието „Софуларска махала“.

На истокъ отъ послѣдната джамия, която е расположена на единъ личенъ върхъ, пазенъ отъ всичкитѣ страни съ исключение на источната отъ рѣката Тунджа, която го забикаля се показватъ основи на една стара кула (съ диаметръ окол. 3 метра) и единъ зидъ, който идѣлъ отъ сѣверното подножие на върхътъ къмъ южното. Този зидъ, който се показва при копанието по тѣхъ мѣста, е правенъ отъ обикновенни неработени камъни и пѣсъчливъ хурусанъ и има дебелина ок. 1 метръ. Не сме срѣщнали до сега основи на стара сграда да сѫ били отъ такава слаба направа както у спомѣнатата кула и зидове. Този зидъ и кула види се, да сѫ остатоци отъ едно укрѣпление, което е било направено по тѣзи мѣста, по причина на стратегичностьта на мѣстностьта.

По-нататъкъ обърнахме внимание къмъ разглѣждането на работени мряморни камъни, които се търкалятъ по турскитѣ гробищѫ до градътъ. На два камъка, които се прѣдставляватъ като стълбове намѣрихме грьцки надписи, за които спомѣнуваме въ статията върху намѣренитѣ отъ насъ надписи. Слѣдъ като узнахме, че мряморнитѣ камъни сѫ правилно нарѣдени тъй щото заграждатъ гробътъ, исказахме мнѣнието си, че тѣзи камъни сѫ прѣнесени отъ другдѣ. Мнѣнието ни се подтвърдявало и отъ туй обстоятелство, че Турцитѣ обичатъ да занасятъ на гробищата си лични камъни; въ ближний градъ Нова-Загора се намиратъ въ турскитѣ гробища стълбове съ надписи, испочупени голѣми главици на стълбове, работени мряморни камъни, които сѫ били донесени отъ с. Ени-Пазли. Въ турскитѣ гробищѫ до с. Инджe-кьой (до г. Нова-Загора) намира се единъ голѣмъ камъкъ отъ римска сграда; въ с. Саламанлари (Казалагачската околия) полагатъ Турцитѣ умрѣлитѣ си на единъ мряморенъ камъкъ съ надписъ. За да отмахнемъ всѣко съмнение за происхожденнето на мряморнитѣ камъни въ Ямболскитѣ гробища, прѣдприехме разкопаванието на нѣкои съмнителни мѣста въ турскитѣ гробища. Слѣдствие отъ тѣзи раскопавания е това, гдѣто се увѣрихме въ мнѣнието си за прѣнасянието на тѣзи камъни отъ другдѣ. При тѣзи раскопавания сполучихме да намѣримъ единъ стълбъ съ старобългарски надписъ отъ врѣмената на царя Иоанна Александра. Появява се сега въпросъ, отъ гдѣ сѫ могли да бѫдѫтъ прѣнесени тѣзи камъни. Изъ градътъ Ямболъ едвамъ сѫ били донесени въ гробищата, защото при копанието основитѣ за кѫщя, не сѫ били открити до днесь слѣди отъ стари сгради, които да би показвали за сѫществуванието на стари заселвания по тѣхъ мѣста. Споменуваме само за едни стари зидове, които сѫ били намѣрени въ градътъ при копанието основи за една кѫща; не трѣбва обаче да забравимъ, че онова мѣсто е граничило съ дворъ на единъ тур-

ски дере-бей, Кара-Али бей, който си ималъ въ свойтѣ дворъ една джамия и текия, и че раскопанитѣ основи могли да бждятъ остатки отъ зидътъ, който заграждалъ дворътъ. Този зидъ е билъ познатъ подъ името „тухла-авлу". Неостава друго освѣнъ да искажемъ мнѣнието си, че поменжтитѣ камьни сж били донесени изъ близскитѣ села. Познато е, че въ г. Ямболъ сж живѣяли богати Турци, които имали чифлицитѣ си въ околнитѣ села, отъ гдѣто сж могли да прѣнасятъ лични камьни за гробищата си. Въ 1829 г., казватъ, че Руссптѣ закарали въ Россия мраморни камьни съ надписи, които сж намѣрили въ близското село Кофелъ (между с. Таушантепе и г. Ямболъ), което отъ 50 г. насамъ несжществува вече. Въ с. Таушантепе се намиратъ до въ старитѣ днесь още по гробищата мраморни камьни и стълбове, които сж се намѣрили развалини близу до селото.

Характеристиченъ доводъ за туй, какъ че отъ далечни мѣста сж били прѣнасяни камьни съ надписи и други староврѣменни паметници можемъ да намѣримъ въ една отъ статиитѣ на Г-нъ Иречекъ. Въ черквата „Св. 40 Мжченици" въ г. Търново се намира надписъ, който билъ донесенъ наотъ самъ брѣговетѣ на Пропонтида [1]). Сжщо и въ настоящий спискъкъ ще имаме да споменемъ за това явление, което толкова често е твърдѣ затруднявало изслѣдванията относително до старата история на балканский полуостровъ.

Любопитно е това явление, че въ г. Ямболъ не се намиратъ стари тракийски, грьцки и римски монети; обаче прѣди нѣколко врѣме ископали тамъ въ прьстьта едно гърненце съ голѣми срѣбърни пари отъ 1547 и 1570 год. (Augustus Sax. Rom). Подобни срѣбърни монети намиратъ се доста често въ с. Войниково (Ямболската околия), с. Саламанлари и пр. Въ с. Войниково видѣхме монети на Сигмундъ III, полский краль (1591) Леополдъ (отъ 1658, 1660 и 1662 г.); въ с. Саламанлари голѣми срѣбърни пари отъ 1645 г. съ надписъ: CONFIDENS . . . NON MOVETVR . . . . BELODEL : MO. ARG : PRO : CON. Нѣма съмнение, че тѣзи монети сж били донесени отъ Турцитѣ, въ врѣме на тѣхни войни съ Австрия.

Въ Карабунарската махала, въ мѣстностьта „Сарай" нарѣчена, ископали въ прьстьта едно гърненце съ вглъбнжти византийски монети на императорътъ Андроника II (1273—1328) и др. Тѣзи монети сж мѣдени и отъ горѣ посрѣбрени. Управленията въ тия времена, когато финанцитѣ имъ се намирахж въ жалостно положение, установихж калпавото сечение. Римската империя между царуването на Веспасиана имаше дефицитъ въ финанцитѣ си; за да поправи това нѣщо, тѣ свалихж (унищтожихж) срѣбърнитѣ си монети като употрѣбихж пари отъ развалени монети. Византийскитѣ императори за да избѣгнжтъ отъ това, разсждяхж да издаджтъ на народътъ като добри монети, мѣденитѣ посрѣбрени. Нъ между това имаше измамвателна цѣна.

---

[1]) Период. Списание, Срѣдецъ 1882, кн. II. стр. 58.

Ако прочее заключимъ отъ досегашнитѣ си открития, трѣбва да припознаемъ за истина, че въ мѣстностьта на сегашний г. Ямболъ не сж сѫществували старитѣ градове Кабиле и Диосполисъ (Диамполъ), нъ че е билъ той основанъ слѣдъ дохождането на Турцитѣ въ България. Остатки отъ цвѣтущий въ турско врѣме градъ Ямболъ намираме въ многобройнитѣ джамии, бани, търговский безестенъ и пр.; въ този градъ живѣялъ турски деребей. Прѣзъ Ямболъ е минувалъ важенъ турский пѫть, който е съединявалъ Одринъ съ Шуменъ. Названието Ямболъ е било прѣнесено, види се, отъ близский градъ Диамполъ, на когото развалинитѣ се намиратъ спорѣдъ мнѣнието ни въ близската околность на г. Ямболъ.

Всичкитѣ тѣзи паметници надминуватъ развалинитѣ на сѣверъ отъ г. Ямболъ до с. Таушантепе. Това село съ околностьта си е расположено на дѣсний̆тъ брѣгъ на р. Тунджа, именно на онова мѣсто, гдѣто тя, при течението си се обръща къмъ югъ, като образува единъ кѫтъ. На пѫтьтъ отъ г. Ямболъ до с. Таушантепе минуваме прѣзъ едно мѣсто, гдѣто прѣди 50 години е сѫществувало с. Кофелъ. Надъ с. Таушантепе се издига единъ еруптивенъ врьхъ, отъ когото се вижда цѣлата околность. Самитѣ селени приказватъ, че този врьхъ се показва като островъ въ морето. Отъ самий̆тъ врьхъ на това възвишение се вижда голѣма часть отъ старопланинский̆тъ поясъ отъ Тврьдишкий Балканъ чакъ до низкото бърдо, задъ което се крие г. Карнабадъ. Оттукъ сѫщо се вижда и околностьта на г. Сливенъ съ околнитѣ укрѣпления до с. Дермендере, Касамово, Глушникъ и пр. На юго-истокъ виждашъ да се простира Голѣмъ Бакаджикъ, часть отъ Странджа-Планина, кѫдѣ юго-западъ Сакаръ-Планина, Мънастирски Врьхове и пр. Вижда се близский г. Ямболъ, укрѣплението до сс. Глуфишево, Чомлекьой и пр.

На източното наклонение на таушантепенский врьхъ намерихме любопитни остатки на пространни развалини. На врьхътъ личатъ остатки отъ една четверожгълна кула. Такива кули, каквито въ византийската стратегия се наричали „пиргъ", сж служили главно за защита на цѣлото укрѣпление. Слѣдъ като прѣмѣрихме дължината и широчината ѝ, узнахме че тя е била квадратна съ дължината на зидоветѣ около 8 метра. Отъ тази кула се отправятъ зидоветѣ по сѣверното наклонение на врьхътъ направо на долу и въ половината на врьхътъ сж измѣнили посоката си, като сочатъ къмъ истокъ.

Види се, че цѣлата мѣстность, на която се намиратъ развалини, била обиколена съ крѣпостни зидове. Основи на такива зидове личатъ още къмъ сѣверо-източната страна, по край̆тъ на едно доста високо възвишение, което се спуща къмъ блатистата рѣка (Азмакъ дере). Селенитѣ раскопаватъ основитѣ на тѣзи зидове и зиматъ камьнитѣ имъ за градение кѫщя. На единъ балванъ, който стърчи на сѣверо-истокъ отъ кулата намѣри се дупка съ пиронъ, облянъ съ олово; види се, че е било на това мѣсто нѣщо прикрѣпено. Като слѣземъ по източното наклонение отъ кулата на долу, на това мѣсто, гдѣто сега се намиратъ лозя и ниви, лѣтно врѣме можемъ да съглѣдаме цѣлъ рѣдъ зидове, които се простиратъ по посоката къмъ кулата; забѣлѣжватъ се и зидове на прѣки идущи т. е. отъ югъ къмъ сѣверъ. По ония мѣста т. е., гдѣто подъ земята се скриватъ зидове, трѣвата не вирѣе толкова

добрѣ както по другитѣ мѣста. Причината на това е, защото имъ прѣпятствуватъ на тѣхното вирѣние камънитѣ, които се намиратъ подъ земята въ основитѣ на зидоветѣ. По тѣзи мѣста ископаватъ голѣмо количество керемиди; видѣхме часть отъ една такава керемида, която има дължина и широчина по 4 дециметра; цѣлата обаче керемида може би да е имала дължина до 1 метръ и широчина 4 дециметра. На едната отъ тѣзи керемиди се съглеждатъ стѫпки на свиня и прасенце. Освѣнь голѣми керемиди била намѣрена на сѫщото мѣсто мозаика, почти отъ сѫщийтъ видъ както до с. Бейкьой. Въ окаменелий хуросанъ по единъ опрѣдѣленъ рѣдъ сѫ нарѣдени червеникъви, бѣли и синкави кубически камъчета, около единъ сентим. дълги. Сѣтнѣ се намѣрили тамъ бѣли стълбчета, които били занесени въ с. Таушантепе и на близкитѣ гробища. Тѣзи стълбчета сѫ безъ горната си часть (главицата) и иматъ всичкитѣ еднакъвъ диаметръ (около 3 децим.), което види се да показва, че происхождатъ отъ една и сѫща сграда. Подобни стълбчета отъ сѫщий видъ, бѣлъ варовитъ камъкъ, търкалятъ се въ турски гробища въ г. Ямболъ. Освѣнь стълбчета отъ тѣзи мѣста били донесени до с. Таушантепе архитрави и други работени камъни. Въ селото до чушмата се намиратъ нѣколко голѣми камъни, като архитравъ, голѣми основни камъни и др.; единъ отъ тѣзи камъни билъ закованъ къмъ зидътъ съ скоби, както се забѣлѣжва отъ дупкитѣ издълбани отъ странитѣ му. Широчината на единъ отъ тѣзи камъни е 6.5 децим., дължина $1^1/_2$ децим., и дебелина 3 децм. На пѫтътъ отъ кулата къмъ селото по южното наклонение на врьхътъ се забѣлѣжва раскопано мѣсто съ остатоци на единъ сводъ; приказватъ, че при раскопаванието на това мѣсто въ турско врѣме се намѣрили бронзени колела. Остатокътъ на сводътъ сѣди на единъ зидъ, ок. 1 м. дебелъ; отгорѣ на сводътъ се забѣлѣжва единъ тьнакъ пластъ отъ червеникъвъ хуросанъ. До това мѣсто се види нахвърлена прьсть; прѣдполага се въобще, че на това мѣсто е била правена могилка, която слѣдъ като я раскопали се намѣри помѣнѫтий сводъ.

Въ цѣлата околность на с. Таушантепе сполучихме да намѣримъ само единъ надписъ на гробища а то само неговата послѣдния часть. Отъ упазенитѣ послѣдни думи ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκεν, види се, че се е говорило въ надписътъ за нѣкакво си посвѣщение. Не далечь отъ мѣстото, гдѣто се намѣриха керемиди и мозаика, били намѣрени сѫщо и релиефи. Въ с. Таушантепе се съхранява единъ такъвъ релиефъ отъ бѣлъ варовикъ, на височина 5 децм. широчина 4 децим. 8 сантм. и ок. 3 децим. дебелина. Ясно се види, че е рѫката на изобразено лице, държана съ помощьта на една връзка; до самитѣ прьсти на рѫката личатъ четири успорѣдни рѣзки. Видѣхме още една плочка съ релиефъ, сѫщо отъ бѣлъ варовикъ. Тя била намѣрена на онова мѣсто, гдѣто е била намѣрена мозаика; жалното е само, че е прѣчупенъ; широчината му съдържа 1 децим., длъжина ок. 1 децим. и дебелина почти единъ палецъ. Релиефътъ прѣдставлява едно лице, което държи въ лѣвата си рѫка лѫкъ а какво държи въ дѣсната си рѫка, неможе по причина на неясностьта да се распознае.

Спомѣнатитѣ развалини на Таушантепенский врьхъ, сѫ отдѣлени отъ близката рѣка Тунджа съ блатиста рѣчка (Азмакъ дере), която тече до само-

то източно подножие на врьхътъ. При югоизточното подножие близо до правенитѣ могилки, които се намиратъ тамъ, могжтъ лѣтно врѣме да се забѣлѣжатъ три дълги поясн, удивителни съ туй, че на тѣхъ не вирѣе добрѣ храната, по причина че подъ земята се намиратъ съборени основи на зидове. Слѣдъ точното измѣрвание и изслѣдвание излѣзло на явѣ, че това сж дѣйствително три дълги зидове, които се простиратъ отъ югоистокъ къмъ сѣверозападъ. Дължината на всяки единъ съдържа до 120 метра; тѣ се простиратъ успорѣдно и сж помежду себе си на растояние ок. 9 м. отдалечени. Всичко това показва, че тази сграда е била ок. 20 м. широка и ок. 120 м. дълга, прочее нейното пространство захващало около 2000□м. Народътъ нарича това мѣсто „Казарма“ като иска съ това название да означи голѣма сграда. Слѣди отъ прѣчни стѣни не сме намѣрили; струва ни се, че сградата е била още по-дълга, защото до крайтъ на зидоветѣ минува пжтътъ и се намира неразработено мѣсто.

Както вече спомѣнжхме по-напрѣдъ намира се въ с. Таушантепе едно съхранилище на вода и водопроводъ. Селенитѣ приказватъ, че прѣди нѣколко години отворили съхранилището и били очудени отъ неговата направа. Това съхранилище се намира на сѣверо-западъ до сегашната селска чушма, която се напоява отъ водитѣ му. При раскопаванието на това мѣсто въ дълбочина ок. 1 метръ стигнжхме до едни плочи, съ изважданието на които се отвори съхранилището. Стѣнитѣ му сж правени съ голѣми тухли, работени камьни и хуросанъ. Широчината му съдържа ок. $3^1/_2$ м. а дължината му ок. 10 м., височината пакъ 1 м. 7 децим. Водата стояла въ врѣме на дъждоветѣ ок. $1^1/_2$ м. високо и е твърдѣ чиста и добра. Съ тази вода се снабдявали на вѣрно и жителитѣ на развалинитѣ. Отъ съхранилището идѣли тржби ок. 2 километра на далечь къмъ развалинитѣ; наклонението за прѣкарванието на водата е твърдѣ сгодно, по причина, че самата мѣстность е расположена доста на високо, тъй щото водата е могла да се прѣкарва въ срѣдата на развалинитѣ. На пжтътъ между селото и развалинитѣ намѣрили, казватъ, тржби и то точно въ тѣхъ мѣста, гдѣто е билъ прѣкаранъ водопроводътъ. До самото село въ посоката къмъ развалинитѣ, намѣрихме самички въ земята забити камьни, които образуватъ една вадичка, ок. $3^1/_2$ децим. широка; видѣла се като остатокъ отъ водопроводътъ. При раскопавание на това мѣсто се намѣри хуросанъ и почупени водопроводни тржби. Подобна вадичка отъ нарѣдени камьни забѣлѣжихме между юго-източното подножие на Калаяновъ врьхъ и селото Марково (Пловдивската околия). Въ съхранилището на таушантепенский водопроводъ се намиратъ около 60—70 стълбчета, 1 м. 7 децим. високи, които сж нарѣдени въ нѣколко успорѣдни рѣдове. Стълбчетата иматъ квадратенъ разрѣзъ съ широчината 3 децим. Растоянието на стълбчетата единъ отъ другъ съдържа 4.3—4.5 сентим. Нѣкои стълбчета искривили първобитното си положение и сближили се помежду себе си, тъй щото растоянието на нѣкои отъ тѣхъ е до 1 децим. Можихме да наброимъ стълбчета до 5 рѣда по 10; къмъ южний край неможахме да стигнемъ, по причина, че въ съхранилището е била водата 7 децим. високо и свѣщьта едвамъ горѣла даже и угаснявала. Тухлитѣ отъ които сж правени стѣнитѣ и стълбчета сж

27 центим. дълги и 15 центим. широки. Отъ горѣ е покрито съхранилище-то съ камьнни плочи. Въ развалинитѣ до с. Таушантепе личатъ кладенци на нѣколко мѣста. Въ послѣдното врѣме, като искали селенитѣ да поразчистятъ единъ кладенецъ, сѫ намѣрили основи на една крѫглеста сграда.

Между описанитѣ развалини и с. Таушантепе намиратъ се доста многобройни правени могилки, отъ които особенно двѣ личатъ по своята височина. Всичкитѣ могилки въ съсѣдството на развалинитѣ сѫ около 14; забѣлѣжихме туй, че могилкитѣ не се намиратъ въ пространството, което е покрито съ развалини, нъ вънъ отъ тази мѣстность.

Като имахме намѣрение поне до нейдѣ да опрѣдѣлимъ старостьта на тѣзи развалини, които покриватъ пространството около 2 квадратни километра, обърнахме особенно внимание на старитѣ монети, които се изораватъ въ мѣстностьта на развалинитѣ. По-голѣмата часть отъ тѣзи монети сѫ римски отъ IV-то столѣтие и византийски. Най-често се срѣщатъ монети на императоръ Константинъ Великий (306—336 слѣдъ Р. Х.). Типоветѣ имъ сѫ: женска глава съ шлемъ на дѣсно и вълчица кърмящецъ двѣ дѣца. Императоръ Константинъ слѣдъ като (въ 330 г.) прѣнесе столицата си въ Бизанция, освѣнъ другитѣ, той насѣче и двѣ монети: едната въ честь на Римъ и другата въ честь на Цариградъ. Послѣдната има слѣдующий типъ: женска глава съ шлемъ на дѣсно и Виктория облѣчена вървящемъ на дѣсно; дѣсний крѫгъ върху прѣднината на единъ корабъ, държащецъ въ дѣсната рѫка едно прѣчно копие и съ лѣвата държащецъ щитъ опренъ на земята. Отъ другитѣ римски монети се намиратъ на императора Констансъ, Максимианъ, Лициний II, и др.

Отъ византийскитѣ на императоръ Юстинианъ, Василий II. Българоубиецъ и др. Отъ голѣма любопитность е една голѣма срѣбърна монета, която се намѣри въ околностьта на развалинитѣ; тази монета происхожда отъ 1021 г. и носи слѣдующий надписъ: CIVIT: SANGALLENSIS: SOLI. DEO: OPTI: MAX: LAVS: ET: GLORIA. На основание на най-старитѣ често намиранитѣ монети на императоръ Константинъ Великий могло би да се заклю. чи до нейдѣ, че правение на засѣлението е станѫло въ врѣмето на сѫщий императоръ.

Изъ цѣлото това описание наистина излиза, че въ околностьта на с. Таушантепе е сѫществувалъ едно врѣме градъ, не послѣденъ отъ градоветѣ въ Източна Тракия. Не видѣхме поне въ цѣлата тази часть на Тракия мѣсто съ развалини, които би съ положението и распространението си да сѫ надминували развалинитѣ до с. Таушантепе. Това мѣсто както видѣхме е пазено съ естественното си мѣстоположение, отличава се съ изобилие на изворна вода, въобще не липсва нищо, което би спомагало за успешното развитие на градътъ.

Появлява се сега въпросъ какви градове сѫ сѫществували въ описанитѣ до сега отъ насъ развалини въ околностьта на сс. Таушантепе и Бейкьой. Латинскитѣ и грьцкитѣ списатели ни даватъ двѣ названия на градоветѣ, лѣжащи при брѣговетѣ на р. Тунджа, именно Кабиле и Диосполисъ (въ византийскитѣ врѣмена Диамполисъ). Остатки на послѣдний градъ прѣдполагаме да сѫ развалинитѣ до с. Таушантепе като сме на туй мнѣние, че назва-

нието му се е прѣнесло на близский градъ Ямболъ, който е билъ заправенъ, споредъ досегашнитѣ ни издирвания, тепьрва слѣдъ дохаждането на Турцитѣ. За г. Кабиле грьцкий списатель Гарпократъ [1]) отъ IV-то столѣтие слѣдъ Р. Х., ни е упазилъ свѣдения, черпени изъ списанието на Анаксимена, сървѣменника на Александръ Великий, че той се е намиралъ въ срѣдата на Тракия до рѣката Тунджа:

. . . οὗτος (т. е. Анаксименъ) δέ φησιν αὐτὸ ἱδρῦσθαι πρὸς τῷ Τάξῳ (разбирай споредъ вѣрното поправление на Тафела Τόνζῳ) ποταμῷ κατὰ μέσον τῆς θρᾴκης. Ако прочее „солний пжть", за когото споменжхме е остатъкъ отъ римскийтъ, който е означенъ на най-старата карта отъ старий вѣкъ, извѣстна подъ името „Пеутингерови дъски", то смѣло можемъ да кажемъ, че Кабиле е сжществувалъ тамъ, гдѣто сега се простиратъ селата Бейкьой, и Инджикли (Казалагачската околия).

Кабиле е имало въ старо врѣме голѣма важность. Наброихме повече отъ дванайсеть списатели, които споменуватъ за този гдадъ. Нъ отъ тѣзи свѣдения сж останжли твърдѣ малки откжслеци. За първъ пжть Кабиле се явява въ страницитѣ на историята въ врѣме на македонскийтъ царь Филиппъ, който въ 342 г. прѣди Р. Х., между другитѣ градове въ Тракия, е завладѣлъ Кабиле [2]) Побѣдительтъ, като е искалъ да опази тозиваженъ тракийский градъ, направилъ го е македонско засѣлище [3]), гдѣто отъ послѣ е испращалъ прѣстжпницитѣ; за това го и наричали на подигравка Πονηρόπολις т. е. градъ на прѣстжпници [4]). Въ врѣме на Александра, Лисимаха, на Келтитѣ и въ по-нататъшнитѣ врѣмена, макаръ че гърцкитѣ списатели не споменуватъ за Кабиле, пакъ не си е изгубила бившето значение. Когато Тракийцитѣ, около 212 г. прѣди Р. Х., се избавили отъ келтското иго, то и Кабиле наистинна се е въсползувала отъ тая свобода. Въ I столѣтие прѣди Р. Х., въ врѣме, когато Римлянитѣ почнахж да боюватъ съ Тракийцитѣ, като искали да се избавятъ отъ немирнитѣ съсѣди и да осигорятъ тишината на македонската провинция, то Кабиле пакъ се появява въ историята. Когато македонский управитель М. Лукуллъ въ 72 г. повдигнжлъ война противъ Бесситѣ и ги разбилъ въ Балкана, то той завоевалъ тогава цѣлъ рѣдъ тракийски и грьцки градове, лежащи на западний брѣгъ на Черно море. Между тракийскитѣ градове на първо мѣсто се спомѣнуватъ Филиппополъ, Ускудама (Адрианополъ, виждь Амм. Марцелл. 14, 11, 15 и 27, 4, 12) и Кабиле [5]). Че и въ врѣме когато Тракия станж римска провинция, Кабиле е играла важна роля въ подбалканскитѣ страни, може да се сжди отъ туй, че прѣзъ нея е минувалъ пжтьтъ отъ Верреа (Стара-Загора) за бургашскитѣ бани, познати въ старо

[1]) Harpocrat, lexicon in X oratt. att. ex recensione G. Dindorf. Oxonii 1853. I. 165. s. v. Καβύλη.

[2]) Demosth. 100, 22.

[3]) Stephanus Byzantius ex rec. Aug. Meinekii. Berolini 1849. I. s. v. Καλύβη.

[4]) Strabo 7, 320. Suidas s. vv. Καβύλη, Πονηρόπολις, Δούλωνπόλις. — Cf. Harpocr. rec. Dindorf. II, 289 sq.

[5]) Euseb. Chron. 2, p. 151 Eutrop. 6, 8, Cf. Диндорфово издание на Гарпократъ II, p. 289 sq.

врѣме подъ име „Aquae calidae“ [1]). Аммианъ Марцеллинъ, който живѣялъ въ IV столѣтие слѣдъ Р. Х., хвали околностьта на Кабиле, по причина на отвореность и плодородность на страната [2]). Отъ сѣтнѣ до колкото ни е извѣстно, името на този градъ се изгубва изъ страницитѣ на историята и то може би за туй, че по причина на многобройни нападения на народи, които идѣли отъ кждѣ сѣверъ, се е развалилъ, или че вторий градъ Диосполисъ, на когото развалинитѣ се намиратъ спорѣдъ мнѣнието ни въ околностьта на с. Таушантепе, съ своето си цъвтѣние е надминялъ македонското засѣлище.

Трѣбва да споменемъ още за туй, че думата Кабиле у нѣкои други списатели се намира подъ друга форма и то Καλύβη, която произлѣзла у Гърцитѣ може би отъ влиянието на дума Καλύβη = Колиба. Несмѣемъ обаче да мислимъ, че би Кабиле и Калибе били два съвсѣмъ различни градове, както си прѣдполага Стефанъ Византски. Несмѣемъ сжщо да търсимъ спорѣдъ Страбона и Поливия г. Кабиле близу до Византия. Ако и Страбонъ да казва, че Кабиле лѣжи въ областьта на племето Асти, които живѣятъ на сѣвероистокъ отъ Византия, и Поливий, че Кабиле се намира не далечь отъ страната на Асти (Страбо 7, 320. ὑπέρκειται δὲ τοῦ Βυζαντίου τὸ τῶν Ἀστῶν ἔθνος, ἐν ῳ πόλις Καλύβη κτλ. Steph. B. sub voce Καβύλη, πόλις Θρᾴκης οὐ πόῤῥω τῆς τῶν Ἀστῶν χώρας), нъ като вземемъ прѣдъ видъ, че областьта на Аститѣ спорѣдъ Птоломеа [3]) се е простирала отъ градътъ Перинтъ на брѣгътъ на Пропонтида чакъ до г. Аполлония (Бургашската околия), то ще се увѣримъ, че градътъ за когото говори Страбонъ и Поливий е сжщото мѣсто за което спомѣнуватъ и другитѣ списатели на старий вѣкъ.

Всякий интересующъ се отъ списанията за едноврѣмешната Тракия и България, издадени въ послѣдно врѣме, е забѣлѣжилъ безъ съмнение, че сме говорили за два градове, за които познатий списатель Г-нъ К. Иречекъ е всякога казвалъ, че сж единъ и сжщъ. Той казва на пр. въ една отъ послѣднитѣ си статии, че градъ „Кабиле“, въ врѣмето на римскитѣ императори нарѣченъ „Диосполисъ“ (градъ на Зевса, Διὸς πόλις), на Византийцитѣ познатъ като Диамполисъ, Хиамполисъ (Ὑάμπολις), нинѣшнийтъ Ямболъ и т. д. [4]). Първо, което е удивително въ тия думи, е това, че не се показва, както и никждѣ въ списанията на този списатель, ни едно засвидѣтелствувание, което би потвърдило това мнение. Наопаки, макаръ че не ни сж достжпни изданията на византийскитѣ списатели, вече засвидѣтелствуванието на спомѣнатитѣ списатели ясно говори противъ думитѣ на г. Иречека. Страбонъ, Птоломей, Евсевий, Евтропий, Аммианъ Марцеллинъ и др., макаръ че сж живѣяли въ врѣме на римскитѣ императори, нигдѣ не наричатъ градътъ, за който се говори Диосполисъ, нъ всѣкога Кабиле, или Калибе. Сжщо и въ Пеутингеровитѣ дъски, произлѣзли ок. III стол. слѣдъ Р. Х. и съ течението на двѣ слѣдующи столѣтия значи-

---

[1]) Tabula Peutingeriana, ed. de Scheyb. Lipsiae 1824. VII. C. Най-новото парижско издание неможахме да получимъ. За сегашното състояние на тѣзи бани виждь Х. В. Шкорпилъ. Природни Богатства на цѣлокупна България. Пловдивъ 1884. стр. 25. 26.

[2]) Ammian. Marcell. 31, 11, 5.

[3]) Ptolem. l. c.

[4]) Периодическо Списание. Срѣдецъ 1882., II, 42. Сравни Heerstrasse. стр. 145.

телно поправени, не се явява името Диосполисъ, нъ Кабиле, макаръ че би въ такъвъ памятникъ, който билъ прѣдназначенъ за практична нужда, всякий могжлъ да търси най-новитѣ названия. Че тождественностьта на градоветѣ Кабиле и Диосполисъ не е доказана, се явява и отъ туй, че единъ отъ найдобритѣ познаватели, както на новата, тъй и на староврѣмешната география Кипертъ, въ своитѣ карти поставя Кабиле, по-на истокъ отъ р. Тунджа, а не гдѣто се намира сегашний Ямболъ[1]).

Надѣваме се обаче, че Г-нъ Иречекъ въ интересътъ на науката, ще изучи отъ ново този въпросъ и или ще опровергае това ни мнѣние, или ще поправи погрѣшката си.

VII.

Въ българската история доста често се спомѣнува отъ XII до XIV вѣкъ за Крънска областъ, полунезависимо царство на болярина Елтимира, брата на Тертерия I. Всички български историци полагали тази областъ около Карнабадъ, заради сходностьта на имената. Настоящитѣ издирвания показватъ обаче съвсѣмъ противното. Първата диря на Крънската областъ заедно съ градъ Крънъ (Κρηνός, Κρουνός) намираме въ съчинението на арабский географъ Едриси отъ половината на XII столѣтие, който описва единъ пжть отъ Срѣдецъ въ единъ день на Стобони (Щипонье, сегашний Ихтиманъ), отъ тамъ въ 6 деня до крѣпость Акарнусъ или Акраносъ, съградена на единъ високъ врьхъ, послѣ 40 мили по-надалечь въ г. Барви (Верреа-Боруй, Стара Загора) и по-нататъкъ въ Цариградъ. Византийский лѣтописецъ Никита Акоминатъ приказва, какъ е избѣгналъ (1190) царь Исакъ Ангелъ слѣдъ нещастната битка съ Българитѣ „чрѣзъ така нарѣченийтъ Крънъ къмъ Боруй“ (διὰ τοῦ λεγομένου Κρηνοῦ πρὸς τὴν Βερρόην) и какъ сж вървѣли (1206) Латинитѣ „до Крънъ и Боруй“ (μέχρι Κρηνοῦ καὶ Βορέης), за който походъ отъ латинскитѣ свѣдения знаемъ, че сж стигнали до самийтъ Боруй. Най-често се спомѣнува за Крънъ у Пахимера въ описанието на войнитѣ срѣщу Свѣтослава царя и чича му, Крънский владѣтель деспота Елтимира. Андроникъ, който е воювалъ срѣщу Елтимира, плячкалъ отъ Ряховица (Старозагорската околия) до Сливенъ и Копсисъ. Освѣнъ това отъ думитѣ на Пахимера се види, че Русокастро, Лардеа (нѣйдѣ при Айтосъ) и Диамполъ (до Ямболъ) сж били вънъ отъ собственното землище на Крънский деспотъ.

Като поразмислимъ върху всички тия свѣдѣния, ще се увѣримъ, че Крънъ е билъ на сѣверъ или даже сѣверо-западъ отъ Боруй (Стара-Загора) между Сливенъ и Копсисъ (до Карлово). Полский географъ Лелевелъ (Géographie du moyen âge III. IV. 115) полага Акарнусъ между Шипка и Калоферъ, и прибавя, че се срѣща като Cornus, Corinus още на картитѣ отъ XVI вѣкъ, на сѣверъ отъ Пловдивъ[2]).

---

[1]) Сравни. на пр. голѣмата карта на Киперта: Wandkarte der alten Welt für die Zeit des pesschen und macedonischen Reichs. Weimar.

[2]) Пер. Списание, IX, стр. 44. Срѣдецъ.

Слѣди на този градъ съ упазеното у населението название „Кърни“ (Кръни) сполучихме да намѣримъ въ Казанлжшката долина между сс. Шипка и Янина. Ето любопитни свѣдения, които получихме връху „Кърни“ отъ Г-на С. Архимандритова въ с. Янина. „На растояние половина часъ на западъ отъ селото Янина, единъ часъ на истокъ отъ с. Шипка и около 20 минути на сѣверъ отъ с. Хассатъ, при самото южно подножие на Стара-Планина има едно тѣсно рѣчно гърло (ущелие), изъ което излиза и истича една малка и постоянна рѣчица, нарицаема „Хашската рѣка“. Мѣстностьта при излизанието на тази рѣка въ полето, и то повече отъ къмъ источний и̂ брѣгъ се нарича „Кърни“.

Тази мѣстность е посадена съ лозя, които даватъ малко, нъ твърдѣ добро грозде, отъ което става доста силно вино познато подъ името „карнишско“; ако се взематъ въ съображение често срѣщанитѣ остатки отъ тухли, керемиди, кюпове, гърнета, стари монети, исхвърленитѣ и натрупани камьни по-между границитѣ на лозята, то може да се приеме, че на туй мѣсто нѣкога е било градъ. Пространството, което е захващалъ този градъ не може точно да се опрѣдѣли, защото мѣстото му отколѣ е разработено и очистено, а още повече, че постояннитѣ наноси отъ самата Хашска рѣка, както и дъждовнитѣ порои, които се стичатъ отъ надвѣсенитѣ надъ това мѣсто балкански урви и бърда, доволно се засипали слѣдинитѣ и останкитѣ отъ този градъ. Нъ при все това, ако се вземе прѣдъ видъ пространството на лозята, въ които се намиратъ тухли и пр., то приблизително може да се каже, че този старъ градъ е ималъ пространство около единъ четвъртитъ километръ. Повечето слѣдини се намиратъ на истокъ отъ Хашската рѣка, гдѣто мѣстото е слабо и постъпенно се издига и закопчава съ едно надвѣсено, зжбесто и непристжпно надъ него бърдо, наричаемо „Хашско кале“. По развалинитѣ на този градъ сж се намирали, както вече спомѣнжхъ, тухли, гърнета пълни съ вжглища или съ сивочеренъ пепель, види се че отъ изгорѣлото человѣческо тѣло, кюпове доста голѣми и пълни съ нѣщо, като изгнило просо или пакъ праздни. Нѣкои отъ тѣхъ кюпове имали дебелина на стѣнитѣ по 5 сантиметра. Единъ Хасселецъ намѣрилъ въ своето лозе два здрави кюпове, които събирали около по 200—300 оки вода; тѣ били пълни съ сгорено нѣщо. Намирали се въ мѣстностьта на развалинитѣ златни, срѣбърни, мѣдни и тучени монети; намирали се и стрѣли отъ различна форма, съ дължина отъ 4 до 7 сантиметра.

По прѣдание, спазено по мѣжду населението, говори се, че на туй мѣсто било едно врѣме градъ и че Турцитѣ го разрушили. Приказватъ, че при самото гърло на Хашската рѣка, както на вжтрѣ въ Балкана по нейното корито, има лични слѣдини отъ едноврѣменни воденични мѣстонахождения, оджаци, които, види се, сж служили за потрѣбата на старий тамошенъ градъ.

Другъ доводъ, че тука е имало едно врѣме градъ, е това, гдѣто надъ надвѣсеното надъ него бърдо се нахождатъ развалини отъ едно укрѣпление, наричаемо сега „Хашското кале“. Тамъ личатъ старитѣ зидове, отъ твърдѣ здрава направа. Вжтрѣшното пространство на това старо укрѣпление има около половинъ увратъ. Вжтрѣ въ него спорѣдъ останкитѣ имало една тѣсна

сводна кула. Въ това укрѣпление влизала вода прѣзъ особенъ клюнковъ водопроводъ, който зималъ водата си отъ изворътъ наниваемъ „Аленъ-чючюръ“ и се нахожда въ по-горната часть на това бърдо. Останки отъ този клюнковъ водопроводъ се намиратъ и до сега. По прѣдание се говори, че това укрѣпление било привзето отъ Турцитѣ, и то слѣдъ като отбили водата му съ присѣката на рѣчений водопроводъ. Срѣщу това укрѣпление на западъ прѣзъ долътъ на рѣченото гърло има друго надвѣсено бърдо, на което въ скалитѣ се нахождатъ вдълбани дупки, които спорѣдъ прѣданието служили за забрана на укрѣплението и градътъ. На растояние около половина часъ по на западъ по мѣжду с. Шипка и Кърни на едно спуснато балканско бърдо има слѣдини отъ друго старо укрѣпление. А половина часъ на истокъ отъ Кърни при исходното гърло на Янинската рѣка има двѣ доста стръмни бърда. На върхътъ на източното бърдо, висяще, като отвѣсна стѣна на селото имъ, има слѣдини отъ друго старо укрѣпление, което спорѣдъ останкитѣ си на мѣста личи, че е било съ двойни зидове. Зидоветѣ били отъ доста здрава направа и едва ли може да се откъсне отъ тѣхъ. Вжтрѣшното пространство на това укрѣпление има около 5 до 6 уврата. Тукъ се намиратъ кжсове отъ голѣми кюпове и гърнета, изъ които се пръска и сега изгнило жито, просо, ръжь, черенъ-бобъ и фасулъ; доста дебели тухли, человѣшки кости, вжгленъ, стари монети, кжсове отъ черни стъкленни шишета и стрѣли подъ сжщитѣ форми, както при „Кърни“. И въ това старо укрѣпление идѣла вода, чрѣзъ особенъ клюнковъ водопроводъ отъ горнитѣ сѣвероисточни вишини на бърдото отъ изворътъ наниваемъ „Урумъ-бейчовица“. По прѣдание се казва, че и това укрѣпление било прѣвзето отъ Турцитѣ, слѣдъ като отбили и прѣкратили водата му. Прѣкопъ на отбивката личи и сега. По-на истокъ, на растояние единъ часъ отъ с. Янина на връхътъ на друго бърдо, надвѣсено на с. Долно-Гюзово (Долна махала) има останки отъ друго старо укрѣпление, въ което се намиратъ подобни слѣдини. И така отъ с. Шипка до с. Долно-Гюзово, на растояние $2^1/_2$ часа пжть по надвѣсенитѣ къмъ полето балкански бърда и урви имало четири укрѣпления и то: едно при Кърни, друго по-на западъ между Кърни, и с. Шипка и двѣ на истокъ отъ Кърни. Ако вземемъ въ съображение споменжтитѣ на често поставени укрѣпления, както и самитѣ останки въ Кърни близу е да приемемъ за вѣрвание, че на-туй мѣсто „Кърни“, дѣйствително е било едно врѣме градъ, центръ, който е прѣдизвикалъ пазение, па и самъ е служилъ за подкрѣпление на тия укрѣпления“.

Стари монети, които сж били намѣрени въ мѣстностьта „Кърни“, сж повечето византийски; отъ 10-тѣхъ, които съхраняваме, само двѣ сж римски и то на императоръ Лициний II (315 — 326) и Константинъ I (274 — 337). Отъ византийскитѣ по-голѣмата часть се прѣдставлява като вдлъбнжти монети, които сж били сечени отъ XI до XIII вѣкъ. Типътъ на тѣзи вдлъбнжти монети е този: А). Императорътъ правъ държащъ единъ крьстъ, В). MP XC, въ срѣдата Богородица и Иисусъ Христосъ прави (монограмътъ MP е за Богородица а XC за Иисусъ Хр.). Типоветѣ на отвждната страна сж еднакви за нѣколко императори въ продължение на три вѣка (отъ XI до XIII вѣкъ).

VIII.

„Византийский лѣтописецъ Пахимеръ приказва въ описанието на войнитѣ срѣщу българский царь Свѣтславъ (1295 до 1322), че византийската войска веднѫжъ тръгнала отъ Одринъ кѫдѣ ἔξω ζυγός, сирѣчь кѫдѣ „вънкашнийтъ планинский гребенъ (Срѣдна Гора) и че плячкала тамъ ἀπὸ Ῥεαχούβεως καὶ ἐς Στίλβνου μέχρι καὶ Κόψεως, отъ Ряхово до Сливенъ и чакъ до Копсисъ (до г. Карлово). Въ Цариградъ много сѫ се зачудили, защото гдѣка е Сливенъ и Копсисъ знаяхѫ, нъ при Ῥεάχουβις мислѣли на едно мѣсто близу до само Велико Търново. Чакъ послѣ се намѣри, че това бѣше една Ῥεαχουβίτζα отъ самъ планинитѣ“ [1]).

Българский историографъ К. Иречекъ на основание на тѣзи свѣдения и по сходностьта на имената заключава просто, че Ряхово сѫществува и до днесь, като едно голѣмо старо село съ чисто българско население и съ развалини на една стара крѣпость, 16 километра на сѣверо-истокъ отъ г. Стара-Загора, при politѣ на Срѣдна Гора.

Посѣтихме споменѫтото село, за да поразглѣдаме слѣди отъ срѣдовѣковната Ряхова; нъ друго не можахме да намѣримъ освѣнъ развалини отъ една малка крѣпость, която лѣжи на сѣверъ отъ с. Ряхова. За това обърнахме вниманието си къмъ околнитѣ села и то именно къмъ с. Черково, гдѣто сполучихме да намѣримъ слѣди отъ единъ срѣдовѣковенъ градецъ, който по всѣка вѣроятность е тождественъ съ срѣдовѣковната Ряхова, названието на която, види се, да се е прѣнесло на близското село Ряхова.

Срѣдовѣковнийтъ градецъ е билъ красиво расположенъ при южнитѣ поли на Срѣдна Гора, на западъ до с. Черково, срѣщу едно безкрайно поле, което е житница на Южна България; на далечь къмъ югъ се глѣда синкавий силуетъ на Хасковската Родопа. Този градецъ е захващалъ едно доста голѣмо пространство, спорѣдъ както това заключаваме отъ намиранитѣ основи отъ здания, голѣми кюпове, тухли, керемиди, византийски монети и пр. Любопитни сѫ многобройнитѣ развалини отъ стари черкви и мънастири, спорѣдъ които види се да е било нарѣчено селото Черково. Спорѣдъ едно прѣдание имало е тукъ деветь черкви и мънастири. Въ селото се намиратъ двѣ черкви, отъ които едната „св. Димитръ“ е била, спорѣдъ казванието на селенитѣ, съградена върху стари основи, а втората „св. Атанасий“ лѣжи въ развалинитѣ. Послѣдната черква има диаметръ отъ истокъ къмъ западъ около 15 метра съ ширина около 5 м. На западъ до самото село личатъ развалинитѣ на една малка черква „св. Никола“, а по-надалечь къмъ западъ, въ лозята, развалинитѣ на черква „св. Тодоръ“, въ която при раскопаванието ѝ се намѣрихѫ много византийски монети отъ XI до XIII вѣкъ. На сѣверъ до селото, на врьхътъ, се намиратъ развалини, нарѣчени „Моминска черква“; отъ срѣщѫ ѝ, прѣзъ долътъ на Черковската рѣчица, въ западната посока, личатъ развалинитѣ на едно старо градище, което види се, да е служило за за-

[1]) Периодич. Списание. II. 50.

щита на населението. Въ мѣстностьта на срѣдовѣковната Ряхова намиратъ се основи отъ стари здания, работени съ хурусанъ, голѣми четвъртити тухли, кюпове съ изгнило просо и пр. Спорѣдъ едно прѣдание този градецъ е билъ съсипанъ слѣдъ дохожданието на Турцитѣ въ България.

IX.

Римлянитѣ, щомъ покорявали една страна, първо нѣщо за което тѣ сѫ се погрижвали въ новата провинция е било да построяватъ, освѣнъ добри пѫтища и крѣпости за пазение пѫтьтъ. Крѣпоститѣ били четвероѫгълни, снабдени съ крѫглести кули (castella, praesidia) или на мѣста е имало само уединени кули (turres). Въ Тракия почнали Римлянитѣ да построяватъ такива сгради слѣдъ като стана страната на югъ отъ Стара-Планина римска провинция (въ 46 г. слѣдъ Р. Х.). Многобройни остатки отъ римски укрѣпления въ Тракия намиратъ се особенно покрай старитѣ пѫтища и балканскитѣ проходи. По-послѣ римскитѣ крѣпости били обърнѫти на византийски и български. Надъ тѣхъ се издигаше горделиво четвъртита защитна кула, каквато въ византийската стратегия, се наричала пиргъ и е служила за защита на цѣлото укрѣпление.

А. Градища до границата между Източна Румелия (Южна България) и Европейска Турция (отъ рѣка Сазлия до Черно Море).

1. На югъ отъ с. Главанъ (Каваклийската окол.). на Гюдерлерский пѫть.

2. На юго-западъ отъ г. Кавакли, на едно твърдѣ стратегическо мѣсто, пазено отъ къмъ западната страна съ стръмното наклонение на единъ високъ връхъ. Отъ това мѣсто се виждатъ отъ къмъ югъ високи врьхове на Сакаръ Планина, отъ къмъ сѣверъ високи еруптивни врьхове на Мънастирски врьхове и отъ къмъ сѣверо-истокъ лични врьхове на Голѣмъ и Войнишский Бакаджикъ.

3. Между р. Тунджа, с. Ново-село и Дервишска могила личатъ на нѣколко мѣста остатки отъ стари градища, които сѫ служили за пазение на сакарпланинский проходъ.

4. На границата на мѣритѣ на сс. Чаталкьой, Елеменли и Лалково (Казалагачската околия).

5. До с. Дерекьой намиратъ се остатки на нѣколко стари укрѣпления. На юго-истокъ отъ селото, на растояние около 15 минути сѫ расположени двѣ укрѣпления, отдѣлени отъ себе си съ единъ сухъ долъ Въ тѣхъ укрѣпления намиратъ се голѣми тухли и сѫ ископали прѣди нѣколко години единъ зиданъ гробъ съ человѣшки и птичешки кости. На югъ отъ селото, на растояние около 20 минути личатъ развалинитѣ на тъй нарѣченото „Голѣмо кале“.

6. До с. Голѣмъ Боялъкъ на врьхъ „Сармъкъ баиръ“.

7. До с. Турфали (на западъ).

8. До с. Късълджиклисе. На сѣверъ „Казашко кале“ а на западъ „Сарлѫшко кале“.

9. На сѣверъ отъ с. Пашакьой.

10. До с. Факия едно укрѣпление на сѣверо-западъ отъ селото и второ въ посоката къмъ село Коджабукъ („Сарпасанско кале").

11. До с. Алагенъ (Бургашската околия) личатъ двѣ укрѣпления на югъ отъ селото на растояние около половинъ часъ.

12. Между сс. Кръкчалъ, Джемеренъ и Алагенъ се намиратъ три укрѣпления. Първото между сс. Алагенъ и Ямаджидере отъ лѣвата страна на пѫтьтъ; второто на югъ отъ с. Джемеренъ и третьото на сѣверъ отъ линията Джемеренъ-Кръкчалъ.

13. Между сс. Ахранли и Скефа на носътъ, който се вдава въ акриянското езеро личатъ остатки на „Кале бурну". Достѫпътъ отъ кѫдѣ сушата е забраненъ съ единъ окопъ.

14. Между сс. Мехмечкьой, Сарамуса и Созополъ на врьхъ „Бакаръ-Дагъ" личатъ остатки на една четвьртита кула, съ дължина на стѣнитѣ около 40 крачки. На „Бакаръ-Дагъ" забѣлѣжватъ се слѣди отъ едноврѣмешното разработвание на рудници [1]).

15. Близу до с. Ченгеръ намира се едно кале на „Петровъ Баиръ".

16. На югъ отъ г. Бургасъ при устието на акриянското езеро на „Поросъ" личатъ остатки на една кула.

17. Въ околностьта на сс. Модлешко, Алмали и Коджабукъ (Бургашската околия), около $^3/_4$ часа на сѣверо-истокъ отъ послѣдното село, се открихѫ прѣди нѣколко години основи отъ една староврѣмешна сграда. Мѣстоположението е твьрдѣ живописно. Основитѣ на сградата сѫ около 10 м. дълги и 12 м. широки (сѣверо-южната посока). Въ източната часть на сградата се намира една главна и двѣ побочни апсиди. Главната врата е имало въ западната стѣна. Вѫтрѣшностьта на сградата е раздѣлена на три отдѣления, съгласно на тритѣ апсиди. Южното отдѣление е прѣградено отъ срѣдното съ една стѣна съ двѣ врати (окото 1 м. широки) въ краищата ѝ. Въ срѣдното отдѣление на сградата се влиза прѣзъ поменѫтитѣ главни врата, които лежатъ срѣщу главната апсида. Южното отдѣление е прѣградено отъ срѣдното съ една стѣна, която е само 1.75 м. дълга; до тази стѣна се забѣлѣжва една вратичка. Между южната апсида и стѣната се намира изворъ съ много добра вода, която истича на вънъ прѣзъ южната стѣна на сградата. Малко по-надолу отъ изворътъ се показва нѣщо, като подпорка отъ стълбъ. При разчистванието на основитѣ намѣрихѫ се три мряморни испочупени плочи съ полуистрити релиефи. На една отъ плочитѣ, която е широка и дълга около 1 м. забѣлѣжватъ се релиефи на конь съ человѣкъ, двѣ кучета и прѣслѣдваний рогачъ; отъ двѣтѣ страни стоятъ двѣ лица. По-надолу на тази плоча се намиратъ релиефи на двѣ лица, сѣдящи на единъ столъ; отъ прѣдъ столътъ стои една момичка а отъ задъ едно лице. На втората плоча (1.15 м. висока и 1 м. широка) се показватъ десятъ реда отъ истрити грьцки слова а отъ горѣ полуистрити релиефи на стоящи лица. На третята, най-малка плоча забѣлѣжватъ се полуистрити релиефи на двѣ лица и единъ орелъ.

---

[1]) Природни Богатства на цѣлокупна България. Х. В. Шкорпилъ, 1884. стр. 67.

Б. Градища въ южнитѣ прѣдгория на Източний Балканъ.

а) Между р. Сазлия и р. Тунджа.

18. Между сс. Кадааланъ и Юруклери на високий врьхъ на Сърнена гора се намира „Кадааланско кале“. Отъ тукъ се вижда Стара Планина, Источний Балканъ, Мънастирски врьхове, Сакаръ Планина и синкавий силуетъ на Родопскитѣ планини.

Въ близската околность се намиратъ още остатки отъ двѣ укрѣпления и то едното между сс. Юрени и Ени-Пазли, а второто „Малкий хисаръ“ нарѣчено, между сс. Ени-Пазли и Юреклери (Новозагорско). Първото отъ двѣтѣ послѣдни градища види се, че е служило за защита на населението отъ близската колония, на която развалинитѣ ископаватъ при южнитѣ поли на Сърнена гора, между сс. Юрени и Ени-Пазли. До самото с. Ени-Пазли при построяванието на пѫтьтъ Нова-Загора — Сливенъ ископахѫ основи на една стара сграда, голѣми работени камьни (дълги и широки около 12 децим.), римски монети на императоръ Константинъ и пр. Въ Сърнена гора сѫ ни познати още стари укрѣпления въ околностьта на с. Суютли и Арапска-Махала („Кале Баиръ“), въ Старо-загорский проходъ, до с. Дѫлбоки (на сѣверо-истокъ „Сѣченъ камькъ“) между сс. Дѫлбоки и Елхово („Косювъ камъкъ“), до с. Ряховица и до с. Черково.

Между селата Али Пашаново и Тюркмишли 1 часъ отъ Чирпанъ на лѣво отъ шоссето за въ Стара-Загора се издига една висока могила, която викатъ „Хиссарлъкъ.“

19. Между сс. Ешекчи и Струпецъ.

20. Между сс. Джиново и Струпецъ, на единъ врьхъ пазенъ отъ източната страна съ стръмнина, която се спуща къмъ р. Тунджа. Къмъ западната страна изпрѣчватъ се по-високи врьхове на Сърнена Гора. Укрѣплението имало въ срѣдата една четвьртита защитна кула; на около е билъ единъ окружающий зидъ, отъ който до днесь личатъ остатки до 1.5 м. високи. Отъ това мѣсто се види врьхъ Чумерна, Источний Балканъ, Голѣмъ Бакаджикъ и пр.

21. До с. Омарчево на единъ личенъ врьхъ. Върху основитѣ на едно старо укрѣпление, което е сѫществувало на този врьхъ е била съзидена турска текня отъ дервиши „Алиани“. Българитѣ наричатъ тази текня мънастиръ св. Илия, види се, че отъ искривението на думата „Алиани“. Омарченската текня, спорѣдъ както заключаваме отъ забѣлѣжената година надъ вратата, е била направена прѣди 150 години. Направата на текнята, както и на близското жилище за дервиши, е била твърдѣ здрава. Текнята, стѣнитѣ на която сѫ правени отъ бѣлъ мряморъ отъ близската околность [1]), сѣди още до днесь въ добро състояние. Между сс. Омарчево и Джиново, въ околностьта на с. Атлоолу при построяванието на желѣзницата намѣрили основи отъ стари сгради, голѣми тухли, мряморни статуйки и др. Въ околностьта на тази

[1]) Природни Богатства. стр. 100.

мѣстность се намиратъ стари монети на Филиппъ Македонский, римски на императоръ Аугустъ, Гордианъ, Константинъ и византийски на Василий II. Струва ни се, че отъ тази мѣстность или отъ с. Ени-Пазли сѫ били прѣнесени мряморни стлъбове и други дѣлани камъни, които се търкалятъ въ турскитѣ гробища въ г. Нова-Загора.

22. До с. Глуфишево (Сливенската околия). Спорѣдъ упазенитѣ основи на единъ врьхъ се види, че по тѣзи мѣста е сѫществувало едно пространно укрѣпление съ двѣ четвьртнти кули, отъ които южната има 72 □ метра пространство; зидоветѣ ѝ сѫ 13 децим. дебели. Отъ това мѣсто се види Сливенското поле, въ Чумерна, Източний Балканъ и Заячий врьхъ (Таушанъ тепе). — Това укрѣпление види се, че е служило за защита на заселище, което се е намирало на югозападната страна отъ укрѣплението. По тѣхъ мѣста се намиратъ голѣми тухли, керемиди, човѣшки кости, конски и свински зѫби, прьстенни сѫдове и пр. Стари монети, които често се намиратъ по тѣзи мѣста, сѫ римски и византийски на императоръ Максимий, Юстинианъ и пр.

Между Глуфишевското и Джиновското кале до самото село Ламбантлари забѣлѣжватъ се остатки на едно старо заселище и се намиратъ голѣми тухли, керемиди, основи на зидове съ хурусанъ, прьстенни сѫдове, стари монети на Chersonesus Thraciae, императоръ Гордианъ, Цезаръ, Траянъ, Адрианъ, Аугустъ, Антоний Пиусъ Аугустъ и пр. При раскопаванието на едно мѣсто се намѣри една мряморна плочка $1\frac{1}{2}$ децим. висока, 1 децим. широка и $\frac{1}{2}$ сантим. дебела, съ релиефъ на една богиня.

23. До с. Таушанъ-тепе, (виждь статията върху развалинитѣ до това село).

24. До с. Боялъкъ, (Ямболската околия) личатъ остатки отъ едно укрѣпление. На западъ въ посоката къмъ с. Куемджи се намиратъ тухли, тракийски монети и трапища, гдѣто сѫ копали едно врѣме мѣдна руда.

25. До с. Чьомлекъ-кьой (Ямболската окол.) на единъ личенъ врьхъ се забѣлѣжватъ едвамъ остатки отъ едно старо укрѣпление. Прѣди 4 години копали навътрѣ, и сѫ намѣрили два гроба съ човѣшки кости, срѣбърни копчета, едно брьсначе (?) и една тьнка мряморна плочка съ релиефъ на человѣкъ съ копие на голъ конь безъ юзда (Chevaliere de thrace). До западното подножие на врьхътъ, на който личатъ остатки на старо укрѣпление сѫ намѣрили една йоническа главица на стълбъ. Въ близкото село Ханово, (до р. Тунджа) търкаля се една мряморна главица (около 4 децим. висока), по краищата на която се забѣлѣжва неясенъ грьцки надписъ.

26. Между с.с. Радне-махала и Кара-бунаръ, на дѣсний брѣгъ на р. Сазлия личатъ остатки на едно укрѣпление. При построяването на желѣзницата намѣрили близо до него трапища пълни съ човѣшки кости и единъ старъ калъчь. Тѣзи намѣрени нѣща показватъ, че близо до това укрѣпление е станало едно врѣме сражение. Подобни намѣрвания на натрупани човѣшки кости забѣлѣжихме при южното устие на Твърдишский проходъ, въ с. Твърдица.

27. На високий „Мънастирски врьхъ" между с.с. Талашманли, Г. Мънастиръ и Гуемли, сѫществуватъ развалини отъ едно укрѣпление. При прѣминуванието ни прѣзъ с. Талашманли въ 1883 г. се научихме, че въ тѣхъ развалини се е намѣрилъ единъ мряморенъ камькъ съ надписъ. По Мънастир-

ский връхъ, особенно на южното наклонение и въ с. Г. Мънастиръ, личатъ остатки на срѣдневѣковни черкви и калугерски жилища. На сѣверното наклонение на споменатий връхъ показватъ се слѣди отъ едновремешното разработване на желѣзни руди [1]).

28. На сѣверозападъ отъ с. Минечево (Каваклийската околия).

б) Между р. Тунджа и Черно море.

29. Въ г. Ямболъ (Софуларска махала).

30. Между с. Бей-кьой и с. Кая-бунаръ.

31. На високитѣ врьхове „Голѣмъ Бакаджикъ“ личатъ остатки отъ двѣ укрѣпления и то едното между с.с. Мансарли и Чарганъ а другото между с. с. Търнава и Тюркменъ (Ямболската околия). Въ околностьта на с. Търнава казватъ, че личи старъ калдаръмъ.

32. На в. „Войнишкий Бакаджикъ“ забѣлѣжватъ се остатки на едно укрѣпление, което е служило за пазение на старийтъ пѫть Цариградъ—Прѣславъ. При подножието на този Бакаджикъ, се намиратъ слѣди отъ старо село Войникъ, жителитѣ на което пасли султански коньe. Сегашното с. Войникъ се е заправило прѣди 28 години съ новопришелци отъ с. Джадж-дьокъ (Старозагорско) и другадѣ.

33. До с. Дурутли. (Ямболската окол.) Спорѣдъ раскопаванието основитѣ на старо градище, което е отстранено на юго-истокъ отъ селото, се види, че то е било обиколено съ единъ зидъ и въ срѣдата да е била една кула. На югъ отъ това укрѣпление се ископаха основи отъ една малка сграда и човѣшки кости. Дурутлийското „Кале“ се намира на малко разстояние отъ старобългарский пограниченъ окопъ.

34. На сѣверо-западъ отъ с. Руссокастро личатъ остатки отъ една крѣпость, която се е състояла отъ двѣ части и то долната, гдѣто стои сега една черквица, и горната, гдѣто личатъ още дебели основи на стара сграда. Въ долната часть намѣрихѫ селенитѣ при раскопаванието около 60 човѣшки глави, гривни и единъ пиринченъ кръстъ, на когото се вижда распятието Христово и шесть святци (Никола и пр.). Отъ южната и югозападната страна на врьхътъ, гдѣто личатъ остатки на споменѫтото укрѣпление, е имало засѣлище, спорѣдъ както заключаваме отъ намѣренитѣ тухли, керемиди, стари монети на Василий II и вдлъбнѫти византийски монети отъ XI до XII вѣкъ. По тѣзи мѣста се забѣлѣжватъ основи на едно здание, нарѣчено „Бѫкърджийский ханъ“ и друга съборена сграда. Старий пѫть, който излиза отъ тѣзи мѣста, личи чакъ до с. Караджилари. Въ турско врѣме е минувалъ по край това мѣсто „пощенский пѫть“. Нѣма съмнение, че по тѣзи мѣста е сѫществувало историческо Руссокастронъ, за което споменува Едриси въ 1153 г. [2]).

35. Въ околностьта на сс. Урумъ-Еникьой, Касапли и Кючюкли се намиратъ развалини отъ три градища, отъ които двѣтѣ стоятъ отъ странитѣ на пѫтьтъ Россокастро — Айтосъ.

---

[1]) Природни Богатства.

[2]) Heersrasse, p. 147.

36. До с. Джинкарданъ (Бургашската околия).

37. Развалини на двѣ градища въ околностьта на с. Яйказли, гдѣто прѣдполагаме да е била римската колония Дебелтъ.

38. На юго-западъ до с. Хаджилари (Карнабатската околия) личатъ развалини на едно градище.

39. Едно отъ най-голѣмитѣ укрѣпления въ цѣла източна Тракия се намира на западъ отъ г. Карнабадъ, на растояние около 8 километра. Укрѣплението е пазено отъ западъ съ стръмнина, която се спуща къмъ Азмакъ-дере, а отъ другитѣ пакъ страни съ окопи. До днесь още личи съборената южна стѣна на укрѣплението, която е около 3 метра дебела и правена отъ единъ пластъ камьни, тухли и т. н. Тухлитѣ сѫ четвъртити, около 3½ децим. широки и дълги. Пространството на това укрѣпление съдържа около 24.000 □ метра. Окопитѣ около укрѣплението сѫ много пространни, особенно отъ къмъ южната страна. До южното поле на врьхътъ, на когото личатъ развалинитѣ, се забѣлѣжва единъ прѣкопъ, около 5 метра дълбокъ, който могълъ да се пълни съ вода отъ Азмакъ-дере. Надъ него се издига единъ насипъ около 10 метра высокъ съ една правена могилка на източнийтъ му край. Отъ тази могилка иде въ юго-северната посока другъ насипъ и прѣкопъ, които минуватъ покрай самата източна страна на укрѣплението, а по-нататъкъ къмъ сѣверното наклонение на врьхътъ, гдѣто заграждатъ сѫщо едно доста значително пространство. Дължината на южний насипъ е около 370 м. и на източнийтъ отъ могилката до укрѣплението около 400 м. Пространството на южното наклонение на врьхътъ, което е заградено отъ насипитѣ и източната стрьмнина къмъ р. Азмакъ-дере, е около 140.000 □ м. и е раздѣленъ на двѣ части съ единъ насипъ, който е отстраненъ отъ могилката на растояние 168 м. Долната часть на оградено мѣсто има около 50.000 □ м. и горната около 90.000 □ м. Входътъ личи въ южнийтъ насипъ, отъ къмъ Азмакъ-дере и е билъ около 12 м. широкъ. Другъ входъ, около 7 м. широкъ личи на източний насипъ. Заграденитѣ пространства сѫ служили, види се, за прибиранието въ тѣхъ войска и околнитѣ жители въ врѣме на война. Това укрѣпление се намира при южното устие къмъ важнитѣ балкански проходи за Котелъ, Върбица, Прѣславъ и Шуменъ. Сме на туй мнѣние, че това укрѣпление е онази византийска кастела Маркеллай, която види се да е тождественна съ Юстиниановата Маркерота, на границата на Мизия и Емимонтъ [1]).

в) Градища въ Източний Балканъ.

39. Между сс. Бинкосъ и Чамдере (Сливненската околия).

40. Между сс. Дермендере и Бѣла се намиратъ двѣ развалини, отъ които по-близската къмъ с. Бѣла се нарича „Марковица;" до нея личатъ слѣди отъ едно засѣлище съ сѫщото название. Въ събореното укрѣпление до с. Дермендере намиратъ се византийски монети. Градището се намира на единъ твърдѣ стратегический врьхъ и е запазено отъ всичкитѣ стра-

---

[1]) Heerstrasse, p. 150.

ни съ стрьмнини; до сѣверното, источното и южното подножие на врьхътъ тече р. Колишница и нѣйний притокъ. Единственний пѫть къмъ границата е, който води отъ юго-западната страна. Отъ испосъборенитѣ камьни и слѣди отъ зидове можемъ да заключимъ, че градището е било заградено съ 3 реда зидове, като заключавало въ себе си една сграда, около 13 м. широка и 15 м. дълга, която по прѣдание е била черква. Между съборенитѣ камьни и тухли, въ нея сграда ние намѣрихме мряморна една прѣчупена главица отъ стълбъ, отъ византийска направа (4 децим. дълга, 3 децим. широка, 2.5 децим. дебела). Отъ врьхътъ на градището въ сѣверо-источната посока се виждатъ врьховетѣ на „Синитѣ камьни" до Сливенъ. Въ околностьта на градището отъ къмъ источната и юго-западната страна по прѣдание е имало едно старо засѣлище нарѣчено „Марковица".

42. Въ Сливенский Балканъ между сс. Бѣла, Бѣла-Чешли и Желѣзни врата (Демиръ капия) се забѣлѣжватъ развалини на двѣ укрѣпления. По-нататъкъ кѫдѣ западъ въ Стара Планина се намиратъ развалини на укрѣпления на врьхъ Чумерна[1] („Шишкинъ градъ") въ Тврьдишкий проходъ на сѣверъ отъ с. Тврьдица, между сс. Конаре и Козосмаде, въ Мѫглишский проходъ (на сѣверъ отъ с. Мѫглишъ), между сс. Шипка и Мѫглишъ четири укрѣпления, въ Шипченский проходъ („Маркова прѣграда") и до г. Габрово („Градище").

43. Между с. Касамово и г. Сливенъ[2]). При раскопаванието на градището се намиратъ вдлъбнѫти византийски монети отъ XI до XII столѣтие. Касамовското градище е расположено на едно стратегическо мѣсто, като е достѫпно само отъ къмъ сѣверната страна. То захваща едно пространство отъ 3.500 □ метра, и е заобиколено съ единъ, почти крѫглестъ зидъ, съ дебелина около 2 м. Въ срѣдата на градището, както и отъ къмъ сѣверната страна, е имало, споредъ както се види отъ срутенитѣ камьни, двѣ защитни кули. Отъ градището се виждатъ близскитѣ укрѣпления между сс. Джиново и Струпецъ, до сс. Глуфишево и Таушантепе.

Между сс. Тирфили и Сейменъ, както и между сс. Касапли и Сейменъ личатъ развалини на двѣ градища.

44. „Хиссярлъкъ", на сѣверо-западъ отъ г. Сливенъ[3]). Укрѣплението е расположено на доста стратегическо мѣсто, пазено отъ западната страна съ стрьмнината на новоселский боазъ; отъ кѫдѣ истокъ се намира една малка долчинка. Цѣлото укрѣпление е захващало едно пространство отъ 20.000 □ м. Съборени зидове отъ источната страна достигатъ до 4 м. височина въ сравнение съ околнийтъ теренъ. Въ срѣдата на укрѣплението ископахѫ основи на зидове съ голѣми дѣлани камьни. При обработванието на лозята вѫтрѣ въ укрѣплението се намиратъ римски монети на императора Траяна и пр., византийски на императора Юстиниана, Василия II и вдлъбнѫти византийски отъ XI до XIII вѣкъ.

---

[1]) Записки на българский войвода Панайотъ Хитовъ „Моето пѫтувание по Стара Планина". Букурещъ, 1872, стр. 149.

[2]) Нѣколко рѣчи о Асѣню пьрвому царю болгарскому и сыну му Асѣню второму. Отъ Г. С. Раковскаго. Бѣлградъ, 1860; стр. 63.

[3]) Нѣколко рѣчи, стр. 60.

Въ „Синитѣ камьни“ до Сливенъ личатъ остатки отъ цѣлъ редъ едновръмешни укрѣпления, като „Маринено градище“[1]) расположено на бърдото, което свързва Сѣлишский връхъ съ Синитѣ камьни. До източното подножие на бърдото, тече Новоселска рѣка, а до западното Сѣлишската рѣка. Укрѣплението е расположено на едно добро стратегическо мѣсто, което е пазено отъ къмъ истокъ съ стрьмнини, които се спущатъ отвѣсно въ Новоселската рѣка, а отъ другитѣ страни съ двойни зидове. За по-добра защита на сѣверната страна на укрѣплението, която е най-низска и най-достжпна, е имало още единъ полукржглестъ зидъ, около 1.5 м. дебелъ. Въ тѣхъ мѣста, спорѣдъ както заключаваме отъ срутенитѣ камьни, тухли и пр. е имало една защитна кула. Отъ укрѣплението се виждатъ любопитни балкански ущели въ Синитѣ камьни, връхъ Бакаджикъ, Таушантепенский връхъ, г. Ямболъ, една малка часть отъ близский г. Сливенъ и отъ укрѣплението Хиссарлъкъ (до сливенското прѣдмѣстие Ново-село).

„Маричино градище“[2]) между Айвала-дере и Маара-дере. Маричиното градище е отстранено на сѣвероистокъ отъ г. Сливенъ и новоселскийтъ Хиссарлъкъ, високо въ „Синитѣ камьни“. Градището е расположено на една твърдѣ стратегическа мѣстность, като е запазено отъ всичкитѣ страни съ естественни стрьмнини и съ единъ зидъ, който е заграждалъ цѣлото пространство на градището (около 25.000 □ м.). Теренътъ на градището се възвишава отъ югъ къмъ сѣверъ, като достига най-голѣма височина при сѣверо-источний край, гдѣто, види се, е имало една малка кула. Отъ тукъ се вижда г. Сливенъ, новоселскийтъ Хиссарлъкъ, Сливенското поле, Мънастирскитѣ върхове въ Каваклийско, Арнаутский Бакаджикъ и се синѣятъ върховетѣ на Хасковскитѣ Родопи. Отъ съборенитѣ зидове се вижда, че тѣ сж били правени по римска направа отъ единъ пластъ камькъ, тухли и хурасанъ; при ровение тукъ се намиратъ римски монети.

Любопитно е това явление, че въ градището и въ близката му околность, както намѣрихме и въ другитѣ градища въ Балканътъ расте люлекъ (Syringa vulgaris). Това доказва, че люлекътъ, който расте въ помѣнатитѣ мѣста въ диво състояние, е билъ култивиранъ още отъ основателитѣ на градищата въ Тракия, т. е. отъ Римлянитѣ. Извѣстно е, че люлекътъ происхожда отъ Персия. Казватъ че по синитѣ камьни личатъ още развалини на Кюшъ-Бунаръ, на „Просѣченикъ“, между Кюшъ-Бунаръ и с. Сотира и Върло-градище по новоселската рѣчица.

45. На сѣверо-истокъ отъ с. Сотира, близу до единъ срѣдневѣковенъ мънастиръ, се намиратъ слѣди отъ едно градище.

До с. Подвисъ (Карнабадската околия) се намира на единъ високъ връхъ до р. Луда Камчия едно градище, което, види се, да е служило за пазение на проходътъ Чали-кавакъ.

46. На сѣверо-истокъ отъ с. Кавакли, (Сливенската околия), до южното подножие на в. Катагово се намира старо засѣлище и близу до него

[1]) Нѣколко рѣчи, стр. 59.
[2]) Нѣколко рѣчи, стр. 60.

едно укрѣпление. Мѣстностьта се нарича „Камара“. При раскопавание се намиратъ основи отъ зидове, византийски монети и пр.; по тѣзи мѣста се е намѣрила една керемидна плочка съ релиефъ на украсена женска глава. Укрѣплението, види се, да е служило за пазение на населението отъ близкото заселище.

47. На в. Гребенецъ въ Матейский балканъ, на сѣверо-истокъ отъ с. Глушникъ (Сливенската ок.). Укрѣплението заключава въ себе си три непристѫпни върха и дължината му може да има около 500—700 крачки, а широчината му е различна отъ 100—200 крачки. Крѣпостьта види се да е била единъ четвероѫгълникъ. Когато человѣкъ се искачи на върхъ на укрѣплението, то той вижда: Сливенско поле, Голѣмий и Войнишски Бакаджикъ, Мънастирскитѣ върхове, Стидовский Балканъ, с. Кая-башъ и пр. На сѣверната страна отъ укрѣплението се намира една котловина около 5 метри дълбока и около 10 широка; види се, че тя е служила като водоемъ и спорѣдъ казванието на старитѣ, водата въ тая котловина даже лѣтѣ при най-голѣмата жега не прѣсъхва. Извори нѣма, нъ, както се види, водата въ котловината се бере отъ дъждъ и отъ растопявание на снѣговетѣ. На юго-западъ отъ укрѣплението, на разстояние около 2000 метра и повече се намира единъ малъкъ изворъ, който спорѣдъ казванието на жителитѣ, никогажъ не прѣсъхва. Тоя изворъ се зове: „Царево кладенче“. Отъ кладенчето до укрѣплението води една твърдѣ стрьмна пѫтека, но която человѣкъ съ трудъ може да се качи и да слезе, и тя отъ прѣданието се зове „Царева пѫтека“. Види се че когато укрѣплението се е обсаждавало, заобиколенитѣ като имъ не стигало вода ходили на царевото кладенче да си взиматъ вода. На тая пѫтека прѣди нѣколко години жителитѣ изъ с. Драгоданово намѣрили една ветха сабля, нъ за жалость въ врѣме на войната тоя памѣтникъ се изгубилъ.

Между сс. Турско Бойкьой, Куркуджа и Инджекьой се намира градище „Крачанъ“; друго едно се намира между сс. Куркуджа и Гердели (Карнабадската околия).

48. Въ околностьта на с. Трапоклово. Укрѣплението види се да е служило за пазение на жителитѣ отъ старо засѣлище, което се е намирало до самото село Трапоклово. Раскопавахме основи на една стара сграда на това засѣлище и намѣрихме римски монети на императора Лициний I. (263—323), Пробусъ, (276—282). Квинтилий и една бронзена халка, която се съхранява въ археологическата сбирка при областната реална гимназия въ г. Сливенъ.

49. Въ „Марашкий проходъ“, отъ источната страна на проходътъ.

50. Въ Котленский проходъ, между г. Котелъ и с. Жеравна (Моминъ градъ).

51. Между сс. Кипилово и Нейково Хърсулъ-градъ. Развалинитѣ се намиратъ на единъ почти недостѫпенъ врьхъ. По прѣдание това укрѣпление е било прѣвзето нощѣ съ помощьта на кози, които имали на главата си запалени свѣщи.

52. Между г. Котелъ и с. Тича (на Орушка стѣна).

53. На юго-западъ отъ с. Градецъ (Котленска околия), на растояние около четвъртъ часъ личатъ развалини отъ староврѣменно укрѣпление. Врьхътъ, гдѣто личатъ развалинитѣ е достѫпенъ само отъ къмъ сѣверната страна;

отъ другитѣ му страни има стрьмнини и тече рѣчка. Отъ темето на врьхътъ, спуща се единъ зидъ къмъ западната стръмнина. Пространството на укрѣплението е ограничено още съ стръмни пластове и съ единъ зидъ, който е успорѣденъ съ първийтъ. Почти въ срѣдата на южнийтъ зидъ, намирали се врата около $1^1/_2$ м. широки. Отъ тукъ се слиза по южното наклонение на врьхътъ къмъ тъй нарѣчено „Черковище“, гдѣто личатъ съборени зидове 9 м. дълги и 6 м. широки. Отъ укрѣплението се вижда Кадирфаклийското градище, Ичеренский Балканъ, и пр. Въ сѣверо-западната посока отъ укрѣплението изпрѣчва се единъ по-високъ врьхъ „Стража“ нарѣченъ; отъ гдѣто се гледа въ посоката къмъ “Желѣзни врата“ въ Сливенский Балканъ. Къмъ южната страна се испрѣчва високий врьхъ на Стидовский Балканъ; по южнитѣ наклонения на този Балканъ, казватъ, че има развалини отъ друго едно укрѣпление.

54. Надъ красивото балканско езеро до с. Каябашъ (Котленската окол.), на западний скалистий брѣгъ личатъ слѣди отъ едно голѣмо укрѣпление, което, види се, че е играяло важна роль за пазение на пжтьтъ, който идѣлъ къмъ Прѣславъ. Надъ западнийтъ брѣгъ на езерото се издига врьхъ, на гребенътъ на който се простира зидъ, около 2 м. широкъ. Камьнитѣ въ този съборенъ зидъ сж огромни и за очудвание е, какъ могли да се изнасятъ на толкова стрьмно мѣсто. Почти въ срѣдата между този зидъ и брѣгътъ на езерото се намиратъ зидове съ хурусанъ; тукъ сж били намѣрени при раскопаванието мряморни стълбове, камькъ съ надписъ, византийски монети на императора Юстиниянъ и пр. Научихме се, за жалость, че надписътъ, който е билъ ископанъ по тѣзи мѣста прѣди 12 години, се изгубилъ. Казватъ, че и Г-нъ Сирку, който е пжтувалъ по тѣзи мѣста, прѣди 4—5 години, не е виждалъ този надписъ. Градецкий попъ видѣлъ надписътъ и прѣписътъ му е испроводилъ на единъ Българинъ — студентъ въ Москва. Надписътъ е билъ истесанъ на единъ черенъ камькъ. Въ стѣната на Каябашкото училище е взиданъ камькъ съ крьстъ, донесенъ отъ укрѣплението. Дължината на основнитѣ зидове въ раскопаното мѣсто е 20 крачки и ширина 8. Тухлитѣ, които се намиратъ тукъ сж много добрѣ испечени и 3 децим. дълги. Отъ това стратегически твърдѣ добрѣ расположено укрѣпление отваря се прѣдъ насъ великолѣпно зрѣлище. Вижда се Голѣмий Бакаджикъ, Градецкото укрѣпление, Котленский Балканъ съ своитѣ укрѣпления до с. Кадърфакли, Моминъ-градъ и пр. Покрай Каябашкото езеро идѣлъ спорѣдъ мнѣнието ни пжтьтъ къмъ р. Луда Камчия и по-нататъкъ прѣзъ Балкана между сс. Садово и Кадърфакли къмъ Прѣславъ. Отъ двѣтѣ страни на този пжть въ Балканътъ се намиратъ три развалини отъ укрѣпления. Отъ дѣсната страна на пжтьтъ стърчи на една стрьмна скала укрѣплението „Тепе-гьозъ“ а малко по-на сѣверо-истокъ прѣзъ една дълбока урва „Русспо-Хиссаръ“ (Курвинъ градъ); отъ лѣвата страна на пжтьтъ „Карасу-калесси“. У първитѣ двѣ укрѣпления се забѣлѣжватъ съборени зидове до 2 метра високи; отъ тукъ се вижда Моминъ градъ, Градецкото и Каябашкото укрѣпление, Бакаджикъ, Мънастирски врьхове, г. Карнабатъ и пр. Отъ къмъ сѣверо-источната страна се вижда околностьта на г. Прѣславъ. Русспо-Хиссаръ е расположенъ на едно стрьмно, почти недостжпно мѣсто. За происхож-

дението на думата „Курвинъ градъ“ расказвать, че една мома отъ това укрѣпление се залюбила съ единъ момъкъ отъ „Тепе-гьозъ“. При обсадата на Русспо-Хиссаръ, слѣдъ тайното свиждание на момъкътъ съ момата, съвѣтвала го тя, че ако иска да се прѣдаде укрѣплението, да прѣсече изворътъ на водата, която текла въ Курвинъ градъ. Момъкътъ направилъ спорѣдъ съвѣтътъ на момата и Русспо-Хиссаръ се прѣдалъ по нѣмание вода.

Къмъ укрѣплението „Карассу-калесси“ отправихме се отъ с. Мѣдвенъ; вървѣхме въ сѣвероисточната посока нѣщо около 3 часа, догдѣто стигнахме до означеното мѣсто. Тукъ личатъ остатки отъ едно укрѣпление и единъ зидъ, който иде по върхътъ на едно стрьмно наклонение. Зидътъ е работенъ съ хурусанъ, и е около 2 м. дебелъ; на едно мѣсто се забѣлѣжватъ въ него врата, до 3 м. широки. На този зидъ думатъ „еркесия“ (прѣсечено мѣсто). Отъ срѣща се вижда Тепе-гьозъ и Русспо-Хисаръ.

Между сс. Мѣдвенъ и Садово личатъ остатки отъ едно четвъртито укрѣпление. На пѫтьтъ отъ с. Садово до Мѣдвенъ се прѣминава една раскошна балканска долина, въ която въ българскитѣ врѣмена сѫществувало по прѣдание българско засѣлище нарѣчено „Новачка“. Остатки отъ стари гробища съ камьни, съ крьстове видѣхме тамъ на едно мѣсто отъ лѣвата страна до пѫтьтъ. По прѣдание се е прибрало населението на „Новачка“, слѣдъ дохождането на Турцитѣ въ г. Котелъ и с. Мѣдвенъ. Населението на „Новачка“ види се, че се е крило въ опаснитѣ врѣмена въ близкото укрѣпление. Между Новачка и с. Градецъ има слѣди отъ старо засѣлище „Бутово“ нарѣчено.

55. Между с. с. Факлачъ и Маричино до р. Луда Камчия.

56. До с. Костенъ (Карнабатската околия). Въ околностьта на това село, както и близкото с. Комарево, изоравать тухли, керемиди, стари монети на Александра Македонский и пр. Прѣди нѣколко години намѣрили единъ съзиданъ гробъ съ човѣшки кости и златни обици.

57. Въ околностьта на сс. Керметликъ и Ичме (Айтошската околия) намирать се развалини на двѣ укрѣпления. Въ околностьта на с. Кади-кьой (Айтошската околия) казвать, че личѫтъ развалини на едно градище на „Лале-баиръ“.

58. До г. Айтосъ, отъ лѣвата (западната) страна на айтошский проходъ личатъ развалини на „Орловъ градъ“ (Ἀετὸς)[1]

59. Между сс. Еркечъ, Алчакъ-дере и Караманджа (Анхиолската околия) личатъ развалини на „Голѣмо кале“.

60. Голѣми „Желѣзни врата“ съ развалини на едно укрѣпление до с. Бана (Анхиолската околия).

61. „Малки врата“ съ развалини между сс. Бана и Ейваласъ (Мънастиръ-кьой).

62. До с. Гьозе-кьой (до брѣгътъ на Черно-море).

63. На емински носъ личатъ развалини на едно старо укрѣпление; на сѫщата мѣстность се намира сега фанаръ (маякъ).

[1]) Heerssrasse (p. 147).

г.) Градища въ Стара-Планина (отъ Клисура до Шипка).

64. Въ околностьта на Клисура има двѣ развалени малки градища, едното на западъ върху единъ коническій хълмъ въ проходътъ на Козница, другото на истокъ върху сжщо такъвъ единъ връхъ, тамъ гдѣто начева равното поле на р. Гьопса; подъ това второ градище се намѣрватъ и желѣзни стрѣли. И двѣтѣ градища сж служили за стража на пжтьтъ, който минувалъ отъ Гьопса прѣзъ тука за Златица*).

65. Едно старинско градище до с. Карасарли (Карловско)*) и до с. Текия.

Въ Траянскій проходъ до границата на Княжество България съ Южна България личатъ развалини на единъ римнки кастеллъ „Монтемно" (Monte Haemo)**).

На сѣверозападъ отъ с. Иоа се намиратъ остатки на едно четверожгълно градище, дълго и широко ок. 100 раскрача. Това градище, е расположено на единъ низъкъ врьхъ и напомнява станцинтѣ, каквито сж били правени за защита на римски пжтища.

66. На сѣверозападъ отъ г. Сопотъ, на растояние $1^1/_2$ часъ, се намира едно градище, върху единъ скалистъ и непристжпенъ рътъ на Стара-планина между двѣ дълбоки долини.*) Градището се състои отъ двѣ части.

67. Между г. Карлово и Сопотъ, на лѣвий брѣгъ на „Бююкъ-дере" личатъ развалини на едно старо градище.

68. При Голѣмо-село въ Казанлжшката долина се намиратъ три градища, които служили за защита на старий пжть, който минувалъ подъ самото подножие на Стара-планина, нѣколко километра на сѣверъ отъ Калоферъ. Едно отъ тѣхъ, което лѣжи въ долината на р. Тъжа, между високи скали се счита за мънастирище*). Въ него се исконали прѣди 2—3 години нѣколко камьни съ надписи, които видѣхме въ околийското управление въ г. Казанлъкъ. На единийтъ отъ тѣхъ се чете: APOLLONI AGATH LVTEM PARAM; види се, че надписътъ произхожда отъ черква, посвѣтена на Аполлона. Спорѣдъ описанието на Барта, който е ходилъ до тия развалини, това мънастирище повече прилича на една крѣпость, съградена въ четверожгълникъ отъ слогове камьнье и тухли, едно подъ друго.

69. На сѣверний склонъ на Марагедикъ, казватъ че има едно старо градище*).

д). Градища въ Срѣдна Гора (между р. Тополница и Стрѣма).

70. При р. Мжтивиръ, която отъ дѣсно се втича въ р. Тополница, близу до устието ѝ се намира една голѣма развалина, нарѣчена Серсемъ-кале*) или Асѣново кале. Градището се намира посрѣдъ сс. Белица, Мохово и Поибренъ.

71. На сѣверо-истокъ отъ с. Лесичево се намира една мѣстность „градище" нарѣчена.

---

*) Периодическо Списание IX, X.

**) Heerstrasse, p. 157.

72. Едно голѣмо градище на в. Коюнтепе (Овчехълмъ) при с. Ферезли **).

73. Надъ селото Мечка има едно старо градище, нарѣчено Павла калеси *.)

74. До пѫтьтъ отъ Панагюрище за въ Златица, при мостътъ прѣзъ р. Тополница, се намиратъ отъ двата брѣга на рѣката двѣ малки градища, камьннитѣ основи на които още стоятъ *).

75. На лѣвий брѣгъ на р. Луда Яна срѣщу с. Бята, 5 километра на югъ отъ Панагюрище, върху една скала надъ рѣката, личатъ развалини на „Красенъ-калеси“ или „Красенъ-мънастиръ-кале“. Стоятъ още два дувара отъ камькъ и тухли, остатъци отъ черквата и нѣколко стѣни отъ оградата *).

76. До с. Баня, на юго-западъ отъ Панагюрище, „Банско кале“, което се въздига на единъ високъ и стрьменъ врьхъ. Вратата и кулата на градището сѫ били отъ източната страна *).

77. На пѫтьтъ отъ Стрѣлча до Копривщица се намиратъ остаткитѣ на малкото „Мрзянско кале“ *).

78. Единъ часъ на сѣверъ отъ Копривщица се въздига на лѣвий брѣгъ на р. Тополница, надъ потокътъ Грьми долъ единъ високъ хълмъ, горѣ равенъ, който на върхътъ си носи едно градище *).

79. До Копривщица на Климашъ „Душанско кале“, върху единъ тѣсенъ и низъкъ хълмъ *).

80. Въ проходътъ отъ с. Стрѣлча къмъ с. Айваджикъ се намира едно градище. На юго-западъ отъ с. Стрѣлча, на дѣснийтъ брѣгъ на стрѣлченската рѣка, въ посоката къмъ с. Попинци се намира друго градище. Казватъ, че още едно градище се намира между сс. Попинци и Кюпели.

81. Надъ с. Стрѣлча има едно голѣмо градище, въ което се изкопаватъ голѣми кюпове съ гнило просо *).

82. Надъ с. Крастово има едно градище, при долната стражарница подъ врьхъ Влъкъ на единъ коническій врьхъ, съ дири отъ камьни и тухли *).

83. Огромно градище на „Хисаръ-Бани“ съ упазени стѣни на оградата. Българитѣ наричатъ това голѣмо градище, Трояновъ градъ. За начинътъ на строението му се чуе сѫщата приказка за зазиданата жена на най-младийтъ майсторъ, която се приказва за Кадинъ мостъ при Кюстендилъ. Нѣма съмнение, че Хисарътъ е римската Диоклецианополисъ и срѣдневѣковната Алексиополисъ *).

84. На пѫтьтъ отъ с. Чонлукъ за въ с. Селджиково се намиратъ на едно равно мѣсто остаткитѣ на едно градище „Хисарлъкъ“ нарѣчено. На това мѣсто види се да е била станцията на римский пѫть, който спорѣдъ Tabula Peutingeriana идѣлъ отъ Пловдивъ на сѣверъ къмъ Дунава. Диритѣ отъ този пѫть още личѫтъ въ полето до Хисаря.

85. На юго западъ отъ с. Чукурли, близу до пѫтьтъ Карлово — Пловдивъ, личѫтъ остаткитѣ на едно старо градище.

86. Въ проходътъ, гдѣто рѣката Гйопса излиза въ Пловдивското поле между Срѣдня Гора и Сърнена Гора (Караджа-дагъ). До източната страна

---

*) Периодич. Списание, X. IX.
*) Периодич. Списание, XI.
**) С. Захариевъ. Описание на Татаръ-Пазарджийската кааза. Виена 1870, стр. 75. 78.

Въ „Синитѣ камьни“ до Сливенъ личатъ остатки отъ цѣлъ редъ едновръменшни укрѣпления, като „Маринено градище“[1]) разположено на бърдото, което свързва Сѣлишский връхъ съ Синитѣ камьни. До източното подножие на бърдото, тече Новоселска рѣка, а до западното Сѣлишската рѣка. Укрѣплението е разположено на едно добро стратегическо мѣсто, което е пазено отъ къмъ истокъ съ стрьмнини, които се спущатъ отвѣсно въ Новоселската рѣка, а отъ другитѣ страни съ двойни зидове. За по-добра защита на сѣверната страна на укрѣплението, която е най-низска и най-достжпна, е имало още единъ полукржглестъ зидъ, около 1.5 м. дебелъ. Въ тѣхъ мѣста, спорѣдъ както заключаваме отъ срутенитѣ камьни, тухли и пр. е имало една защитна кула. Отъ укрѣплението се виждатъ любопитни балкански ущели въ Синитѣ камьни, връхъ Бакаджикъ, Таушантепенский връхъ, г. Ямболъ, една малка часть отъ близский г. Сливенъ и отъ укрѣплението Хиссарлъкъ (до сливенското прѣдмѣстие Ново-село).

„Маричино градище“[2]) между Айвала-дере и Маара-дере. Маричиното градище е отстранено на сѣвероистокъ отъ г. Сливенъ и новоселскийтъ Хиссарлъкъ, високо въ „Синитѣ камьни“. Градището е разположено на една твърдѣ стратегическа мѣстность, като е запазено отъ всичкитѣ страни съ естественни стрьмнини и съ единъ зидъ, който е заграждалъ цѣлото пространство на градището (около 25.000 □ м.). Теренътъ на градището се възвишава отъ югъ къмъ сѣверъ, като достига най-голѣма височина при сѣверо-източний край, гдѣто, види се, е имало една малка кула. Отъ тукъ се вижда г. Сливенъ, новоселскийтъ Хиссарлъкъ, Сливенското поле, Мънастирскитѣ върхове въ Каваклийско, Арнаутский Бакаджикъ и се синѣятъ върховетѣ на Хасковскитѣ Родопи. Отъ съборенитѣ зидове се вижда, че тѣ сж били правени по римска направа отъ единъ пластъ камькъ, тухли и хурасанъ; при ровение тукъ се намиратъ римски монети.

Любопитно е това явление, че въ градището и въ близката му околность, както намѣрихме и въ другитѣ градища въ Балканътъ расте люлекъ (Syringa vulgaris). Това доказва, че люлекътъ, който расте въ помѣнатитѣ мѣста въ диво състояние, е билъ култивиранъ още отъ основателитѣ на градищата въ Тракия, т. е. отъ Римлянитѣ. Извѣстно е, че люлекътъ произхожда отъ Персия. Казватъ че по синитѣ камьни личатъ още развалини на Кюшъ-Бунаръ, на „Просѣченикъ“, между Кюшъ-Бунаръ и с. Сотира и Върло-градище по новоселската рѣчица.

45. На сѣверо-истокъ отъ с. Сотира, близу до единъ срѣдневѣковенъ мънастиръ, се намиратъ слѣди отъ едно градище.

До с. Подвисъ (Карнабадската околия) се намира на единъ високъ връхъ до р. Луда Камчия едно градище, което, види се, да е служило за пазение на проходътъ Чали-кавакъ.

46. На сѣверо-истокъ отъ с. Кавакли, (Сливенската околия), до южното подножие на в. Катагово се намира старо засѣлище и близу до него

[1]) Нѣколко рѣчи, стр. 59.
[2]) Нѣколко рѣчи, стр. 60.

едно укрѣпление. Мѣстностьта се нарича „Камара“. При раскопаване се намиратъ основи отъ зидове, византийски монети и пр.; по тѣзи мѣста се е намѣрила една керемидна плочка съ релиефъ на украсена женска глава. Укрѣплението, види се, да е служило за пазение на населението отъ близкото заселище.

47. На в. Гребенецъ въ Матейский балканъ, на сѣверо-истокъ отъ с. Глушникъ (Сливенската ок.). Укрѣплението заключава въ себе си три непристѫпни върха и дължината му може да има около 500—700 крачки, а широчината му е различна отъ 100—200 крачки. Крѣпостьта види се да е била единъ четверожгълникъ. Когато человѣкъ се искачи на върхъ на укрѣплението, то той вижда: Сливенско поле, Голѣмий и Войнишски Бакаджикъ, Мънастирскитѣ върхове, Стидовский Балканъ, с. Кая-башъ и пр. На сѣверната страна отъ укрѣплението се намира една котловина около 5 метри дълбока и около 10 широка; види се, че тя е служила като водоемъ и спорѣдъ казването на старитѣ, водата въ тая котловина даже лѣтѣ при най-голѣмата жега не прѣсъхва. Извори нѣма, нъ, както се види, водата въ котловината се бере отъ дъждъ и отъ растопяване на снѣговетѣ. На юго-западъ отъ укрѣплението, на разстояние около 2000 метра и повече се намира единъ малъкъ изворъ, който спорѣдъ казването на жителитѣ, никогажъ не прѣсъхва. Тоя изворъ се зове: „Царево кладенче“. Отъ кладенчето до укрѣплението води една твърдѣ стрьмна пѫтека, по която человѣкъ съ трудъ може да се качи и да слезе, и тя отъ прѣданието се зове „Царева пѫтека“. Види се че когато укрѣплението се е обсаждавало, заобиколенитѣ като имъ не стигало вода ходили на царевото кладенче да си взиматъ вода. На тая пѫтека прѣди нѣколко години жителитѣ изъ с. Драгоданово намѣрили една ветха сабля, нъ за жалость въ врѣме на войната тоя паметникъ се изгубилъ.

Между сс. Турско Бойкьой, Куркуджа и Инджекьой се намира градище „Крачанъ“; друго едно се намира между сс. Куркуджа и Гердели (Карнабадската околия).

48. Въ околностьта на с. Трапоклово. Укрѣплението види се да е служило за пазение на жителитѣ отъ старо засѣлище, което се е намирало до самото село Трапоклово. Раскопавахме основи на една стара сграда на това засѣлище и намѣрихме римски монети на императора Лициний I. (263—323), Пробусъ, (276—282), Квинтилий и една бронзена халка, която се съхранява въ археологическата сбирка при областната реална гимназия въ г. Сливенъ.

49. Въ „Марашкий проходъ“, отъ источната страна на проходътъ.

50. Въ Котленский проходъ, между г. Котелъ и с. Жеравна (Моминъ градъ).

51. Между сс. Кипилово и Нейково Хърсулъ-градъ. Развалинитѣ се намиратъ на единъ почти недостѫпенъ врьхъ. По прѣдание това укрѣпление е било прѣвзето нощѣ съ помощьта на кози, които имали на главата си запалени свѣщи.

52. Между г. Котелъ и с. Тича (на Орушка стѣна).

53. На юго-западъ отъ с. Градецъ (Котленска околия), на растояние около четвьртъ часъ личатъ развалини отъ старовремешно укрѣпление. Врьхътъ, гдѣто личатъ развалинитѣ е достѫпенъ само отъ къмъ сѣверната страна;

г.) Градища въ Стара-Планина (отъ Клисура до Шипка).

64. Въ околностьта на Клисура има двѣ развалени малки градища, едното на западъ върху единъ коническій хълмъ въ проходътъ на Козница, другото на истокъ върху сжщо такъвъ единъ върхъ, тамъ гдѣто наченва равното поле на р. Гьопса; подъ това второ градище се намѣрватъ и желѣзни стрѣли. И двѣтѣ градища сж служили за стража на пжтьтъ, който минувалъ отъ Гьопса прѣзъ тука за Златица*).

65. Едно старинско градище до с. Карасарли (Карловско)*) и до с. Текия.

Въ Траянскій проходъ до границата на Княжество България съ Южна България личатъ развалини на единъ римски кастеллъ „Монтемно“ (Monte Haemo)**).

На сѣверозападъ отъ с. Иоа се намиратъ остатки на едно четверожгълно градище, дълго и широко ок. 100 раскрача. Това градище, е расположено на единъ низъкъ врьхъ и напомнява станцинтѣ, каквито сж били правени за защита на римски пжтища.

66. На сѣверозападъ отъ г. Сопотъ, на растояние $1^1/_2$ часъ, се намира едно градище, върху единъ скалистъ и непристжпенъ рътъ на Стара-планина между двѣ дълбоки долини.*) Градището се състои отъ двѣ части.

67. Между г. Карлово и Сопотъ, на лѣвий брѣгъ на „Бююкъ-дере“ личатъ развалини на едно старо градище.

68. При Голѣмо-село въ Казанлжшката долина се намиратъ три градища, които служили за защита на старий пжть, който минувалъ подъ самото подножие на Стара-планина, нѣколко километра на сѣверъ отъ Калоферъ. Едно отъ тѣхъ, което лѣжи въ долината на р. Тъжа, между високи скали се счита за мънастирище*). Въ него се ископали прѣди 2—3 години нѣколко камъни съ надписи, които видѣхме въ околийското управление въ г. Казанлъкъ. На единийтъ отъ тѣхъ се чете: APOLLONI AGATH LVTEM PARAM; види се, че надписътъ происхожда отъ черква, посвѣтена на Аполлона. Спорѣдъ описанието на Барта, който е ходилъ до тия развалини, това мънастирище повече прилича на една крѣпость, съградена въ четверожгълникъ отъ слогове камънье и тухли, едно подъ друго.

69. На сѣверний склонъ на Марагедикъ, казватъ че има едно старо градище*).

д). Градища въ Срѣдна Гора (между р. Тополница и Стрѣма).

70. При р. Мжтивиръ, която отъ дѣсно се втича въ р. Тополница, близу до устието ѝ се намира една голѣма развалина, нарѣчена Серсемъ-кале*) или Асѣново кале. Градището се намира посрѣдъ сс. Белица, Мохово и Поибренъ.

71. На сѣверо-истокъ отъ с. Лесичево се намира една мѣстность „градище“ нарѣчена.

---

*) Периодическо Списание IX, X.
**) Heerstrasse, p. 157.

72. Едно голѣмо градище на в. Коюнтепе (Овчехълмъ) при с. Ферезли**).

73. Надъ селото Мечка има едно старо градище, нарѣчено Павла калеси*.)

74. До пѫтьтъ отъ Панагюрище за въ Златица, при мостьтъ прѣзъ р. Тополница, се намиратъ отъ двата брѣга на рѣката двѣ малки градища, камьннитѣ основи на които още стоятъ*).

75. На лѣвий брѣгъ на р. Луда Яна срѣщу с. Бѫта, 5 километра на югъ отъ Панагюрище, върху една скала надъ рѣката, личатъ развалини на „Красенъ-калеси“ или „Красенъ-мънастиръ-кале“. Стоятъ още два дувара отъ камькъ и тухли, остатъци отъ черквата и нѣколко стѣни отъ оградата*).

76. До с. Баня, на юго-западъ отъ Панагюрище, „Банско кале“, което се въздига на единъ високъ и стрьменъ врьхъ. Вратата и кулата на градището сѫ били отъ источната страна*).

77. На пѫтьтъ отъ Стрѣлча до Копривщица се намиратъ остаткитѣ на малкото „Мрзянско кале“*).

78. Единъ часъ на сѣверъ отъ Копривщица се въздига на лѣвий брѣгъ на р. Тополница, надъ потокьтъ Грѣми долъ единъ високъ хълмъ, горѣ равенъ, който на върхътъ си носи едно градище*).

79. До Копривщица на Климашъ „Душанско кале“, върху единъ тѣсенъ и низъкъ хълмъ*).

80. Въ проходьтъ отъ с. Стрѣлча къмъ с. Айваджикъ се намира едно градище. На юго-западъ отъ с. Стрѣлча, на дѣснийтъ брѣгъ на стрѣлченската рѣка, въ посоката къмъ с. Попинци се намира друго градище. Казватъ, че още едно градище се намира между сс. Попинци и Кюпели.

81. Надъ с. Стрѣлча има едно голѣмо градище, въ което се ископаватъ голѣми кюпове съ гнило просо*).

82. Надъ с. Крастово има едно градище, при долната стражарница подъ врьхъ Влъкъ на единъ конический врьхъ, съ дири отъ камьни и тухли*).

83. Огромно градище на „Хисаръ-Бани“ съ упазени стѣни на оградата. Българитѣ наричатъ това голѣмо градище, Траяновъ градъ. За начинътъ на строението му се чуе сѫщата прикаска за зазиданата жена на най-младийтъ майсторъ, която се приказва за Кадинъ мостъ при Кюстендилъ. Нѣма съмнение, че Хиссарътъ е римската Диоклецианополисъ и срѣдневѣковната Алексиополисъ*).

84. На пѫтьтъ отъ с. Чоплукъ за въ с. Селджиково се намиратъ на едно равно мѣсто остаткитѣ на едно градище „Хисарлѫкъ“ нарѣчено. На това мѣсто види се да е била станцията на римский пѫть, който спорѣдъ Tabula Peutingeriana идѣлъ отъ Пловдивъ на сѣверъ къмъ Дунава. Диритѣ отъ този пѫть още личѫтъ въ полето до Хиссара.

85. На юго западъ отъ с. Чукурли, близу до пѫтьтъ Карлово — Пловдивъ, личѫтъ остаткитѣ на едно старо градище.

86. Въ проходьтъ, гдѣто рѣката Гйопса излиза въ Пловдивското поле между Срѣдня Гора и Сърнена Гора (Караджа-дагъ). До источната страна

---

*) Периодич. Списание, X. IX.

*) Периодич. Списание, XI.

**) С. Захариевъ. Описание на Татаръ-Пазарджийската кааза. Виена 1870, стр. 75. 78.

на проходътъ се въздига крайнийтъ хълмъ на Сърнена Гора, нарѣченъ съ поетическото име Песнопой съ основитѣ на едно старо градище на върхътъ.

87. Казватъ, че едно градище има въ Сърнена Гора при с. Марибасъ (Омаръ-оваск), на югъ отъ Калоферъ*).

е) Градища въ Родопскитѣ планини.

88. На пѫтьтъ отъ с. Дорково за мънастирьтъ св. Петръ, надъ селото Баткунъ, се намира едно градище „Каркарийско кале“ или „Метово“ нарѣчено. Това градище е остатъкъ на славната крѣпость Τζέπαινα, която се споменува у Византийцитѣ въ XIII и XIV вѣкъ. За прьвъ пѫть чуемъ за нея у Акрополита между четиртѣхъ родопски крѣпости, които въ 1246 г. царь Ватацесъ слѣдъ смъртьта на българский царь Калиманъ отнелъ отъ Българитѣ*).

89. Въ околностьта на с. Баткунъ се намиратъ слѣди отъ едно старо засѣлище съ много черковища. На юго-западъ отъ селото се намиратъ развалини на едно градище. По тѣзи мѣста е стоялъ византийский Βατκούνιον, когото Акрополитъ на едно мѣсто нарича градъ (πόλις), на друго — село [χώμη]*).

90. На юго-западъ до мънастирьтъ св. Петръ (до с. Баткунъ) се намиратъ слѣди на едно градище „Самоковско кале“ или „Селишско кале“ нарѣчено.

91. На югъ до с. Патaленица остатки на едно градище.

92. Въ околностьта на с. Цранча дири отъ едно старо засѣлище; намиратъ се тамъ кюпове, тухли и пр.

93. Между г. Пещера и с. Брацигово се намиратъ на единъ високъ врьхъ Тъмбра развалини на едно градище*).

94. При г. Пещера, $^1/_4$ часъ на сѣверъ отъ градътъ личатъ остатки на четверожгълна стѣна, направена отъ слоеве тухли и камыкъ — оградата на една стара крѣпость „Пещерско градище“*).

95. На югъ отъ г. Пещера ($^1/_2$ ч.) въ планинитѣ лежи на единъ гористъ врьхъ Пиринъ, едно градище*).

96. Нѣколко пусти градища лежатъ на сѣверъ отъ г. Пещера къмъ пловдивското поле: градището „Пика“ съ една могила при с. Бяга, край Пещерската рѣка и едни голѣми развалини съ добрѣ съхранени камънни зидове кѫдѣ сѣверо-западъ на Панара поляна, близу до черквата св. Никола, до с. Радулово, при Бѣла рѣка, която е притокъ на Дебърщица единъ часъ отъ полето*).

97. „Касъкското кале“, на истокъ до пѫтьтъ отъ Батакъ до Доспатъ*).

98. До самата румелийска граница между Батакъ и Девленъ се намира на водораздѣлътъ врьхъ Джиневра; като се върви отъ тамъ по планинитѣ кѫдѣ юго-истокъ стига се по водораздѣлътъ, 5 часа далеко на Гйозъ-Тепе надъ Найпли съ „царското кале“, съ изглѣдътъ на Бѣло море*).

99. Четири калета до самий Доспатъ: Дразлицкото кале на истокъ отъ Доспатъ, Гюмюшдерското кале, 4 часа на западъ отъ Доспатъ, Кутленско и Гарванско кале. Срѣщу Гюмюшдере стои развaленото „Бардакчиско клисе“*).

*) Периодическо Списание XI. XII.

100. Едно градище въ околностьта на с. Козарско.

101. На лѣвий брѣгъ на р. Въча, надъ с. Кричимъ стои една висока скала съ едно пространно градище „Кричимско кале“ нарѣчено. Градището има си едно значително минжло. Споменува се между крѣпоститѣ, за които Михаилъ Асѣнъ (1254) се борилъ срѣщу Грьцитѣ и които Иоаннъ Александръ (1344) е приелъ въ Родопитѣ*).

102. Едно пространно градище се намира на истокъ отъ с. Куртово Конаре (Инчулари). Това градище се викало ужь Драговетъ, което ни напомнява старото плѣме на Драговичитѣ, което се споменува въ титлата на пловдивский владика (Θράκης καὶ Δραγοβιντίας, Δρογοβιτίας) и въ нѣкои богомолски паметници*).

103. До с. Света Юстина, на югъ, стои върху една висока остра скалина една кула или градище. Това е безъ съмнение света Юстина (ἁγία Ἰουστίνα), която спорѣдъ думитѣ на Кантакузена, българский царь Иоаннъ Александръ (1344) е прѣвзелъ заедно съ Пловдивъ между другитѣ родопски крѣпости*).

104. Около с. Перущица има нѣколко стари градища; надъ мънастирчето св. Тодоръ стои едно градище съ виликолѣпенъ изглѣдъ на полето. По високо лѣжи второто градище Момица или Момино кале. Едно отъ тѣзи градища, види се, да е Перущица (Περιστίτζα), за която се споменува у Акрополита между главнитѣ родопски крѣпости, които царь Михаилъ Асѣнь е отървалъ отъ Гърцитѣ*).

105. „Калаяново градище“ на югоистокъ до с. Марково.

106. Между с.с. Иени-кьой и Яврово, казватъ че има развалини на нѣколко градища.

107. Въ Станимашската, долина на единъ уединенъ върхъ, 1/2 часъ растояние на югъ отъ Станимака, стои уединенъ високъ острогъ съ четверожгъленъ кастелъ. Вътрѣ въ укрѣплението на градището, стои една стара черква, сега пуста, наречена у Грьцитѣ ἡ Παναγία τοῦ καλὲ. Черквата е единъ хубавъ памятникъ на византийската архитектура. Надъ западнитѣ врати имало единъ видъ камбанария; кубето на срѣдата е провалено, нъ апсидата която е обърната къмъ рѣката, си стои. Въ това градище е имало български надписъ отъ 1231 г., отъ Царя Асѣня. Този надписъ е билъ въ 1883 г. уничтоженъ отъ станимашскитѣ Грьци*).

108. Между с. Молдава и Станимака, гдѣто има богати студени извори, личжтъ дувари, може би остатки на стари бани.

109. На югозападъ отъ с. Арбанась се намиратъ остатки на едно старо градище.

110. До с. Тополово, въ мѣстностьта „Св. Никола“ има дири отъ една стара сграда.

111. На югоистокъ отъ с. Новаково, около 1/2 часъ растояние, намира се едно градище.

---

*) Периодичесо Списание. X.

*) Периодическо Списание XI, XII.

112. На югозападъ отъ с. Новаково, около 1/2 часъ растояние въ мѣстностьта „Св. Петръ“, има дири отъ една стара сграда.

113. До с. Новаково има дири отъ едно старо засѣлище съ 18 черковища.

114. Голѣмо градище „Хиссаръ“, на сѣверозападъ до с. Кърджиларе.

115. „Липовско кале“ на югоистокъ отъ с. Кърджиларе, на растояние около 1 часъ.

116. Кале „Драгоинъ“ до с. Козлукъ.

117. На сѣвероистокъ отъ „Драгоинъ“ личатъ остатки на друго едно градище.

118. До с. Кетенликъ.

119. До с. Козбунаръ има едно малко градище или мънастирище.

120. До с. Арапово „Хиссаръ“.

121. На истокъ до с. Карахисарли „Хиссаръ“ въ околностьта личатъ дири отъ едно старо засѣлище**).

122. До с. Куруджи-кьой „Хиссаръ“.

Въ нѣкои отъ спомѣнжтитѣ градища, на истокъ отъ Станимака, трѣбва вѣроятно да се търсятъ тритѣ крѣпости: Аетосъ (Ἀετός), Беадносъ (Μπέαδνος) и Козникъ (Κόσνικος), за които споменува Кантакузенъ.*)

X.

При изслѣдованията си въ Источний Балканъ сме обърнали незначително внимание за опрѣдѣлението на онзи прочутъ Берегавский проходъ, за когото толкова често се спомѣнува въ VII и VIII столѣтия.

Вече Павелъ Шафарикъ [1]), прочутъ знатель на славянскитѣ старини, е исказалъ мнѣние, да ли не се разумѣва подъ името Берегава, нѣкой за сега непроходимъ и непознатъ проходъ отъ Варна до Анхиоло покрай морский брѣгъ, отъ гдѣто може-би да е и името Берегава и че то трѣбва да се отнася на една отъ тѣзи тѣснини: Богазъ-дере, Чаликавакъ—проходъ или на пжтьтъ, който е съединявалъ Котелъ съ Карнабадъ. К. Иречекъ въ първийтъ си поголѣмъ трудъ, гдѣто е прибралъ почти всички досегашни издирвания за сждбинитѣ на българский народъ [2]), придържалъ се е въ първата си часть до Шафариковото мнѣние и като се основавалъ на етимологията на думата Берегава (рус. берегъ) търсилъ берегавската тѣснина въ приморието между Варна и Анхиоло. Въ другийтъ обаче списъкъ [3]), Г-нъ Иречекъ се отказа отъ това си мнѣние, отчасти на това основание, че Българитѣ нѣматъ както Руситѣ думата „берегъ,“ нъ „брѣгъ“, а отчасти и то главно по причина на слѣдующийтъ исторически фактъ. Византийскитѣ списатели приказватъ, че Българитѣ, които завладѣха въ 679 г. крайдунавската страна прѣселили славянско племе Северци, които живѣели до берегавскитѣ тѣснини, по-нататъкъ къмъ

*) Периодическо Списание. X.

**) Heerstrasse, p. 45.

[1]) Slovanské starožitnosti. V Praze 1863. pag. 175.

[2]) Dějiny národa bulharského. V Praze. 1876 p. 115.

[3]) Heerstrasse, p. 149.

истокъ. Причината на това прѣселение немогла да бжде обаче друга, освѣнъ тази, че Българитѣ щѣли да се засѣлятъ по тѣзи мѣста. Въ древнийтъ Прѣславъ се е намирало сѣдалище на тѣзи български князове. Твърдѣ вѣроятно е прочее, че берегавската тѣснина трѣбва да се търси нѣкждѣ на югъ отъ Прѣславъ (Ески Стамбулъ). Иречекъ е на туй мнѣние, че рѣченний проходъ е тождественъ съ тази тѣснина, която свързва Шуменъ съ Карнабадъ (Чалъкавакъ — проходъ). Ний обаче присъединяваме мнѣнието си къмъ туй на Каницъ [1]), който на основание на своитѣ пжтешествия и знанието на теренътъ се исказва въ тази смисъль, че берегавската тѣснина е тождественна съ този пжть, който иде отъ Прѣславъ прѣзъ Върбица, между с. Садово и Кадърфаклий къмъ Калбашъ. Ний сме на таково мнѣние затова, защото въ този проходъ се намира много по-голѣмо число староврѣменни развалини, както имахме случай да подтвърдимъ това съ свидѣтелствата на прѣдидущата статия. Южното продължение на пжтьтъ изъ берегавската тѣснина идѣло спорѣдъ мнѣнието ни покрай голѣмото укрѣпление близо до г. Карнабадъ, по-нататъкъ прѣзъ с. Ени-Махала (Ямболската околия), прѣзъ тѣснината между Войнишский и Арнаушский Бакаджикъ, къмъ Цариградъ. Развалинитѣ до Карнабадъ прѣдполагаме да сж остатки отъ византийското укрѣпление Маркеллай, която е била расположена при южното подножие на Балкана между Берегавский и Котленский проходъ [2]). Г-нъ Иречекъ погрѣшно забѣлѣжва, че спомѣнъ на тази крѣпость се е упазила въ названието на проходътъ „Маракъ-богазъ“ (между Карнабадъ и Котелъ) [3]). Почтенний списатель може би да не е знаялъ, че правото название на спомѣнжтий проходъ е „Марашъ-боазъ“, а не „Маракъ-боазъ“; по происхождението си думата „Марашъ“ е турска и означава запустели, необработвани вече мѣста. Види се, че важното византийско укрѣпление Маркеллай, е тождественно съ Юстиниановата крѣпость „Маркерота“ на границитѣ на Мизия и Емимонтусъ. Маркеллай били свидѣтели на много побѣди и поражения на Грьцитѣ и Българитѣ. По-на югъ отъ Маркелай идѣлъ пжтьтъ къмъ с. Ени-Махала, гдѣто до самий старобългарский пограниченъ окопъ се намѣри тъй нареченъ „Цигански окупъ“; види се, че по тѣхъ мѣста се е намирало укрѣпление, което е било заобиколено съ окопъ.

XI.

Единъ отъ най-важнитѣ пжтища въ Източна Тракия, особенно въ турско врѣме е билъ пжтьтъ, който съединявалъ г. Одринъ съ Ямболъ и Шуменъ. Този пжть е извѣстенъ на населението подъ името „ески стамболъ-йолъ“ и идѣлъ отъ Одринъ, по дѣсний брѣгъ на р. Тунджа, прѣзъ тѣсенъ проходъ въ Сакаръ Планина, къмъ с. Хасанбегли, гдѣто прѣминувалъ р. Тунджа и идѣлъ по лѣвий брѣгъ на р. Тунджа въ г. Ямболъ, по-нататъкъ къмъ Карнабадъ и прѣзъ Чаликавакъ-проходъ до Шуменъ. Въ сакарпланинский проходъ

---

[1]) Kanitz. Donau-Bulgarien, III². 81.
[2]) Heerstrasse, p. 150.
[3]) Исторія Болгаръ. Одесса 1878, стр. 173.
Heerstrasse, p. 150.

сѫществуватъ на нѣколко мѣста стари укрѣпления, които сѫ служили за пазение на проходътъ. Високий врьхъ Дервишъ-Тепе, който се пада отъ лѣвата страна на проходътъ е естественно укрѣпление отъ твърдѣ голѣмо стратегическо значение. Прѣзъ този проходъ, види се, че идѣли Готи отъ г. Кабиле (въ околностьта на с. Бейкьой) и посрѣщнали се при южното устие на проходътъ съ Римлянитѣ. Слѣдствие на сражението е познато: 40.000 Римляни заедно съ тѣхнийтъ прѣдводитель Валенсъ били избити. Спорѣдъ свѣденията на Аммиана стана това сражение 11 римски милии на сѣверъ отъ г. Одринъ [1]). Старийтъ пѫть отъ проходътъ до Кабиле прѣминувалъ, види се, р. Тунджа между Казѫлагачъ и с. Хасанбегли; по тѣзи мѣста личатъ въ старото течение на рѣката остатки на единъ голѣмъ мостъ. Ето любопитни свѣдения за този мостъ отъ околийский бирникъ въ Казѫлагачъ: Постройката на мостътъ се състои отъ бѣли издѣлани камьни, свързани съ желѣзни скоби. Всякой камькъ има дължина около два метра; широчина около единъ метръ а дебелина около 30—40 сентиметра. Мостътъ има направление отъ юго-истокъ къмъ сѣверо-западъ; той се състои отъ 12 стълба, като се считатъ и крайщата и единъ стълбъ, който е потѫналъ въ вода при вторий мостъ между Казѫлагачъ и с. Хасанбегли. Всякой единъ стълбъ има растояние единъ отъ другий съ обемъ на стълбътъ до 15 раскрача. По-голѣмата часть на стълбоветѣ се намира сега на суша. Спорѣдъ думитѣ на единъ старецъ този мостъ е билъ построенъ отъ незапомнени години. По прѣдание се знае, че на източната му страна къмъ Казѫлагачъ е имало нѣколко варди и тамъ сѫ пазили въ старо врѣме стражари, подъ название „Вардари“ и когато сѫ минували хора или добитъкъ прѣзъ този мостъ, тѣ сѫ събирали нѣкакво си право. Прѣди 30—40 години този мостъ е ималъ доста високи стълбове и като се почнала да се строи съборената воденица на вторий мостъ, тогасъ ги съсипали. Въ околностьта на Казѫлагачъ се усѣща недостатъкъ отъ камьни за градение; види се, че отъ стълбоветѣ на старий мостъ сѫ зимали и много камьни за различни постройки въ Казѫлагачъ“.

Въ римскитѣ и византийскитѣ врѣмена пѫтьтъ отъ Одринъ за г. Диосполисъ (Диамполисъ) е минувалъ види се по дѣсний брѣгъ на р. Тунджа, защото развалинитѣ на този градъ личатъ на дѣсний брѣгъ на рѣката (до с. Таушантепе). Въ турскитѣ врѣмена слѣдъ заправянието на г. Ямболъ пѫтьтъ за Одринъ е минувалъ прѣзъ означенитѣ мѣста. Жителитѣ на с. Ваковъ, Ново село и Бинкьой, при сѣверното устие на сакарпланинский проходъ споменуватъ се въ старитѣ турски фермани като „стражари (дербентчи), синове на стражари“. Стражари на проходитѣ били снабдени съ разни свободи и правдини, които се подтвърждавали съ особенни царски фермани. Въ с. Ваковъ до днесь личатъ остатки на турский „пощенский ханъ“. Между с. Хасанбегли и Казѫлагачъ прѣминувалъ турский пѫть р. Тунджа. Развалений мостъ въ старото течение на рѣката, играялъ, види се, главна роль въ турско врѣме. Отъ двѣтѣ страни на мостътъ били двѣ турски села, които пазили мостътъ. Село Хасанбегли на дѣсний брѣгъ на рѣката е било въ

---

[1]) Heersrasse, p. 52.

турско врѣме сѣдалищний центръ на околията; на лѣвий брѣгъ е расположенъ Казжлагачъ, който е билъ заселенъ първобитно съ Турци. Развалена джамия и баня до самото с. Казжлагачъ напомнюва ни прѣдишното турско население. У сегашното българско население въ Казжлагачъ се е упазило прѣдание отъ кърджалийски врѣмена насамъ; това показва, че Българитѣ сж се заселили въ Казжлагачъ слѣдъ кърджалийското врѣме. По-нататъкъ е минувалъ пжтьтъ по-лѣвий брѣгъ на р. Тунджда, покрай развалената джамия и баня до с. Бейкьой и е отивалъ къмъ г. Ямболъ. Този градъ е играялъ въ турско врѣме най-важната роль въ цѣлата сѣверо-източна Тракия. Отъ прѣди 100 г. турский пжть отъ Одринъ до Ямболъ е минувалъ все по дѣсний брѣгъ на р. Тунджа. Види се, че то е станжло по причина на запустението на мостътъ между с. Хасанбегли и Казжлагачъ, може би отъ ненадѣйното измѣнение на течението на р. Тунджа. Тази рѣка постоянно и постепенно си измѣнява течението. По-на сѣверъ отъ Хасанбегли запушило се коритото на р. Тунджа, която била принудена за това да си намѣри другъ пжть за течението си, въ мѣстностьта на сегашното ѝ корито. Тогава види се, че е останалъ мостътъ, по-голѣмата му часть, на суша. Отъ нѣманието на мостътъ прѣзъ новото корито на рѣката, пжтьтъ до Ямболъ трѣбва да е минувалъ отъ Хасанбегли все по дѣсний брѣгъ на р. Тунджа.

Отъ Ямболъ е минувалъ пжтьтъ въ права посока къмъ Карнабадъ покрай с. Стралджа и с. Сарай (развалено въ 1829 г.), гдѣто личатъ развалини на една турска баня. Градътъ Карнабадъ, по происхождението си е турски. Българскитѣ историци съвсѣмъ погрѣшно полагали по тѣхъ мѣста, по сходностьта на името Крънска область. Имахме вече случай да докажемъ въ една отъ статиитѣ на настоящий списъкъ, че крънската область съ градътъ Крънн се е намирала въ Казанлъшката околия при южното подножие на Стара Планина.

Отъ г. Карнабадъ идѣлъ пжтьтъ прѣзъ Чаликавакъ проходъ къмъ г. Шуменъ. Въ 1837 г. е билъ прѣзъ този проходъ направенъ широкъ пжть. Въ източна Тракия е сжществувалъ още единъ турски пжть „пощенски", който идѣлъ отъ Цариградъ, прѣзъ Кжрклисси, Кервансарай (между Алмали и Кайбиларъ), с. Беймахале, Руссокастро и прѣзъ Айтосъ за крайдунавскитѣ страни.

XII.

Най-старото название на мѣстото, върху което се распростира Пловдивъ, е било „Eumolpias", както е видено отъ двѣтѣ мѣста на споменжтийтъ вече списатель Амминанъ Марцеллинъ (22, 2, 2. и 27, 4, 12: Philippopolis, Eumolpias vetus), който прѣдполага, че това название е по-старо отъ колкото името Филиппополисъ. Като знаемъ отъ старовѣковнитѣ списатели, че депьрва въ врѣме на Филиппъ македонский, както и названието показва, това мѣсто е било основано, трѣбва да сждимъ, че вече прѣдъ македонското владение тукъ е ставала поне една малка крѣпость и то на най-западнийтъ отъ тритѣ пловдивски хълмове (Сахатъ-тепе), който и въ римскитѣ и византийскитѣ врѣмена е билъ означенъ съ името „Eumolpias". Когато пакъ Фи-

липпъ при впаданието на 342 г. прѣди Х. Р., като не щѣлъ да се лиши отъ плодоветѣ на своїтъ побѣдоносенъ походъ, въ Тракия укрѣплени мѣста основалъ, основа и на брѣговетѣ на р. Хебъръ (Марица) градъ, който ималъ да бѫде най-важното срѣдоточие въ плодородното поле, ограничено отъ сѣверъ съ Срѣдна Гора, а отъ югъ съ Родопитѣ. Думата „Филиппополисъ“ (Филипповъ градъ) е била най-употрѣбителна и оффициално название на сегашната столица на Южна България (Източна Румелия). Намира се на монети отъ римски императори [1]), споменува се въ не единъ надписъ, който се е намѣрилъ въ Южна България. А и до сега въ странството Филиппополисъ е най-обикновенното название за нашата столица. Освѣнъ това название споменѫватъ се въ старий вѣкъ още и други нѣкои; тъй още въ врѣмето на основательтъ билъ този градъ на подигравка нарнчанъ, подобно както Кабиле, Πονηρόπολις т. е. градътъ на подлеци, защото Филиппъ е испращалъ въ тѣзи два тракийски градове прѣстѫпници, тъй щото Тракия е била за Македония приблизително това, що е сега за Руссия Сибиръ; Римлянитѣ наричали Пловдивъ спорѣдъ тритѣ негови хълмове и „Trimontium“.

Всичкитѣ тѣзи названия се намиратъ забѣлѣжени въ списанието на Г-нъ Иречекъ за цариградский пѫть; тамъ сѫщо се намиратъ показания изъ грьцкитѣ и римскитѣ списатели, гдѣто се срѣщатъ споменѫтитѣ названия. Изоставено е тамъ обаче едно име, съ което, както се види, Тракийцитѣ, означавали сегашний Пловдивъ. Разумѣваме названието „Пулпудева“ или „Пулпудеба“; първото отъ тѣхъ се срѣща у Иордана (погрѣшно наричаний Иорнандесъ), списатель изъ VI столѣтие слѣдъ Р. Х. По причина, че този списатель има не малка важность за старовѣковната история и география на Мизия и Тракия, не ще да бѫде излишно, ако да споменемъ съ нѣколко думи за негова личность и списания. Ученитѣ мислели, че Иорданъ билъ Остготъ, подданникъ на прочутий кралъ Теодорихъ, родомъ изъ Италия. Прѣди двѣ години обаче доказа познатий историкъ Моммсенъ, съ съвсѣмъ ясни и непоколебими доводи, че Иорданъ, въ когото до сега видѣли и епископа, никакъ не е билъ подданникъ на Теодориха и родомъ изъ Италия, нъ че се е родилъ въ императорската провинция Мизия и е билъ византийский подданникъ. Спорѣдъ народностьта пройсхождалъ отъ готски родители, на които заедно съ другитѣ Готи византийскитѣ императори показали мѣста за засѣлвание въ Мизия. Видно е, че съ изяснението и доказателство на Моммсена Иорданъ има още по-голѣма важность за историята на старовѣковната Тракия и Мизия, като твърдѣ близъкъ свидѣтель. Упазени сѫ двѣ списания Иордановп и то история римска (Romana) и готска (Getica); досегашното издание на двѣтѣ тѣзи списания било твърдѣ несполучливо и трѣбва да бѫдемъ прочее на Г-на Моммсена твърдѣ признателни, като издалъ отлично ново издание, което стои на височината на съврѣменната наука, както другояче не може да се очаква (Jordanis Romana et Getica. Monumeta Germaniae

[1]) Третий годишенъ отчетъ на областната реална гимназия въ Пловдивъ. 1884 год. Статията на Г-нъ В. Добрувски: за римский пѫть и за нѣкои римски старини въ провинция Тракия. Стр. 17.

historica. Berolini 1882). Каква е разликата между по-напрѣшнитѣ издания на Иордана и Моммсеновото издание, може да се види между другото, сжщо и отъ този примѣръ, който ми даде причина за прѣдидущитѣ рѣдове. По-напрѣдъ четохж „Пулендена", въ изданието обаче на Моммсена, което е съставено спорѣдъ най-добритѣ ржкописи, Полпудева (Roman. pag. 28. 37). Къмъ забѣлѣжката на издательть, че това название не се срѣща никждѣ повече, забѣлѣжилъ познатий професоръ на С.-Петербургский университетъ В. Васильевский, въ оцѣнението на Моммсеновото издание (отъ тази рецензия [1]) сме черпали главнийтъ материалъ за тази статия) слѣдующето:

„Огромна и може да се каже необемна ученность на Моммсена не заключава въ себе си срѣдневѣковната латинска литература, която той впрочемъ и необича. Другояче могълъ би да покаже още на единъ списатель, който употрѣблява име „Пулпудеба". Намира се въ списанието за пжтешествието на краль Рихардъ, Левското сьрдце, което заключава въ себе си историята на неговий крьстовий походъ въ святата земя. (Itinerarium regis Ricardi ed. Stubbs. pag. 45 въ сборникътъ Scriptores rerum Britannearum): Philippopolim perveniunt (т. е. крьстоносцитѣ на Фридрихъ Барбаросса), — quae civitas antea Pulpudeba diceretur, de nomine Romani imperatoris Philippi nomen assumpsit, qui primus omnium imperatorum — christianus effectus est . . . . Названието Пулпудеба или Пулпудева за това е любопитно, че отъ него както се види е произлезло сегашното име „Пловдивъ", което до сега струваше се толкова неясно, щото единъ отъ нашитѣ Слависти изясняваль происхождението на название „Пловдивъ" отъ названието на сжседний градъ Плотинополъ. Тако рѣчи въ едно врѣме съ Г-нъ Васильевский появи се статия на Г-нъ Славейковъ по сжщий въпросъ [2]). И не мислимъ, че етимологическото происхождение на дума „Пловдивъ" отъ Пулпудева би било толкова очевидно, както прѣдполага Г-нъ Васильевский — освѣнъ че бихме имали въ мисъльта си такива примѣри, като Виндобона и Виена — не съмняваме се обаче, че Пулпудева не е нищо друго освѣнъ тракийский прѣводъ на думата Филиппополисъ. Мнѣнието си основаваме на тѣзи доводи: ако да обърнемъ вниманието си къмъ многобройнитѣ названия на градоветѣ въ Дакия и долна Мизия като сж Δοκίδαυα, Πατρίδαυα, Καρσίδαυα, Πετρόδαυα, Σάνδαυα, Οὐτίδαυα, Μαρκόδαυα, Ζιρίδαυα, Σιγγίδαυα, Κομίδαυα, Ῥαμίδαυα, Ζονσίδαυα, Ἀργίδαυα, Νετίνδαυα, (Ptolem. III. 8.), Σονκίδαυα, Δανύσδαυα, Ζαργίδαυα, Ταμασίδαυα, Πιροβορίδαυα (id. III, 10.), Sagadava, Calidava (Tabula Peutingeriana), ще се увѣримъ, че другата часть на тѣзи думи — дава, — дева, — деба е тракийско и дацко име, което значи градъ. А пакъ въ първата часть видимъ сжщитѣ съгласни, както въ Philipp —, тъй щото едвамъ би било погрѣшно, ако би да прѣдположиме, че Пулпудева е простъ прѣводъ на названието Philippopolis, съ което Тракийцитѣ означавали македонското засѣлище.

---

[1]) Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. С.-Петербургъ 1882 годъ, кн. 8, стр. 371—388.

[2]) „Наука", 1882, год. II, кн. Юлий и Августъ. Г. Славейковъ е намѣрилъ у комментаторитѣ Палмерия и Жерарда названието Полпудена, отъ което той произвожда сегашното название Пловдивъ (Пловдинъ).

Нека да споменемъ още върху това, че въ срѣдний вѣкъ, даже и въ новийтъ до крайтъ на прѣдидущото столѣтие, до гдѣто классическитѣ студии не сѫ достигнѫли до разцъвтение, на което се радватъ сега, мнозина пѫтешественници бъркаха Филиппъ македонский съ императоръ Филиппъ Арапъ и г. Филиппи между р. Струма и Места съ Пловдивъ. Тъй мислели мнозина, че многобройнитѣ правени могили, распръснѫти въ околностьта на Пловдивъ сѫ гробове на падналитѣ Римляни съ Брута и Кассия. За това твърдѣ много ни удиви, когато четохме въ една книга, оназъ година издадена отъ галицкий ученъ Г-нъ Головацкий, слѣдующето тълкувание на названието „Пловдивъ": „Пловдивъ . . . . . . по-напрѣдъ Плавдинъ-градъ т. е. градътъ на св. Павелъ, защото св. апостолъ Павелъ испроводи едно послание къмъ жителитѣ на този градъ, извѣстно подъ името: Послание къ Филиппяномъ . . . !?"[1]).

XIII.

Въ врѣмето на научнитѣ ни изслѣдвания въ Сливенскийтъ Балканъ обърнахме вниманието си върху изучванието на този важенъ пѫть, който съединявалъ въ врѣмето на българското царство столичнийтъ градъ Търново съ Сливенъ. До днесь се е мислило, че сегашнийтъ пѫть отъ Сливенъ за Търново прѣзъ Вратникъ (Демиръ капия, на границата на Княжеството и Южна България) и с. Стара-рѣка е тождественъ съ срѣдневѣковнийтъ. Още отъ началото на нашитѣ изслѣдвания никакъ се не съмнявахме противъ това мнение, което подържа и българскийтъ историографъ К. Иречекъ[2]), тъй като споменѫтий пѫть и до днесь е най-правото и най-сгодното съединение на рѣченитѣ градове. Само си мислѣхме, че може-би да се издирятъ нѣкои отъ старитѣ укрѣпления които сѫ служили за защита на поменѫтий пѫть, както и нѣкои срѣдневѣковни засѣлища, които може-би да сѫ били расположени въ близката му околность. Съ учудвание обаче се научимме, когато бѣхме на изслѣдвание за сѫществуванието на тъй нареченийтъ „старий търновски пѫть", на когото упазенитѣ калдаръмени остатъци личатъ отъ с. Кечи-дере (Княжество България), покрай високий върхъ Чумерна, прѣзъ Махмудъ бунаръ къмъ балканската долина, въ която сѫ расположени турскитѣ села: Белачешли, Юренджикъ, Иени-кьой и Бѣла (бъл. турско). Посоката на този пѫть, който е билъ пазенъ съ крѣпоститѣ на в. Чумерна („Шишкинъ градъ ики-капъларъ") и до с. Юренджикъ се отклонява съвсѣмъ отъ горѣспоменѫтийтъ търновско-сливенский пѫть прѣзъ Вратникъ. Не сме изгубвали обаче надѣжда, че макаръ и при таково отклонение на „старий търновски пѫть" той пакъ сочи къмъ г. Сливенъ, за когото се споменува особенно въ врѣмето на българско-търновското царство.

Като обиколихме пѫтьтъ къмъ г. Сливенъ, отъ с. Бѣла прѣзъ Арѣниовийтъ проходъ, дойдохме до заключение, че този пѫть, който се намира въ твърдѣ лошо състояние, неможемъ да прѣдполагаме за срѣдневѣковнийтъ,

[1]) Як. Головацкій, Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель. Вильна 1884. стр. 237.
[2]) Heerstrasse p. 151.

прѣзъ който сѫ минували българскитѣ войски за Сливенъ, който е билъ тогава като исходенъ пунктъ на военнитѣ походи въ Тракия [1]).

Ний продължихме по-нататъшнитѣ си изслѣдвания, върху другитѣ пѫтища, които излизатъ отъ поменатата балканска долина.

Слѣдъ като се научихме, че изъ околностьта на с. Бѣла излиза единъ пѫть въ посоката къмъ Сливенското поле до с. Дермендере, отправихме се по него, за да го разглѣдаме. За защитата на този пѫть сѫ служили двѣ укрѣпления, отъ които едното се намира отдалечено единъ часъ на сѣверъ отъ с. Дермендере и другото на върховетѣ при слизанието къмъ послѣдното село.

Първото укрѣпление е расположено посрѣдъ балканътъ на едно доста добро стратегическо мѣсто и е било добрѣ защитено, спорѣдъ както се забѣлѣжва това отъ остаткитѣ на зидове, които заграждали укрѣплението. Любопитното е, че отъ источната страна на укрѣплението се е намирало старо засѣлище нарѣчено „Марковица“; при разораванието на мѣстностьта сѫ намирали срѣбърни Асѣнюви монети и вдлъбнати византийски. Не се съмняваме, че жителитѣ на тази мѣстность въ лоши врѣмена сѫ се крили и защищавали въ близкото укрѣпление. Като тръгнахме по-нататъкъ къмъ с. Дермендере, при слизанието си къмъ поменѫтото село, минѫхме покрай развалинитѣ на второто укрѣпление. Отъ това укрѣпление има красивъ изглѣдъ на Сливенското поле, Бакаджикътъ и почти всичкитѣ околни градища при сс. Джиново, Глуфишево, Таушанъ-тепе, Касъмово, Бинкосъ и Кадѫ-аланъ. Дойдохме въ Дермендере, като се увѣрихме напълно, че пѫтьтъ отъ с. Бѣла до с. Дермендере е продължението на горѣпоменѫтий „старий търновский пѫть“. За подкрѣпление на това ни мнѣние се научихме за нѣкакви си пространни развалини на нѣкакъвъ ужь градъ, който се простиралъ при южнитѣ поли на Балканътъ, на югъ отъ с. Дермендере къмъ лѣвий брѣгъ на р. Тунджа, а отъ части и къмъ дѣсний брѣгъ на рѣката, близо до топлитѣ минерални води, между сс. Джиново, Чаирли и Ламбатлари (Сливенската околия). Въ мѣстностьта на развалений градъ изобилва чиста изворна вода. Мѣстоположението на градътъ живо напомнюва положението на срѣдневѣковнитѣ градове Кърни (до с. Шипка) и Ряховица (до с. Черково въ Старозагорската околия). Спорѣдъ едно прѣдание имало е въ този градъ много черкови; и до днесь още се показватъ три „черковища“, които сѫ били раскопавани още въ турско врѣме. Основи на друга една черква сѫ се открили при построяванието на сегашната черква св. Архангелъ въ с. Дермендере. Спорѣдъ прѣданието по тѣзи мѣста е билъ сѫществувалъ мънастиръ. При расчистванието на мѣстностьта се открихѫ човѣшки скелети, които сѫ били струпани въ таквизь положения, като че на сѫщото мѣсто сѫ били убити хора, които сѫ бѣгали. Слѣди отъ градътъ се намиратъ при разораванието на ниви и при раскопаванията: намѣрватъ се стари основи на сгради, голѣми тухли и керемиди, кюпове, ромели, бронзено копие (една педя дълго), монети и др. Прѣзъ градътъ е минувалъ пѫть, който отъ едната страна е сочилъ къмъ Ряховица, а отъ другата къмъ истокъ при южнитѣ поли на Балканътъ. Този пѫть се нарича „соленъ

[1]) Heerstrasse p. 151.

пжть“, види се отъ туй, че е минувалъ къмъ г. Анхиолс. Казватъ, че останкитѣ отъ единъ мостъ, който е билъ на рѣка Тунджа, сж личили близу до развалинитѣ още до прѣди 40 годпни и то въ мѣстото подъ Джиновското укрѣпление. За защита на жителитѣ на старийтъ градъ види се да сж служили многобройни укрѣпления на които развалинитѣ личатъ между сс. Джиново и Струпецъ („Джиновско кале“), до с. Струпецъ, до с. Дермендере и до с. Касжмово. Въ пространството на старий градъ се намира една голѣма правена могила, на югъ до с. Дермендере; отъ двѣтѣ страни на могилата се намиратъ извори. Като имахме намѣрение да изнамѣриме нѣкакви данни относително старостьта на градътъ, събрахме, до колкото бѣше възможно, намиранитѣ въ тѣзи мѣста монети и се убѣдихме, че по-голѣмата часть отъ тѣхъ сж византийски отъ XI до XIII вѣкъ, отъ което може да се заключи до нѣйде, че градътъ е цъвтѣлъ особенно въ тѣзи врѣмена. Красивото мѣстоположение, изобилие на изворната вода, сж привличали отъ памти вѣка населванието на тази мѣстность. По тѣзъ мѣста доблизката рѣка Тунджа и топлитѣ минерални води сж се намѣрили бронзени тракийски монети и мряморна плочка (2 децим. дълга и висока, 1$^1/_2$ сент. дебела) съ релиефъ на конь съ голъ човѣкъ (chevalier de thrace). Любопитно е намирането на срѣбърна автономна монета на г. Париумъ въ Мизия; този градъ е билъ основанъ отъ една Еритриенска колония; побѣденъ отъ Римлянитѣ къмъ крайнтъ на републиката е билъ прѣобразуванъ въ военна римска колония. Отъ това врѣме носятъ монетитѣ на г. Париумъ легендитѣ латински. Тѣзи нахождения служатъ ни дори за прѣдположение, че още отъ тракийското врѣме е била тази мѣстность заселена.

За сждбата на старийтъ градъ, между с. Дермендере и р. Тунджа има едно прѣдание, което казва, че той е билъ съ земята изравненъ при дохожданието на Турцитѣ въ България. Отъ тукъ се отправили ужь Турцитѣ къмъ Търново; спорѣдъ едно прѣдание, станало страшно сражение при укрѣплението „Шишкинъ градъ“ на в. Чумерна. Говори се, че това укрѣпление е направено отъ Иванъ Шишманъ, който е ималъ на това мѣсто голѣма битка съ турскитѣ орди. Неговийтъ войвода и роднина, на когото името е било Шишкинъ е погиналъ на това мѣсто и укрѣплението се е нарѣкло Шишкинъ градъ. Самитѣ Турци говорятъ, че на това мѣсто сж погинали около десеть хиляди еничери [1]).

Жителитѣ на старийтъ градъ по прѣдание сж се пръснали слѣдъ разорението на градътъ имъ, изъ Балканьтъ и сж се засѣлили въ скритата мѣстность на сегашний Сливенъ.

За Сливенъ се споменува вече въ срѣдневѣковнитѣ врѣмена. За пръвъ пжть у списательтъ Едриси въ 1153 г. подъ името Стлифаносъ [2]). Изъ врѣмето на византийскитѣ походи срѣщу царьтъ Свѣтослава се знае, че войскитѣ тръгнаха отъ Одринъ противъ деспота Елтимира и плячкали отъ Ряховица (Старо-загорско) до Сливенъ и Копсисъ (ἐς Στίλβνου μέχρι καὶ Κόφεως). За Сливенъ се споменува още и другдѣ и то тогава, когато слѣдъ смъртьта на Тертерий II, Войсилъ се отправилъ въ пограничнетѣ български прѣдѣли

---

1) Панайотъ Хитовъ. Записки стр. 149.

2) Heerstrasse p. 151.

и подчинилъ си крѣпоститѣ отъ Сливенъ до Консисъ (до г. Карлово. Τὰς ἀπὸ Στίλβνου μέχρι Κόψεως ἐπιλοίπους τῆς Μυσίας πόλεις) [1]). Слѣдъ Войсила не се чуе нищо за Сливенъ, нито пакъ за начинътъ на турското му завоевание.

Близската околность на сегашний Сливенъ е привличала съ своето красиво мѣстоположение при южнитѣ поли на Стара Планина отъ старо врѣме за заселвание. Многото правени могили, които се намиратъ доста на често, служатъ ни дори за прѣдположение, че още отъ памтивѣка околностьта е била заселена отъ Тракийското плѣме, което е едно отъ най-старитѣ индоевропейски народи въ Европа. Любопитни резултати даде раскопаванието на една отъ могилитѣ до г. Сливенъ (при р. Куруджа). Въ срѣдата на могилата, въ височината на околний теренъ, се намѣри единъ съзижданъ гробъ съ слѣдующитѣ остатки: 1) около 10 – 15 желѣзни пирони, раждясали, 2) единъ прьстенъ ибрикъ, 25 см. високъ, гърлото на когото е било покрито съ едно прьстенно гърненце, 3) едно стъкленно шишенце, 12 см. високо, 4) една прьстенна паничка (15 см. дълга), въ която се е намиралъ скелетъ на една малка птица (гургулица?), 5) една праздна прьстенна паничка, 6) около 20 стъкленни бисерни зрьнца, 7) 3 зѫба отъ жена; спорѣдъ величината на зѫбитѣ може да се заключи, че тѣ происхождатъ отъ мома 15—16 годишна, 8) една проста обица, 9) два прьстена, 10) една испъкнѫла бронзена главичка на „сатира", която съхранява за сега областний музей въ г. Пловдивъ, 11) една мѣдена монета съ надписъ: Germanicus consul (Drusus). Намѣрената монета доказва, че могилата е била насипвана въ врѣмето около Рождество Христово.

Като имаме прѣдъ видъ погрѣбалнитѣ обичаи на Тракийцитѣ (Херодотъ V книга, 7 глава), както и намѣренитѣ нѣща въ могилата, можемъ да си прѣдставимъ отдавна минѫлий начинъ, който се е прѣдставлявалъ при погрѣбението на една мома отъ богатий тракийский родъ, по брѣговетѣ на р. Куруджа, въ близската околность на Сливенъ. „По три деня тѣлото на момата е било изложено и присѫтствующитѣ Тракийци го жалеяли, коляли различни видове животни въ жертва (курбанъ) и при това раскошно пиршествували. Послѣ това тѣлото било заровено заедно съ украшенията му, (бисеръ, обици, бронзена главичка, прьстени), като влагали въ гробътъ стъкленно шишенце (съ масло?) и прьстенни сѫдове съ птичка (гургулица?) — жертва на мъртвецътъ. Надъ гробътъ е била пакъ насипвана могила, при която присѫтствующитѣ Тракийци правили различни весели игри въ честь на покойната".

Отъ другитѣ стари паметници въ околностьта на г. Сливенъ сѫ забѣлѣжителни развалинитѣ на една сграда, до юго-источний край на сливенското прѣдмѣстие Ново-село. Прѣди нѣколко години раскопавали тѣзи развалини, като намѣрили основи отъ една сграда, която отдолу е била постлана съ голѣми четвъртити тухли. Намѣри се и една бронзена монета отъ императорътъ Траянъ. На юго-истокъ отъ тази сграда, на растояние отъ около 200 м. се намѣри, при работението на лозята, единъ съзижданъ гробъ съ пепель, прьстенни гърненца и срѣбърно вѣнче. Въ близскитѣ лозя, особенно отъ къмъ сѣверната и източната страна, се намиратъ късчета тухли и бронзе-

---

[1]) Периодич. Списание, IX. стр. 38—40.

ни монети на г. Анхиялъ, Сердика (София) и Филиппополъ. Въ мѣстностьта на старата сграда, казватъ, че е била намѣрена мряморна плоча съ надписъ и релиефи, които се съхраняватъ за сега въ дворътъ на новоселската черква „св. София“ и въ областната реална гимназия въ г. Сливенъ. Отъ съдържанието на надписътъ заключаваме, че сѫщийтъ произхожда още отъ тѣзи врѣмена, когато Тракия е била римска провинция. (Виждь статията върху намѣренитѣ отъ насъ надписи). Релиефитѣ прѣдставляватъ отъ едната страна на камькътъ, който е дългъ и високъ около 6½ децм. и дебелъ 1 децм., образътъ на Юпитера (Зеусъ) съ три богини а отъ другата — ловъ на рогачъ. Образътъ на Юпитера е прѣчупенъ на длъжь: вижда се, че той има разгърнѫти гърди и държи въ дѣсната рѫка една паничка. Отъ дѣсната страна до богътъ стои орелъ. Дрѣхата на тритѣ богини, които се държатъ по между си и съ Юпитеръ е прѣпасана и набръчкана. Отъ другата страна на камькътъ прѣдставлява се ловътъ на рогачъ. Ловецъ, сѣдящъ на конь, ударя съ дълго копие рогачътъ, който тича прѣдъ него, като е прислѣдванъ още и отъ куче. Отъ прѣдъ ловецътъ се вижда нѣщо като лѫкъ да е изобразено.

Въ околностьта на Сливенъ сѫ забѣлѣжителни още многобройнитѣ развалини отъ укрѣпления (градища), които, както заключаваме отъ намѣренитѣ въ тѣхъ римски монети, сѫ били направени още въ римскитѣ врѣмена. (Виждь статията върху староитѣ градища въ Тракия).

По-нататъшно доказателство, че околностьта на Сливенъ е била заселена още отъ памтивѣка, е намирание на стари монети. Намиратъ се тракийски, македонски, азийски и др. монети. Отъ македонскитѣ сѫ познати на Филипъ II, Александръ III (Великий), отъ азийскитѣ на г. Париумъ, отъ тракийскитѣ империялни на г. Анхиоло, Улпия Пауталия, Филиппополъ. Отъ римскитѣ, най-староитѣ произхождатъ отъ врѣмето на императорътъ Траяна. Любопитно е намирането на една срѣбърна монета на г. Дирахиумъ. Типътъ на монетата е: крава кърмящецъ теле и планъ на Алкиноевитѣ градини. Тя е автономна монета (т. е. прѣди римскитѣ завоевания) на градътъ Дирахиумъ въ Иллирия (сегашно Дуразо въ Албания). Алкиноевитѣ градини се срѣщатъ сѫщо и въ монетитѣ отъ Коркира, което обстоятелство поддържа увѣрението на Страбона, че г. Дирахиумъ е билъ основанъ отъ една колония Коркирени. На монетата личи до нѣйдѣ името на единъ отъ магистратитѣ, подъ управлението на когото се е сѣкла монетата.

Отъ срѣдневѣковнитѣ врѣмена се намиратъ доста често рагузски монети. Отъ туй се види, че и околностьта на Сливенъ сѫ посѣщавали Дубровчане — търговци (жители на г. Рагуза), които сѫ притѣжавали различни привилегии отъ Асѣня II и отъ синътъ му Михаилъ Асѣнь.

Въ мѣстностьта на сегашний Сливенъ и близката му околность, несполучихме обаче да намѣримъ слѣди отъ срѣдневѣковнитѣ засѣлища, освѣнъ остатки на мънастири.

Сегашний Сливенъ, спорѣдъ едно прѣдание, е билъ направенъ слѣдъ дохожданието на Турцитѣ въ България. Казватъ, че населението отъ околнитѣ съборени села, като Арсѣница, (въ Арсѣниювский проходъ), Марковица

(между сс. Дермендере и Бѣла), Боазкисенъ (на югоистокъ отъ Сливенъ) и пр., че се е събрало въ скритата мѣстность на сегашний Сливенъ, като положи основа на едно ново голѣмозасѣлище. Спорѣдъ другото прѣдание, населението е дошло отъ старийтъ Сливенъ, който е билъ расположенъ близу до р. Тунджа въ сливенското поле и до с. Раково (между Сливенъ и Котелъ), което по прѣдание прѣди испаданието на Бѫлгария е бронло около 1200 кѫщя съ 60 мѣдникарски дюгени. Въ старитѣ пѣсни се споменува за „Ракова града голѣма". Турското правителство казватъ, че е дало на първитѣ заселенци на сегашний Сливенъ различни привилегии, като освобождението на плащанието данъци за 25 години. Въ мѣстностьта на сегашний градъ, била ужь храстова гора, отъ която на мѣстото сѫ били сечени дърва за градение кѫщята. Въ Сливенъ е имало още до прѣди нѣколко години стари кѫщи, които сѫ били построени отъ дървата, сѣчени на мѣстото. По прѣдание се говори, че прѣди направянието на сегашний Сливенъ е имало въ мѣстностьта на градътъ пазари и панаири, по причина на мънастиритѣ, които сѫ намирали въ Сливенската гора. Тѣзи пазари и панаири сѫ били правени за тази цѣль, да се продаватъ и купуватъ различни издѣлия отъ поклонници и калугери на близкитѣ мънастири и скити. За улеснение на поклонници казватъ, че нѣкоя богаташа, на име Дража, е направила мънастирский ханъ", който е ужь тождественъ съ сегашната най-стара сграда въ Сливенъ „дебой" или „ташъ-ханъ", както се е по-напрѣдъ наричалъ. До прѣди 40—50 години, казватъ, че е билъ още надъ вратата на „дебойтъ" вграданъ единъ камъкъ съ надписъ. До колкото би могло да се вѣрва на разказътъ на единъ отъ най-старитѣ граждани въ Сливенъ, дядо „Кендала", споменувало се е въ надписътъ за годината, въ която направянието на дебойтъ е станало ужь прѣди 572 г., сирѣчь около 1300 г. — Че дѣйствително е сѫществувала въ Сливенъ богата фамилия Дража, това се потвърдява отъ слѣдующето свѣдение, което добихме отъ сливенски гражданинъ М. Гюлмезовъ. Ето свѣдението: „Когато дошелъ веднѫжь турский сѫдия въ Сливенъ, нему се прѣдставилъ единъ споръ за една чешма, близу до новото дѣвическо училище (въ циганската махала), която останала безъ надзиратель. Тя била вече прѣди около 50—60 години запустѣла, когато се прѣдставилъ този споръ на сѫдията. Той билъ принуденъ да издири кой е владѣлъ тази чешма. Изнамѣрва се че тя е била на нѣкоя си Дража, богаташа, която е била направила въ Сливенъ доста такива полезни учрѣждения. Като изчезнали почти всичкитѣ нейни наслѣдници въ продължение на неизвѣстно врѣме, явилъ се нѣкой си бѣденъ наслѣдникъ по него врѣме, който заявилъ прѣдъ сѫдията, че не е въ състояние да направи тази чешма и си продалъ правото на нѣкой си Х. Василъ, комуто се дало владало, въ което се показва поменѫтата чешма. Владалото е било издадено въ 1739 г.; въ това врѣме е живѣялъ още единъ отъ послѣднитѣ наслѣдници на богатата фамилия Дража.

Въ мѣсностьта на сливенското прѣдмѣстие „Клуцохоръ" е живѣлъ по прѣдание първий турский сѫдия, отъ което е произлѣзло названието Сѫдническо село, турски Кадж-кьой, грьцки Нъхори-критохорионъ — клупохоръ. Сливенъ е обиколенъ отъ тритѣ страни съ върхове, а само отъ кѫдѣ истокъ има свобо-

денъ изглѣдъ; неговото скрито положение ни напомнюва онѣзи зли врѣмена когато е билъ заправенъ.

Най-старата частъ на градътъ види се да е западната и югозападната, отъ двѣтѣ страни на р. Куруча [1]). Градътъ се е увеличавалъ все къмъ истокъ, което се показва отъ това обстоятелство, че въ източнитѣ части на градътъ, въ мѣстностьтаназиваема „Машатлакъ,“ се намиратъ стари гробища, и сѫществувала по прѣдание една малка черквица, която е била посвѣтена ужъ на Св. Анастасия. Нѣма съмнѣние, че тѣзи гробища сѫ се намирали отъ най-напрѣдъ вънъ отъ градътъ. Прѣди нѣщо 100 години (въ кърджалийскитѣ врѣмена) градътъ се распростиралъ вече кѫдѣ линията, простирающа се отъ Югъ къмъ Сѣверъ, отъ устието на Селишский проходъ прѣзъ „Сухата чешма“. На тази линия е сѫществувалъ единъ зидъ отъ укрѣплението, съ когото е билъ пазенъ градътъ отъ кърджалийскитѣ опустошители.

Въ Сливенъ се устятъ два балкански прѣходи, и то единийтъ отъ Търново а другийтъ отъ Котелъ прѣзъ с. Ичера. За първийтъ имахме вече случай да докажемъ, че той въ срѣдний вѣкъ излизалъ до развалинитѣ при с. Дермендере. Пѫтьтъ Търново—Сливенъ служилъ въ турско врѣме като пощенски пѫть. За защита му сѫ служили стражарницитѣ (на Демиръ-капия и др.) и стражаритѣ отъ с. Раково. Вторийтъ проходъ игралъ сѫщо ролъ като пощенский пѫть, даже отъ туртко врѣме. Въ по-напрѣшнитѣ врѣмена той нѣмалъ значение, което заключаваме отъ туй, че въ цѣлийтъ проходъ не сѫществуватъ слѣди ни отъ едно старо укрѣпление (градище), което да би служило за защита на този проходъ.

На основание на тѣзи ни изслѣдвания ний мислимъ че сме въ правото си да искажемъ своето мнѣние въ тази смисль, че срѣдневѣковний Сливенъ е билъ расположенъ при южнитѣ поли на Стара Планина, между с. Дермендере и р. Тунджа, (около 12 километра на югозападъ отъ г. Сливенъ) гдѣто сполучихме да откриемъ както срѣдневѣковнитѣ развалини на единъ градъ, тъй и старийтъ търновски пѫть; а колкото се относя за сегашний Сливенъ, той е билъ заправенъ слѣдъ дохожданието на Турцитѣ въ България.

XIV.

По прѣдание се е спазило, че въ Сливенската гора сѫ били направени отъ Асѣня 24 мънастири, които носили името „Малка Света гора“. Ето що казва въ потвърждение на туй отецъ Пайсий въ своята драгоцѣнна повѣстность:
„Исторіа славенобългарскаа о народахъ и о царѣхъ и святыхъ болгарскихъ и о дѣаніа болгарскихъ, собрано и наредено Паисиемъ, іеромонахомъ бившаго въ святѣи горы Афонскіа, отъ епархіи Самоковскіа въ лѣто 1762, на ползу роду болгарскому“.

„Іж Свати преподобни отецъ Θеодосиа терновскы ученикъ святаго Григоріа Синнита и патриарха святаго Єутиміа, просіалъ въ гору Сливен-

[1]) Нѣколко Рѣчи о Асѣню първому, великому царю българскому и сыну му Асѣню второму. Отъ Г. С. Раковскаго. У Бѣлградъ 1860, стр. 60.

скѹю, тѹ съградилъ царь многы мънастири, на подобїе, святыа гори Адон-
скѣи, и былъ надъ вси оны мънастиры началникъ и наставникъ святий
отецъ Θеодосїа терновскы, билъ родомъ отъ Търново, благороденъ и чес-
тенъ, нъ оставилъ всѣхъ мїрское пристрастие и вдалъ са Богѹ всадѹшно и
всесердечно просїалъ чѹдним и святимъ житїемъ, тако и отъ негови ѹче-
ници поставлали патриарси терновски много епископи по Болгариа, красили
свои епископїи чюдним своимъ житїемъ и ѹченнемъ" [1]).

Въ житието на Θеодосий Търновский се споменува още за срѣдовѣков-
нитѣ мънастири на Парория, на Еминский мисъ и др. [2]). За парорскитѣ мъна-
стири вече говорихме, като казахме, че тѣхнитѣ остатки се намирать на
„Мънастирски връхове" въ близската околность на с. Голѣмъ Мънастиръ
(Каваклийската околия). Отъ Еминскитѣ мънастири намѣрихме остатки само на
единъ между сс. Мънастиркьой (Айвласъ) и Емине (Анхиалската околия), на
едно живописно крайбрѣжно мѣсто, съ прѣкрасенъ изглѣдъ на Месемврия.
Мѣстностьта на мънастирътъ е покрита съ гжсталакъ; основитѣ отъ зданието
на този мънастиръ се открихж при раскопаванието. Въ този мънастиръ, види
се да е живѣялъ Θеодосий Търновский до тогава, до когато морскитѣ раз-
бойници го изгнахж отъ това прѣкрасно уединено жилище [3])

Въ Сливенската „Малка Света Гора" мънастиритѣ сж прьснати по цѣ-
лийтъ Сливенски Балканъ. Нѣкои отъ тѣзи мънастири, които се намиратъ до
с. Сотира, до г. Сливенъ, до сс. Дермендере, Нейково и Ичера сж били отъ части
поразчистени; по-отдалеченитѣ отъ тѣхъ сж били мънастиритѣ до Беброво [4]) и
между сс. Конаре и Козосмаде (Новозагорската околия). При голѣмата оскудность
на исторически документи, относящи се за мънастиритѣ въ Сливенската гора пакъ
можахме вслѣдствие на досегашнитѣ ни изслѣдвания да дойдемъ до заключе-
ние, че главнийтъ мънастиръ на „Малка Света Гора" е билъ Сотирский.
Този мънастиръ е отстраненъ въ сѣверо-источната посока отъ с. Сотира, на
едно отъ най-живописнитѣ мѣста на Сливенскийтъ Балканъ. Неговото опусто-
шение е траяло до 1871 г., когато сливенската черковна община „св. Ди-
митръ" е купила мѣстностьта му и дала да се пораскопае. Въ дълбочина
на единъ человѣшки бой се открихж основи отъ една староврѣмешна черкви-
ца, която слѣдъ расчистванието е била поискарана и покрита. Черквицата,
която е посветена на св. Петка, има диаметръ отъ Истокъ къмъ Западъ, око-
ло 7 метра и широчина ок. 6 м., съ една главна и двѣ по-малки апсиди.
Основитѣ ѝ сж били правени отъ единъ пластъ камьни и единъ тухли (около
3 децм. дълги и 15 см. широки и 4 см. дебели). Като разглѣдахме добрѣ
основитѣ дойдохме до едно твърдѣ любопитно заключение, че черквицата е
часть отъ една голѣма черква, която е била покрита съ три кубета и е
имала вжтрѣ 12 мряморни и 4 камьнни стълбове. Черквицата прѣдставля-

---

[1]) Нѣколко рѣчи о Асѣню. Раковски, стр. 64.
[2]) Исторія Болгаръ, стр. 513.
[3]) Исторія Болгаръ, стр. 410.
[4]) Нѣколко рѣчи о Асѣню, стр. 57.

ва южната часть отъ голѣмата черква и е имала отъ най-напрѣдъ диаметръ отъ Западъ къмъ Истокъ около десеть м. като земемъ и прѣдъ видъ притворътъ, който у сегашната черквица не е покритъ; основитѣ му се забѣлѣжватъ до вратата на черквицата. Въ южната стѣна на черквицата се забѣлѣжватъ едни съ варовица — камькъ зазиждани вратички, около 8 дцм. широки. Прѣзъ тѣхъ се е влизало въ едно отдѣление, което, види се, да е сѫществувало отъ най-напрѣдъ до южната стѣна на черквата. Въ сѣверната стѣна се забѣлѣжватъ два камьнни стълбове (всякий по 7½ дцм. широки), които прѣди разчистванието сѫ били сѫщо помежду си испълнени съ камьни. Растоянието на двата стълбове е 2 м. (два). Нѣма съмнение, че отъ най-напрѣдъ тамъ се е влизало въ срѣдното отдѣление на черквата и пакъ отъ тукъ въ сѣверното. При разглѣжданието на дюшемето на черквицата се съзиратъ слѣди отъ мѣстата, гдѣто сѫ били поставени 4 стълбове, които сѫ били отдалечени помежду си съ 2 м., отъ сѣверната и южната стѣна съ 1 м., а отъ олтарътъ и стѣната на притворътъ съ 1 м. Отъ югоисточнийтъ стълбъ е останала една мряморна подпорка (съ диаметръ 7 дцм.); на такива подпорки, се види, да сѫ били поставени мряморни стълбове съ диаметръ около 5 дцм. На тѣзи стълбове се прѣдполага да е било издигнѫто едно кубе. Другитѣ двѣ кубета сѫ се намирали надъ срѣдното и сѣверното отдѣление на черквата. Вижда се, че слѣдъ съсипванието на черквата служило е до нѣкое врѣме южното ѝ отдѣление за черквица.

Слѣдъ събарянието на черквицата, основитѣ на цѣлата черква били засипани съ прьсть до единъ бой високо. До днесь още сѣверната стѣна на черквицата, чакъ до горѣ (на височина около 2 м.) е засипана отъ вънъ съ прьсть. Къмъ истокъ отъ черквицата при раскопаванието сѫ се намѣрили основи отъ мънастирски здания и срѣбърни монети на царя Асѣня. Отъ едната страна на тѣзи монети е изобразенъ Иисусъ Христосъ, както сѣди на прѣстолътъ, а отъ другата два царски образа, които стоятъ единъ до другъ въ вѣликолѣпно одѣяние; по между тѣхъ дългъ крьсть а по крайщата личи надписъ АСЕНЬ. Тѣзи ни открития служатъ за главно подкрѣпление, че сотирский мънастиръ е билъ главенъ измежду всичкитѣ мънастири въ Сливенската гора.

Нашето прѣдположение че Сотирский мънастиръ е билъ главенъ се подкрѣпя и отъ еднопрѣдание, което се е спазило. Ето що се говори изъ народътъ: Сотирский мънастиръ е билъ като главенъ надъ всичкитѣ мънастири въ Сливенский Балканъ отъ Марашкий проходъ чакъ до Твърдица. Голѣми сѫ били имуществата на този мънастиръ; подъ неговата власть сѫ принадлѣжели многобройни села и селца, които види се да сѫ таждественни съ остатки на стари засѣлища, които сѫ си упазили своитѣ стари славянски названия, като на пр. Асѣница, Марковица, Девеци (въ околностьта на с. Ичера) и Рамануша. Други мънастирски имущества спорѣдъ това прѣдание сѫ били ниви и ливади, както на пр. Катаръ-чаиръ до с. Кавакли (Сливенската околия), и сегашнитѣ „вакуфски" ниви въ околностьта на послѣдното село и с. Сотира.

Споменува се и за два мънастирски чифлици въ Карнабашко (до с. Бейкьой), Ново-загорско (до с. Кортенъ), както и за „катаръ-ханъ" въ г. Ямболъ.

По сотирската рѣчка и р. Тунджа, казватъ, че е имало много мънастирски воденици, около 40 камька.

Сотирскийтъ мънастиръ, казватъ, че е ималъ доста привилегии, като на пр. зималъ данъкъ отъ риба и хайверъ, които се донасяли изъ крайдунавскитѣ страни.

По прѣдание се е упазило, че жителитѣ на Сотирский мънастиръ въ опасни врѣмена сж се крили въ градището, развалинитѣ на което и до днесь личатъ на истокъ отъ мънастирътъ на единъ високъ и стрьменъ върхъ. Градището е било обиколено съ единъ полуокрѫженъ зидъ и въ срѣдата горделиво се издигала защитна кула. Положението на градището е твърдѣ стратегично, понеже е запазено отъ всичкитѣ страни съ стръмнини. Връхътъ се скачва отъ къмъ источната страна съ едно тѣсно бърдо съ по-високийтъ близенъ върхъ Катаговъ.

Изъ народътъ се е спазило едно прѣдание, че отъ Сотирский мънастиръ е минувалъ единъ „камьненъ“ пѫть за българската столица Търново. По този пѫть сж дохождали ужь, царетѣ, да посѣщаватъ мънастирътъ. Отъ тамъ този пѫть е водилъ къмъ едно старо засѣлище, на сѣверо-западъ отъ с. Сотиръ прѣзъ Суютли-дере, Кушъ-Бунаръ (Птичи кладенецъ), въ Равна рѣка, покрай Черно камьние, Харели-Бунаръ, Девецитѣ, прѣзъ Рогачкова поляна, покрай Българка, с. Раково, прѣзъ Вратникъ (Демиръ-капия), с. Стара рѣка за въ Търново. Старитѣ селени въ близското село Ичера подтвърдяватъ сѫщо, че отъ Девецитѣ излиза единъ старъ пѫть къмъ с. Раково и Вратникъ; покрай него пѫть, казватъ, че се намиратъ съборени ханища, отъ които вадятъ голѣми тухли.

Продължението на този пѫть, на югъ отъ мънастирътъ, казватъ, че е идѣло къмъ едно старо засѣлище, слѣдитѣ на които личатъ до южното подножие на Стара Планина, на сѣверо-истокъ отъ с. Кавакли. Засѣлището е захващало пространство около 30 уврата мѣсто и е имало отъ къмъ западната страна една голѣма четвъртита сграда, на която планътъ е ориентиранъ спорѣдъ странитѣ на хоризонтътъ. Слѣдитѣ отъ тази сграда едвамъ се забѣлѣжватъ още. Отъ стари монети, които се изнамиратъ тукъ, забѣлѣжителни сж монетитѣ на Василий II и др. За защита на населението въ опастнитѣ врѣмена е служило едно градище, развалинитѣ на което се намиратъ на сѣверъ отъ засѣлището. Мѣстностьта, гдѣто е расположено това засѣлище, се нарича „Камара“ (тази дума въ старий латинский елинский языкъ испърво е значила сводъ (кивгиръ) и послѣ стая).

Опустошението на Сотирский мънастиръ, както и на другитѣ мънастири въ Сливенскийтъ Балканъ, е станѫло, спорѣдъ прѣданието, подиръ дохождането на Турцитѣ въ България. Любопитно е това прѣдание, спорѣдъ което, никой отъ разбойници, не се е появявалъ въ близностьта на мънастирътъ, защото другояче той билъ ужь хващанъ. Казватъ, че разбойницитѣ сж били причината, гдѣто мънастиритѣ въ Сливенската гора сж били съборени отъ Турцитѣ, понеже тѣ сж се криели въ тѣхъ отъ прислѣдванията на послѣднитѣ.

Сотирскийтъ мънастиръ е расположенъ на едно отъ най-живописнитѣ мѣста въ цѣлийтъ Сливенски Балканъ. Отечественна длъжность е на Бълга-

ритѣ, да подновятъ бившийтъ този главенъ мънастиръ на Сливенската Малка Света Гора, като за споменъ на основателитѣ ѝ — славнитѣ Асѣнювци и за оня славенъ вѣкъ на българското царство.

Освѣнъ Сотирскийтъ мънастиръ имало е въ Сливенската „Малка Света Гора", още и други по-малки мънастири, които сѫ били подчинени подъ неговата власть. По прѣдание се е спазило за сѫществуванието на мънастиритѣ въ околностьта на г. Сливенъ, сс. Ичера, Нейково, Дермендере, Конаре — Козосмаде и Беброво [1]).

Прѣди 20 години Сливенци поразчистихѫ мѣстностьта на единъ мънастиръ, близу до изворитѣ на Сѣлишката или Мънастирската рѣчица, на сѣверо-истокъ отъ Сливенъ. Тамъ се намѣрихѫ основитѣ отъ една черква, съ диаметръ отъ Истокъ къмъ Западъ около 14 м., ширина 7 м. съ една главна и двѣ пристранни апсиди. Главната западна врата има широчина около 2 м. Освѣнъ главната врата е имало едни малки (широчина 11 дцм.) врата, прѣзъ които се е влизало въ притворътъ отъ южната страна. Въ черквата се забѣлѣжватъ мѣстата, гдѣто стояли 4 стълбове, надъ които види се да е било издигнѫто кубе. Тухлитѣ (3 или $2^1/_2$ дцм. дълги и широки, 4 см. дебели), които сѫ постлани отъ долѣ сѫ распукнати, като че отъ силенъ жаръ. Близу до главната апсида се намиратъ два четверожгълни стълбове, на растояние 8 дцм. отъ источната стѣна — стѣнитѣ на черквата сѫ около 1 м. дебели и правени все отъ мергелний варовикъ и варовица. Прѣди разчистванието основитѣ сѫ били покрити съ прьсть до единъ човѣшки бой високо. Самата черква стои въ едно четвьртито градище, около 30 м. широко и дълго, на едно възвишено равнище съ изглѣдъ на Сливенското поле, г. Ямболъ, Таушантепенский врьхъ и нѣкои погранични врьхове отъ с. Бояльккъ до Сакаръ Планина.

Мѣстоположението на градището е много красиво посрѣдъ Балканътъ съ изглѣдъ само отъ къмъ южната страна. — До сѣвернитѣ и западнитѣ стѣни на мънастирското градище се забѣлѣжватъ остатки отъ мънастирски здания. Главнитѣ врата къмъ мънастирскийтъ дворъ сѫ били на южната страна (около 3 м. широки); отъ къмъ сѣверната стѣна се забѣлѣжватъ едни малки врата, прѣзъ които се е излизало на една полянка, гдѣто до стѣнитѣ на градището личатъ остатки отъ зидове, види се, че отъ мънастирскитѣ постройки, като аххри и др.

Въ юго-западнийтъ рогъ на градището се показватъ основи отъ една четвьртита кула. Такива кули съ каквито е снабдена по-голѣмата часть отъ Светогорскитѣ мънастири, се наричали въ византийската стратегия циргъ и сѫ служили за защита на градището. Градението на такива кули е било въ обичай, особенно въ XIV столѣтие.

По прѣдание казватъ, че въ този мънастиръ е ставалъ съборъ на 21 Май, отъ което се види, че черквата на мънастирътъ е била посвѣтена на св. Константинъ и Елена [2]); спорѣдъ друго прѣдание е била черквата посветена на св. Спасъ.

---

[1]) Нѣколко рѣчи о Асѣню, стр. 57.
[2]) Нѣколко рѣчи о Асѣню, стр. 60.

Въ околностьта на с. Нейково е имало нѣколко мънастири. Най-голѣмъ отъ тѣхъ се е намиралъ, по прѣдание, въ мѣстностьта на „Клѣпалото“, на пятьтъ отъ с. Нейково къмъ Котелъ. На близу, въ мѣстностьта „Осѣница“, се намиратъ нѣколко правени могили. Другитѣ мънастири се намирали въ мѣстностьта „Данабаранъ“ (¼ часа на истокъ отъ селото), „Ичера“ (¼ часа на юго-западъ отъ селото) и по раковската рѣка, ½ часа на югъ отъ селото. Тукъ е билъ ископанъ прѣстолътъ и прѣнесенъ въ черквата въ Котелъ. На близу до „Ирджепа“, въ мѣстностьта Калугерица, е билъ по прѣдание убитъ единъ калугеринъ. Въ селото Нейково се намиратъ основи на една черквица съ (диаметръ 5 м.), ужь мънастирска, съ гробища на около. Въ тѣзи гробища намѣрихме единъ надгробенъ камькъ съ 1834 г.

Другитѣ мънастири въ Сливенскийтъ и близскийтъ нему Балкани се намиратъ по прѣдание до сс. Дермендере, Ичера, Кортенъ и Конаре — Козосмоде. Между двѣтѣ послѣдни села сѫ били раскопани още въ турско врѣме основитѣ на една голѣма сграда, която, види се, да е била мънастирска; това се заключава отъ името на околнитѣ лозя и ливади, които се наричатъ и до днесь „мънастирски“. Въ с. Дермендере, при съгражданнето на черквата (св. Архангелъ) се намѣрихѫ стари основи на една черква. По прѣдание се е спазило, че въ тази мѣстность е сѫществувалъ мънастиръ и то въ тѣзи врѣмена, когато е цъвтѣлъ близский градъ, на който развалинитѣ се намиратъ на югъ отъ с. Дермендере. Въ околностьта на с. Кортенъ, ½ часъ на сѣверъ, сѫществуватъ остатки на единъ мънастиръ, който е билъ, по прѣдание, съборенъ при дохожданието на Турцитѣ въ България. На 10 Май (лѣтенъ Никулдень) става тукъ сборъ.

Освѣнъ мънастиритѣ намирали сѫ се въ Сливенската гора скити и черквици съ освѣтена вода (аязми). Цѣлъ скитъ т. е. село, е билъ съставенъ отъ калугерски жилища и е ималъ обща черквица. Такива скити се вижда да е имало въ мѣстностьта, називаема „кишишликъ“ до сливенското прѣдмѣстие Клуцохоръ. Тази мѣстность, която вече съ името си показва, че е била едно време заселена съ калугери, се намира на едно доста голѣмо пространство, при разработванието на лозята, тухли, керемиди, основи на здания и пр. По тѣзи мѣста се намѣрихѫ златни монети отъ 1593 г. съ надписъ: MO. ORDI PROVIN FOE. DERBELG. ADLEG IMP. Въ тази мѣстность има и аязма, гдѣто ходи народътъ на поклонение на Крьстовъ-денъ (14 Септемвр.). По-надолу отъ аязмата, казватъ, че е била мънастирска черква „св. Никола“[1]). Гробищата му сѫ личили още до недавна. Спорѣдъ пространството, което захваща мѣстностьта съ остаткитѣ на старото мънастирско засѣлище, заключаваме, че въ „кишишликъ“ е билъ съдружественъ скитъ и жителитѣ му (калугери) живѣяли въ единъ домъ (помѣщение). Спорѣдъ това този скитъ е приличалъ на малькъ мънастиръ.

По прѣдание се е съхранило, че други скити е имало още въ мѣстностьта, називаема „Рамануша“, която е отстранена въ юго-западната посока

---

[1]) Нѣколко рѣчи о Асѣню, стр. 59.

отъ с. Сотира. По тѣзи мѣста личатъ развалини на една черквица „св. Илия“ и слѣди отъ едноврѣмешно заселище.

Други скити въ Сливенската гора види се, да е имало въ „Сѣлището“; тази мѣстность, лѣжаща на сѣверъ отъ г. Сливенъ, показва съ називанието си, че е била едно врѣме заселена. При разработванше на лозята въ тази мѣстность, се намиратъ голѣми кюпове и пр.

Слѣди отъ калугерски жилища намѣрихме въ околностьта на с. Ичера. Отъ къмъ източната и сѣверо-източната страна на селото, личатъ мѣстноститѣ на двѣ черкви, които по прѣдание били ужь мънастирски. Едната личи по Раковската рѣка, на пѫтьтъ къмъ с. Градецъ „Кавашки мънастиръ“ а другата на единъ личенъ врьхъ, гдѣто още до днесь се виждатъ основи на една черквица съ диаметръ отъ истокъ къмъ западъ 8 м., ширина 5 м. съ друга главна апсида. Близскитѣ лозя се наричатъ „мънастирски“. Отъ тази мѣстность се прѣдставлява живописний изглѣдъ на Стидовский Балканъ, Подвизското градище до Чаликавакъ проходъ и пр. На близу до черквицитѣ изкопаватъ голѣми прьстенни сѫдове (кюпове) съ изгнило жито, желѣзна сгурия, византийски и старобългарски монети и др. Нѣма съмнение, че по тѣзи мѣста е имало калугерски жилища или скитъ съ двѣ общи черквици. Любопитни сѫ свѣденията за единъ старъ пѫть, който минувалъ по край този скитъ. Упазило се е прѣдание, че този пѫть е работилъ въ врѣмето, когато „българска царщина“ е била въ Търново. Пѫтьтъ минувалъ отъ Марашь-проходъ покрай Равний цѣракъ, Стидовский Балканъ, Кѫсий рътъ, Срѣдний рътъ, Калинъ гробъ, Колибенский бродъ на Раковската рѣка (между сс. Ичера и Градецъ), покрай Ичиренский скитъ, царско дьрво, мънастирътъ на „Клѣпалото“ (до с. Нейково), край старото градище „Хърсулъ градъ“ (до с. Кипилово) и по-нататъкъ къмъ Търново.

Другъ единъ скитъ е имало казватъ, въ мѣстностьта „Девецитѣ“, $1^1/_2$ часа на югъ отъ с. Нейково. Тамъ още до днесь се намиратъ гробища и други слѣди отъ старо заселище.

Уединени черквици съ аязми („освѣтени води“) се намиратъ на много мѣста въ Сливенскийтъ Балканъ. Водата на тѣзи аязми, народътъ мисли да е лѣковита. До тѣзи „освѣтени води“ сѫ се намирали черквици, посвѣтени на нѣкой свѣтецъ и една кѫщичка, която служила за почивка на поклонницитѣ, които пияли вода или се кѫпяли въ нея. Отъ срѣдневѣковнитѣ врѣмена до днесь се е упазилъ обичай, гдѣто ходи народътъ при тѣхъ на поклонение. Прѣзъ м. Февруарий (на 9-й) се събира множество народъ отъ Сливенъ, даже и отъ Котелъ, Карнабадъ и Ямболъ, както и отъ околнитѣ села, ходятъ на поклонение на аязмата въ Селище, въ деньтъ Св. Тодоръ. Близу до аязмата, спорѣдъ едно прѣдание, е имало черквица, която е била посвѣтена на Св. Тодоръ. — На 9 Мартъ, на Св. 40 мѫч., народътъ ходи на поклонение къмъ змѣювитѣ дупки, отстранени на сѣвероистокъ отъ Сливенъ. Близу до тѣхъ дупки, се забѣлѣжвать основитѣ на една малка черквица. Въ деньтъ Св. Георги (23 Априлий) народътъ ходи на поклонение при единъ изворъ на в. Бармукъ, (на сѣверъ отъ Сливенъ). Види се, че близу до изворътъ е имало черквица. На деньтъ Св. Прѣображение (4 Августъ) множе-

ство народъ отъ Сливенъ, Котелъ и околнитѣ села ходи на Кунгъ-бунаръ, въ врохветѣ на „Синитѣ-камъни“, на сѣверозападъ отъ с. Сотира за да се кжпятъ въ изворътъ. Казватъ, че по тѣзи мѣста личатъ слѣди отъ съборена черквица. Друга една „аязма“ се намира на истокъ до Сотирский мънатиръ въ единъ живописенъ балкански кжтъ. Тамъ се събиратъ, когато става сборъ въ близскийтъ мънастиръ.

Остатки на други черквици въ Сливенскийтъ Балканъ се намиратъ до с. Бѣла, до Айвалж-дере (на сѣвероистокъ отъ Сливенъ) на истокъ отъ с. Сотира (Св. Троица), до с. Ичера, с. Трапоклово (Св. Илия, Св. Георги и Св. Петка), с. Ичера, с. Сѣдларево, с. Турсунли и с. Нѣйково.

До западний край на в. Бармукъ, на сѣверозападъ отъ Сливенъ, въ мѣстностьта нарѣчена „мънастиръ“, се намиратъ засипани остатки на една черквица и килия. До това мѣсто има изворъ. Запазило се е прѣдание, че тукъ дохождали на поклонение селенитѣ отъ близкото бивше село Асѣнювица, къмъ което до днесь личи една пжтека отъ мънастирътъ. Поменжтото село, казватъ, че е било съборено въ Кърджалийскитѣ врѣмена.

Остатки отъ една малка черквица, която е захващала едно пространство отъ 28 □ м., съ стари гробница около нея, личатъ на сѣвероистокъ отъ сливенското прѣдмѣстие Ново-село.

Къмъ любопитнитѣ паметници е принадлежала старата черква, която до 1834 г. е стояла въ мѣстностьта на сегашната черква Св. Со-фия въ сливенското прѣдмѣстие Ново-село. До колкото можехме да испитаме отъ стари хора, тази черква е била доста висока четвъртита сграда съ едно кубе, на което сж расли шербетъ и люлекъ. По прѣдание се говори, чя тя е била заправена отъ единъ Български царь, който е посѣщавалъ мънастиритѣ въ Сливенската гора. Тази черква е била правена само отъ тънки тухли, спорѣдъ което прѣдполагаме, че тя е била отъ подобна направа, както срѣдневѣковнитѣ черкви въ Месемврия. Този драгоцѣненъ паметникъ е билъ съборенъ по немарливостьта на Новоселцитѣ въ 1834 г. Всичкитѣ мънастири въ Сливенската гора, заедно съ подчиненитѣ имъ скити, съставлявали по свѣтогорский начинъ една община, управлението на която е имало, спорѣдъ прѣдание, сѣдалището си въ близката околность на Сотирский мънастиръ. Тази община, казватъ, че е тъждественна съ едно старо засѣлище, остаткитѣ на което се намиратъ въ близската околность на Сотирскийтъ мънастиръ, на сѣвероистокъ отъ с. Сотира. По прѣдание се е упазило, че въ тази община, която се е наричала Спасово (Сотира), името на която се е спазило въ названието на близското с. Сотира, е имало около 400—500 кжщя. Тамъ казватъ, че е живѣялъ началникътъ на калугеритѣ и че е имала обща касса. Спорѣдъ намирането въ тази мѣстность желѣзна сгуръ, казватъ че се е работило тукъ едно врѣме желѣзо; това прѣдположение се подкрѣпява отъ това, гдѣто въ близската околность се намира желѣзна руда [1]). Въ тази община, както и въ мѣстностьта на сегашний градъ Сливенъ, казватъ, че е имало пазари и панаири, на които сж се събирали много поклонници отъ околнитѣ села, да продаватъ своитѣ издѣлия и да си купятъ, което имъ трѣбвало за прѣхрана.

[1]) Природни Богатства въ цѣлокупна България. Х. В. Шкорпилъ. Стр. 67.

XV.

Въ тази статия имаме намѣрение да изложимъ нѣколко надписи, които сме намѣрили при пѫтешествията си въ Тракия и които сполучихме поне отъ части да прочетемъ и разрѣшимъ. Чувствуваме добрѣ, че не сме въ състояние за да изяснимъ подробно тѣзи надписи, по причина че нѣмаме на рѫка ни стотната часть отъ онѣзи помагала, които сѫ неизбѣжно нужни за точното изяснение на надписи; прочее обнародваме тѣзи надписи, като се надѣваме, че ще се намѣрятъ учени, които по-добрѣ ще ги разрѣшатъ и по-ясно изложатъ. Сѫжаляваме сѫщо, за гдѣто неможемъ вѣрно да съобщимъ намѣренитѣ надписи, по причина, по нѣмание такива типографически срѣдства.

1.

Въ грьцкото село Урумъ-Иеникьой, на юго-истокъ отъ г. Айтосъ се намира надъ една чешма мряморенъ камькъ съ латинский надписъ. Този камькъ е билъ прѣнесенъ отъ близскитѣ „aquae calidae (топлитѣ изворы между Айтосъ и Бурасъ). Въ срѣдата на камькътъ се намира релиефъ, който прѣдставлява конь съ ѣздецъ; ѣздецътъ има на себе си една мантия, която е разгърнѫта, както това става при бързото ѣздение. Отъ горѣ надъ релиефътъ въ дѣсний кѫтъ виждатъ се думиManbus т. е. Manibus, лѣвийтъ кѫтъ на камькътъ съ първата дума е зазиданъ. Двѣтѣ думи били раздѣлени съ едно листче. Подъ релиефътъ четемъ този надписъ:

L UTOVIO L LIBDIADV
MENO FLAVIA VERA
CONIVGI BENE MERENTI
ET SIBI ET SVIS VIVA FECIT

Прочее, този камькъ е надгробенъ паметникъ, който въздигнѫла Флавия на мѫжътъ си.

2.

Въ мѣстностьта, гдѣто споредъ мнѣнието ни е била римската колония Дебелтъ, билъ намѣренъ любопитенъ надгробенъ камькъ съ този остатокъ на надписътъ . . . . ΕΜΒΡΙȣ. Камькътъ има видъ на една продълговата плоча, която отъ горѣ се стѣснява отъ двѣтѣ страни, въ видъ на стрѣха, тъй щото цѣлийтъ камькъ прилича на очеркъ на обикновенна кѫщичка. Селенитѣ приказватъ, че отъ горѣ на този надписъ е имало крьстъ. Подъ надписътъ сѫ издълбани ножици (3 дцм. и 8 см. дълги). Още по-надолу е изобразена мѣрка. По причина, че може би тази мѣрка да бѫде драгоцѣненъ материалъ или за римската или за византийската метрология, съобщаваме тукъ точното измѣрване на тази староврѣменна мѣрка. Цѣлата мѣрка е раздѣлена на осьмь части, отъ които 1-та, 2-та, 3-та, 6-та, 7-ма и 8-та съдържатъ по 6 см. всѣка, и 4-та и 5 по 7 см., тъй щото цѣлата длъжина се равни на 50 см. или половинъ метръ.

Спорѣдъ послѣдната буква на надписътъ и спорѣдъ кръста който билъ ужь отъ горѣ му, може да се сѫди, че надписътъ не се отличава съ особенна старость. Отъ познатитѣ ни тракийски надписи буква Ȣ (ου) намѣрихме само въ три и то веднѫжь въ Сборникътъ на Димонта (Alb. Dumont, Inscriptions et monuments figurés de la Thrace. Paris 1877. № 31), вторий пѫть въ „Периодическо списание на Българското книжевно дружество (1882, II, 41) и третий пѫть въ надписътъ, който е по-долу подъ № 9 обнародванъ. Вторий отъ тѣзи надписи происхожда отъ 575 г. слѣдъ Р. Х., отъ врѣмето на императорътъ Юстинъ II.

3.

На сѣверо-источната страна отъ г. Сливенъ до прѣдмѣстието Ново село се е намѣрилъ единъ бѣлезникъвъ мряморенъ камькъ съ грьцки надписъ. Дължината на камькътъ сѫдържа $1\frac{1}{3}$ м., ширина $\frac{1}{2}$ и дебелина $2\frac{1}{2}$ дцм. Долнята половина на камькътъ е праздна, въ горнята пакъ половина една часть отъ буквитѣ отъ лѣвата страна е истрита: камькътъ лѣжи до единъ кладенецъ въ дворътъ на новоселската черква св. София и отъ полаганието на него сѫдове много е прѣтърпѣлъ. Този камькъ билъ намѣренъ въ мѣстностьта на сегашното Ново село и то види се, че до источний му край, гдѣто прѣди нѣколко години намѣрили дебели довари отъ една страна сграда и въ дълбочината около единъ човѣшкий бой постлани тухли. Видисе, по тѣзи мѣста е сѫществувала римска сграда, споредъ както можемъ да заключимъ до нейдѣ отъ намѣренитѣ тамо римски монети. До днесь още се виждатъ на онази мѣстность кѫсчета тухли и хурусанъ. По-на юго-истокъ отъ това мѣсто, въ лозята, на растояние отъ 200 м. намѣрили прѣди 3—4 години единъ гробъ, съзиданъ съ тухли и покритъ съ една плоча. Вѫтрѣ се намѣрила пепель, едно мъничко пръстенно гърненце и едно срѣбьрно вѣнче. Нѣма съмнение, че въ тази мѣстность били намѣрени и релиефи, които се намиратъ съхранени въ помѣщението на областната гимназия въ г. Сливенъ, на кѫдѣто били прѣнесени изъ дворътъ на новоселската черква.

Буквитѣ на първий редъ на надписътъ сѫ 4 см. високи, въ другитѣ пакъ рѣдове сѫ само $1\frac{1}{2}$ см. Като заключаваме спорѣдъ упазенитѣ букви, на всякой отъ тѣзи рѣдове е имало 17—19 букви. Изъ цѣло се е упазила втората половина на 15-тѣхъ рѣдове.

АΓΑ ΤΥΧΗ
ΑΗΧΙΛΟΥS
ΩΙΣΚΑΠΒΑ
ΗΕΟΗΚΑΝΓΑ
ΟΕΩΝΑΓΑΛ
Μ ΖΠΟΥΣΤΟΥ
ΚΟ ΟΣΚΟΛΟΦΩ
ΕΛΗΤΟΥΤΙΤΟΥ
ΕΙΚΗΤΟΥΔΙΑΔΕ
ΝΝΕ. ΠΠΕΛΕΙΑΝ

ΕΛΙΔΤΟΥΠΑ
ΥΦΔΑΟΥΙΟ
ΑΤΛΤΟΤΗΣ
ΟΥΛΗΣ

Спорѣдъ буквитѣ **ΘΗΚΑΝ** и остатъкътъ на прѣдидущитѣ двѣ **ΝΕ** въ четвъртий редъ заключаваме, че тукъ е била дума „ἀνέθηκαν“ и че прочее се е говорило въ надписътъ за посвященението на статуи на нѣкои богове. Мнѣнието ни се подтвърдява отъ послѣднитѣ букви на четвъртий рѣдъ **ΓΑ**, на половина упазений петий рѣдъ, гдѣто се чете **ΘΕΩΝΑΓΑΛ**, най-сѣтнѣ отъ началото на шестий рѣдъ гдѣто се е упазила буква **Μ**. Изчезналитѣ букви допълняваме спорѣдъ както слѣдва:

ἀ)νέθηκαν Γα-
5). (ίας μητρὸς) θεῶν ἄγαλ-
μ(α).

т. е. подарихѫ въ храмъ статуя на Гая (Земя), майка на боговетѣ.

Останѫлитѣ рѣдове не можахме да разрѣшимъ; прочетохме само думи „Iustus“ (въ 6 рѣдъ) и „Titus“ (въ 8 рѣдъ), отъ които се вижда, че надписътъ произхожда още отъ туй врѣме, когато Тракия е била римска провинция. Въ първий рѣдъ на този надписъ се намиратъ думи „ἀγαθῇ τύχῃ“, съ които се захваща голѣмо число грьцки надписи, както и тракийски. Най-сѣтнѣ ще споменемъ още за туй, че въ вторий рѣдъ се намира буква ν прѣдъ Χ на мѣсто γ; до колкото знаемъ, само въ единственний тракийский надписъ се намира ν прѣдъ гърленитѣ съгласни (ἀνγεῖον, виждь Alb. Dumont, l. l. № 103).

4.

Най-добрѣ упазений грьцкий надписъ, който видѣхме въ врѣме на пѫтешествията си, е надписътъ, който се намѣри до грьцкото село Голѣмъ Мънастиръ, на сѣверъ отъ Кавакли. Около половинъ часъ отъ селото въ югоисточната посока на едно равно мѣсто, сѫществувалъ едно врѣме малъкъ храмъ, спорѣдъ както можемъ да заключимъ отъ части по тухлитѣ и хурусанътъ, които се намѣрихѫ тамъ при раскопаванието, отъ части по причина на единъ бѣлъ мряморенъ стълбъ, на когото се намира надписъ. Този стълбъ съ височина единъ метръ и единъ дециметръ има видъ на една подпорка, на която стояла едно врѣме статуя. Основа на този стълпъ е 15 сентиметра висока, главицата деветь. Височина на буквитѣ съдържа $1^1/_2$ сентиметра; буквитѣ сѫ истесани (вдлѫбнати).

1. Τ.ΟΝΔΕΠΟΤΕΙΔΡΥΣΑΝΟΘΕΩΙΕΡΙΚΑΛΛΕΙ
ΦΟΙΒΩ
ΑΠΟΛΛΩΝΙΣΗΔΕΚΑΣΙΓΝΗΤΟΙΠΑΙΔΕΣ
ΑΥΛΟΥΖΕΝΕΩ
5. ΕΝΚΕΛΕΤΩΝΠΑΤΡΩΟΣΑΝΑΣΑΠΑΙΚΗΝ
ΕΡΙΒΩΛΟΝ
ΔΥΤΑΙΟΙΣΤΗΣΑΝΤΟΚΑΤΑΧΟΟΝΑ
ΔΩΔΟΠΑΡΟΙΟ.

Недоста ясни сж буквитѣ 17-та въ първий рѣдъ, 3., 13., 13. и 24-та въ третий, 2., 5., 17. и 19-та въ петий и 1., 5., 6. и 10-та въ седмий. Надписътъ съ исключение на нѣколко неясни букви прочетохме по тойзи начинъ:

Τόνδε ποτὲ ἱδρύσαντο θεῷ ἐρικαλλεῖ
Φοίβῳ
Ἀπόλλωνι . . . . κασίγνητοι παῖδες
Αὔλου Ζενέω
5. . . . . πάτρωος ἀνὰ Σαπαϊκὴν
ἐρίβωλον
Δυταῖοι? στήσαντο κατὰ χθόν Α(ὔλου)
Δωδοπάροιο.

Смисълта на надписътъ е тази, че собственнитѣ синове на Аула Зенеа построили на Аполлона въ жертва храмъ. Забѣлѣжваме, че името на Аула Зенеа се споменува въ другъ единъ грьцкий надписъ, който се намѣри въ Татаръ-Пазарджикъ (Dumont I. c. № 10). Любопитни сж въ този надписъ думи „ἀνὰ Σαπαϊκὴν ἐρίβωλον“. Прилагателното име Σαπαϊκός, произведено отъ названието на едно отъ тракийскитѣ племена (Stephanus Byzantius, ed. Meineke. Berolini 1849. s. v. Σάπαι) и Σαπαικὴ означава една отъ четиренайсетьтѣ околии (στρατηγίαι), на които спорѣдъ Птолемеа е била раздѣлена цѣлата Тракия (Ptolem. III. 11). Показваме прочее на туй, че племето „Σάπαι“ спорѣдъ досегашнитѣ свѣдения е сѣдѣло до брѣгътъ на Егейското море, а като заключаваме, спорѣдъ Птолемеа, на мѣстата, гдѣто билъ намѣренъ настоящий надписъ е било по-добрѣ Σαμαϊκὴ στρατηγία. Или може-би имаме да поправимъ на основание на намѣренийтъ отъ насъ надписъ, четение на ржкописа ΣΑΜΑΙΚΗ въ ΣΑΠΑΙΚΗ и да приемемъ за истина, че въ Тракия сж били двѣ племена съ едно и сжщо име? Нека да незабравиме, че не само въ Тракия, нъ и на другждѣ живѣяли народи съ едно и сжщо име, както на пр. „Celaletae maiores и minores“ въ Тракия, (Celaletae maiores Haemo, minores Rhodopae subditi. Plinius nat. hist. IV, 11. 41) и Бойове въ Галлия (Caes. въ 7 книга).

5.

Въ мънастирътъ св. Троица въ Каваклийската околия се намира на дворътъ надъ една чешма единъ мряморенъ камькъ съ надписъ и релиефъ. Този камькъ има дльжина 5 децим. и 8 сантим., а височина $6^1/_2$ децим. Надписътъ се състои отъ три реда, като завзема горната часть на камька, испълнява единъ паралелограмъ, който е 5 децим. и 3 сантим. дългъ и $7^1/_2$ сантим. високъ; височината на буквитѣ въ първийтъ редъ е 2 сантим., въ вторийтъ е нѣщо по-малка, а въ третийтъ 1 сантим. Останжлото, долната часть на камькътъ, захваща релиефътъ, който е твърдѣ подобенъ на релиефътъ, който е описанъ въ честоспоменжтото отъ насъ списание на Димонта № 9 и 10. Отъ лѣвата страна стои Юпитеръ съ разгърнжти гърди, като държи въ дѣсната си ржка една паничка, въ лѣвата пъкъ нѣщо, което прилича като на скиптръ

или копие; изъ лѣвото рамо до поясътъ се спуща набрѫчкана дрѣха. Лицет на Юпитера е безъ брада. До богътъ стои богиня Гера, сѫщо съ паничка въ дѣсната си рѫка, а лѣвата е издигнѫта; какво обаче се е намирало въ тази рѫка, неможе да се опрѣдѣли, защото останалата дѣсна страна на релиефътъ е почти съвсѣмъ истрита. Дрѣхата е прѣпасана. на главата си има було. Отъ долу между двѣтѣ лица се намира крѫгла дупка, прѣзъ която истича водата отъ чешмата. Дупката за истичанието на водата е била правена навѣрно по-насѣтнѣ, когато е билъ камькътъ застѣненъ надъ чешмата.

ΔΠΣΩΤΗΡΙΚΑΙΗΡΑΙΣΑΡΣΗΗΜΞΠΝΑΚΕΝ
ΘΟΣΔΑΙΚΩΣΟΥΦΥΛΑΡΡΧΟΣΥΠΕΡΤΕΕΑΚΥΤΟΥΚΑΙ
ΣΥΝΝΟΥΕΠΥΡΕΟΣΒΕΚΟΣΚΑΙΤΕΚΝΩΝΝΕΙΚΗΤΟΥΚΑΙ

Въ първий рѣдъ прочетохме само четири думи Διὶ σωτῆρι καὶ Ἥρᾳ, отъ което се види, че не само релиефътъ, нъ и надписътъ прилича на онзи надписъ, за който споменува Димонтъ подъ № 10. Спорѣдъ този сѫщий надписъ, може да се сѫди, че по-нататъкъ слѣдва собственно име, тъй щото Δαικῶσου въ вторий рѣдъ се вижда, да е било името на бащата на подарительтъ. По-нататъкъ се чете φύλαρχος ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ . . . . καὶ τέκνων Νεικήτου καὶ . . . . . Спорѣдъ послѣдната дума види се, че подъ релиефътъ е било продължение на надписътъ; не намѣрихме обаче ни най-малкитѣ слѣди отъ него.

6

Слѣдующий надписъ сполучихме да намѣримъ, благодарение на Г-на Икономова, бившия кметъ въ г. Ямболъ, на турскитѣ гробища до градътъ. Надписътъ се намира на подпорката, на която стояли двѣ статуи, както се види отъ добрѣ упазенитѣ грьцки слова. Камькътъ, отъ когото е направена подпорката е бѣлъ мряморъ; отъ тритѣ страни е гладъкъ, на четвъртата пъкъ неработенъ и грапавъ, отъ което може да се заключи, че камькътъ е билъ съ задната си страна съзижданъ. На горната страна на подпорката има различни украшения, като стрѣла и др. Буквитѣ на надписътъ сѫ три сантим. високи. Височината на цѣлийтъ кямькъ съдържа, 1 метръ и 4 децим., широчина ок. 7 децим., дебелина $5^1/_2$ децим. На сѫщото мѣсто, гдѣто се намира този камькъ има други мряморни работени камьни, които сѫ тъй поставени, щото заграждатъ единъ турски гробъ. При раскопката на това мѣсто намѣриха се само човѣшки кости. По-надолу ще споменемъ още върху други два надписи, които се намѣриха въ турскитѣ гробища до г. Ямболъ.

ΑΥΡΗΡΑΚΛΙΑΝΟΣ
ΖΩΝΚΑΙΦΡΟΝΩΝ
ΤΟΥΣΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ
ΑΝΕΣΤΗΣΕΝΕΑΥ
ΤΟΥΚΑΙΤΗΣΓΥΝΑΙΚΟΣ
ΖΙΑΜΑΡΚΗΣ

т. е. Αὐρ. Ἡρακλιανὸς
Ζῶν καὶ φρονῶν
τοὺς ἀνδριάντας
ἀνέστησεν ἑαυ.
τοῦ καὶ τῆς γυναικὸς
Ζιαμάρκης.

Смисъльта е ясна; Aurelius Heraclianus въ врѣме на живота си и при здрава смисълъ поставилъ тѣзи статуи и то своята и на съпругата си Зиамарка.

7.

Другъ камъкъ съ надписъ, който се намѣри въ турскитѣ гробища до г. Ямболъ, е изъ половина прѣчупенъ, нъ надписътъ останжлъ цѣлъ. Височината на останжлата часть на камъкътъ съдържа 5 децим. $3^1/_2$ см., широчината на основата е 5 децим. и 3 децим., дължината 7 децим. Въ срѣдата на долната страна се намира една дупка, която показва, че този камъкъ е билъ на нѣщо закованъ. Отъ четиртѣхъ страни този камъкъ е гладъкъ и се прѣдставлява като низъкъ стълпъ, на който стояла статуя. Буквитѣ сж два сентим. високи. Надписътъ, който не е упазенъ добрѣ, гласи така:

ΑΕΡΙΔΝΟΦΕΒΚΕΚΑΛΥΝΕΝΟΝΠΤΗΡΑ
ΟΙΚΟΝ
ΔΥΤΑΝΤΗΤΩΝΠΑΝΠΤΟΕΑΝΕΘΗΚΑ
ΠΑΙΣΑΠΟΔΙΝΑΠΙΟΣΠΤΡΑΝΕΙΒΟΙΟΙΚ
ΕΥΤΥΧΩ

Буквитѣ 5-та, 10-та и 17-та въ първий редъ, 3-та въ третий, 6-та въ четвъртий сж не ясни; на краятъ на четвъртий редъ една буква е съвсѣмъ истрита. Въ петий редъ петьтѣхъ букви сж неясни. Могжтъ да се прочетжтъ само нѣколко думи, като ἀέρι, οἶκον, ἀνέθηκα, παῖς, нъ пълна, ясна смисъль трудно може да се извади.

8.

Въ околностьта на Пловдивъ, въ с. Злати-трапъ стои единъ надгробенъ камъкъ съ тѣзи два рѣдове грьцки букви:

(ΜΗΠ)ΗΟΦΙΝΥΟΣΤΙΝΚΑΙΦΡΟΝΩΝΕΑΥΤΟΝΑΦΗ
ΡΩΠΣΕΝΕΝΕΥΤΥΧΕΙΠΑΡΟΔΕΙΤΑΦΙΛΕ.

Спорѣдъ, както може да се сжди отъ другитѣ надписи, настоящийтъ надписъ се захващалъ съ собственно име, което по причина на неясностьта на първитѣ букви трудно можеда се налучи. По-нататашнитѣ думи сж ясни: καὶ φρονῶν ἑαυτὸν ἀφηρώισεν. ἐν ευτύχει παροδεῖτα φίλε.

9.

Въ Нова-Загора се намира единъ мрямор енъ стълбъ съ надписъ. Камъкътъ е около 12 децим. високъ, дебелъ и широкъ ок. $4^1/_2$ децим. Отъ

едната страна на камькътъ се намиратъ правени дупки, гдѣто е билъ камькътъ закованъ. Буквитѣ на надписътъ сѫ 4 сентим. високи.

ΜΗΣΝΑΚΟΣΙ . . . .
ΛΗΔΑΛΛΜΗΓΡΙΤΕΘΑ
ΜΑΙΛΕΥΓΑΛΕΗΝΟΥΣΩ
ΔΩΔΕΚΕ·ΤΗΣΦΘΙΜΕΝ
5. ΤΗΝΚΛΕΙΝΗΝΚΕΥΘΕΙΜ
ΤΑΦΟΣΣΥΝΜΗΤΡΙΣΕ
ΚΟΥΝΔΑΝ·ΗΝΠΑΦΙΗ
ΚΑΛΛΟΥΣΑΣΤΕΡΑΘΡ
ΚΕΝΕΟΝ
10. ΕΥΤΥΧΙ

Сполучихме да прочетемъ само петий и шестий редъ:

τὴν κλεινὴν κεύθει με
τάφος σὺν μητρὶ . . .

т. е. „мене прочута заедно съ майката крие гробътъ"; по нататъкъ четемъ името „Секунда" и къмъ краятъ обикновенъ поздравъ на околоминающи εὐτύχει. Явно е прочее, че този камькъ е надгробенъ паметникъ изъ римското врѣме. Този стълбъ е билъ прѣнесенъ, спорѣдъ казванието на стари хора, изъ околностьта на с. Ени-Пазли (Ново-загорско), гдѣто се ископаватъ голѣми мряморни камьни съ основи на голѣми сгради.

10.

Въ гробищата въ с. Таушантепе (Ямболската околия) намѣрихме само единъ надписъ и то само послѣдната часть на надписътъ. Останѫли тѣзи букви:

ΝΟΣΕΚΤΩ
ΙΔΙΩΝΑΝΕ
ΘΗΚΕΝ

т. е. . . . . νος (остатъкъ на собственно име) ἐκ τῶ(ν) ἰδίων ἀνέθηκεν т. е. на собственно иждивение заповѣдалъ да се постави.

Буквитѣ на тѣзи три рѣда сѫ три сентим. високи. Доле въ дѣсний кѫтъ е вписано съ малки букви ἔγραφε, името обаче на тогози, който дѣлалъ надписътъ и е уничтожено, защото лѣвий долний рогъ на камькътъ е отчупенъ.

11.

Въ с. Созополъ (Бургаската околия) въ единъ дюгенъ се намира голѣма камьнна плоча, на която се е упазилъ само единъ рѣдъ отъ надписътъ.

ΦΙΛΤΑΤΗ ΑΠΟΛΛΩΝΙΔΕΩ

12.

Напослѣдъкъ сполучихме да намѣримъ, чрѣзъ раскопавание въ турскитѣ гробища въ г. Ямболъ, единъ камьненъ стълбъ съ български надписъ, отъ врѣмето на царя Иоанна Александра. Надписътъ е писанъ въ деветъ рѣдове, съ слова грубо изтесани и помежду си свързани. Отъ първий редъ е останѫла само първата половина поради прѣчупванието на камькътъ. Стълбътъ е високъ 1 метръ и 6 дециметра, широкъ 7 дециметра а дебелъ отъ горѣ около $1^1/_2$ децим. а отъ доле около 4 децим. Буквитѣ на 1-й и 2-й редъ сѫ около 1 децим. високи, на 3-й, 4-й и 5-й 5 сантим., на послѣднитѣ редове 4 сантим. Отъ доле се намира една крѫглѣста дупка, гдѣто стълбътъ е билъ прикрѣпенъ. Този стълбъ, заедно съ другитѣ дѣлани камьни, които се търкалятъ въ турскитѣ гробища въ Ямболъ, е билъ донесенъ спорѣдъ исказаното отъ насъ мнѣние, изъ околностьта на с. Таушантепе (Ямболската околия).

Надписътъ се чете така:

† ВЬДНИБЛ . . . . . .
ЦРѢIѠАЛЕѮАНБРАГО . . .
БѪГНЬШ(Ц)НН(Ѡ)МПОСТА
ВИСТЛЬПСЪНПРѢДѪБИ
ЛНИК~ВЬЛѢ ЅѠѮЄ
ЄНДIКТ . .
ПѦТОЄ.ЄПО . . . .
ДАЄПРО(К)ЛѦТЬѠБАНО
ТНIБГОНЪIХѠЄЦЪ

Буквитѣ 7-та и 10-та (свързана съ буква **И**) въ третий редъ, 14-та и 15-та въ четвъртий, 11-та въ петий, 7-та, 9-та и 16-та въ осмий, сѫ неясни. Послѣднитѣ букви на вторий, шестий и седмий редъ, сѫ истрити съвсѣмъ.

Смисъльта на надписътъ, е както слѣдва: **ВЬ ДНИ . . . . Ц(А)РѢ IѠ(АНѢ) АЛЕѮАН(ДРѢ)** . . . (името на лице) **ПОСТАВИ СТЛЬП СЪ НИРѢДѪБНЛНИИ ВЬ ЛѢ(ТО) ЅѠѮЄ ЄНДIКТ(ОН) ПѦТОЄ.** Спорѣдъ смисъльта на седмий, осмий и деветий рѣдъ: . . . . . **ДА Є ПРО(К)ЛѦТЬ Ѡ(Т) БАН(О)-ТНIБ ГО(Р)НЫХ Ѡ(Т)ЄЦЪ**, се види, че тѣзи послѣдни редове сѫ писани попа сѣтнѣ, както и показва грубостьта на камькътъ по него мѣсто. Тази добавка на надписътъ, види се, да е била направена въ врѣмето на смущенията въ IV столѣтие, слѣдъ като царь Иоаннъ прѣдаде управлението на синоветѣ си. Годината 6865 отъ сътворение мира по византийското лѣточисление се пада отъ 1-й Септемврий 1357, и имаше индиктионъ 5.

13.

На юго-западъ отъ с. Айранли (до р. Марица, Пловдивско) въ гробищата се намира единъ стълбъ съ надписъ. Диаметръ на стълбътъ има 38 см. Освѣнъ него намиратъ се тукъ други дѣлани камьни, като гранитенъ стълбъ (2 м. дългъ съ диаметръ 48 см.), два мряморни стълбове съ диаметръ 44

и 40 см., и единъ четвъртитъ камькъ съ дължина 47 см. — Спорѣдъ мнѣнието ни тѣзи работени камьни сж били прѣнесени отъ близската римска станция Tugugerum (на югъ отъ с. Кадикьой).

(ΑΓΑΘ)Η ΤΥΧ(Υ)
ΑΥΤΟΚ(Ρ)ΑΤΟΡΙΚΑΙΣΑ(ΡΙ)Μ(ΑΝΤΟ)
ΝΙΩΓΟΡΔΙΑΝΩΕΥΤΥΧΙΕ . . . .
ΣΕΒΑΣΤΩΚΑΠΗΝΘΕΟΦΙΛ . . . .
ΓΟΥΠΑΝΓΥΝΑΙΚΑΑΥΤΟΥΦΟΥ . . . .
ΣΑΒΙΝΙΑΝΗΝΤΡΑΝΚΥΛΛΕΙΝΑΝΗ(ΓΕΜΟ)
ΝΕΥΟΝΤΟΣΤΗΣΘΡΑΚΩΝΕΠΑΡΧ(Ε)ΙΑ(Σ)
ΠΟΝΙΜΑΠΑΝΟΥΠΡΕΣΒΣΕΒΑΝΤΙ(ΣΤΡΑ)
ΤΗΓΟΥΗΛΑΝΠ(Ρ)ΟΤΑΤΗΘΡΑΚΩΝΜΗ(ΤΡΟ)
ΠΟΛΙΣ(ΦΙΛΙ)ΠΠΟΠΟΛΙΣ
ΕΥΤΥΧΩΣ.

Въ надписътъ се споменува за императорский намѣстникъ (πρεσβεύτης Σεβάστου ἀντιστράτηγος), който въ врѣмето на императора М. Ант. Гордиана управлявалъ Тракия и името на „най-ясната митрополия на тракийската епархия Филиппополъ“ (ἡ λαμπροτάτη τῶν Θρᾳκῶν ἐπαρχείας μητρόπολις).

XVI.

За старото държавно устройство на турската империя много любопитни сж свѣденията за стражаритѣ на проходитѣ (дербенджии). Тѣ сж били снабдявани съ разни правдини и свобода. По-долу ще видимъ извлечението на единъ царски ферманъ, когото притежаватъ селенитѣ на сс. Ваковъ, Ново-село и Бинкьой [1]) (Каваклийската околия). Тѣзи села се намиратъ при сѣверното устие на проходътъ въ Сакаръ-планина. Старитѣ селени отъ тия села расказватъ какъ сж излизали по пжтьтъ, особенно когато е минувала поща, и биели отъ врѣме на врѣме на едно тжпанче, за да насърдчатъ пжтницитѣ, и въ случай, че сж се появили разбойници, да повикатъ за помощь съ по-силно биение.

Ето съдържанието на по-любопитни мѣста изъ ферманътъ:

До Одринскийтъ кадия!

Отъ Султанъ Махмудъ.

Щомъ пристигне настоящата висока царска заповѣдь да бжде извѣстно, че спорѣдъ регистрътъ на архивитѣ, селата: Бинкьой, Ени-кьой и Вакжфлж, принадлежащи на Одринската нахия въ паша Санджакъ, сж посвѣтени (вакжфъ) на храмътъ на тюрбето и на сиропиталището на отецъ Еюбъ . . .
. . . .
Селянитѣ, понеже сж стражари (деребенджи) отъ какъ плащатъ отъ година на година десятъкътъ и законнитѣ си данъци, да бждатъ оздравени отъ

[1]) Това село несжществува вече.

тяжеститѣ на диванътъ и отъ други законни налози; като се издалъ ферманъ за това, одринскийтъ кадия спорѣдъ съдържанието му, далъ имъ законенъ хюджетъ, подъ дата 1007 л. Освѣнь това въ съдържанието на прѣдставление, подписано и подпечатано съ печатътъ на кадията въ сѫщийтъ градъ подъ дата 1004 л. било писано: Помѣнѫтитѣ селени, като сѫ стражари, да плащатъ данъцитѣ си; а когато започнали да исписватъ изново казанитѣ ефкафи, спорѣдъ документитѣ, които имали на рѫцѣ казанитѣ селени, издало се рѣшение и заповѣдь отъ прѣдишнитѣ султани, въ които казанитѣ селени заедно съ земитѣ, които притѣжаватъ и сѣятъ, били забѣлежени съ името стражари (дербенджи) и да даватъ всѣка година по 15 пари на човѣкъ, за два кошара пчели по една пара, по едно кило жито и по едно кило ѣчмикъ на човѣкъ, и отъ какъ платятъ другитѣ си законни данъци, да бѫдатъ обезпечени отъ тяжеститѣ на диванътъ и други законни налози; това подробно забѣлѣжено въ вехтийтъ тефтеръ, забѣлѣжва се и въ новийтъ . . . .

. . . .

За тая цѣль се издаде високославнийтъ ми ферманъ.

Въ крайтъ на м. Сафелъ-юлъ Хаиръ 1255 г.

ПРИТУРКИ.

I.

Любопитнитѣ свѣдения, които ни достави жеравненскийтъ учитель за окопитѣ въ Котленскийтъ Балканъ, възбудихѫ въ насъ силно желание да ги изслѣдоваме и да видимъ да-ли сѫ дѣйствително погранични, както прѣдполагахме въ една отъ по'-първитѣ статии на настоящий трудъ. Напослѣдъкъ посѣтихме мѣстата, гдѣто ужь най-вече личатъ окопитѣ. На прѣдѣлътъ между котленската и жеравненската мера, въ котленскийтъ проходъ, съглѣдахме въ една ливада високъ окопъ, западното и источното продължение на когото се забѣлѣжва до нѣйдѣ на отсрѣщнитѣ врьхове на проходътъ. Височината на насипаното мѣсто на окопътъ е 2 метра надъ ливадниятъ теренъ; а длъбочината на прѣкопътъ (хендекътъ), който се намира на южната страна, сѫщо 2 метра. Широчината на копаното и насипаното мѣсто е около 27 м. По видътъ си, този окопъ прилича на старобългарскийтъ окопъ въ Ямболската околия. Важно бѣше да се изслѣдва до гдѣ продължава той на истокъ и на западъ. За това, ний се отправихме по западното продължение на окопътъ и слѣдъ 5 минути нѣщо, стигнѫхме на крайтъ му. Мѣстото, гдѣто окопътъ се свършва, личи много добрѣ. Нъ за по-сигурно дознание, ний обиколихме околнитѣ врьхове, чакъ до в. Разбойна, нъ не намѣрихме ни най-малка диря отъ споменѫтийтъ окопъ. Сѫщото слѣдствие даде и изслѣдването на источното му продължение. Отъ тамъ ний се отправихме малко на югъ, къмъ най-тѣсното мѣсто на проходътъ, прѣзъ гдѣто въ турско врѣме едвамъ се е минувало съ конь. Това мѣсто сѫ естественни „Желѣзни врата". Котленский проходъ е ималъ важно значение; исказахме вече мнението си, че този проходъ сѫ исторически „Πύλαι Σιδεραῖ," за които толкова често се споменува отъ IX до XIII столѣтие. Прѣзъ този проходъ тече р. Луда-Камчия, която води началото си отъ силни извори до Котелъ [1]). Желѣзнитѣ врата се намиратъ до источното подножие на стрьмнийтъ врьхъ „Вида" (Късъ-тепе, около 400 м. високъ), на врьхътъ на когото личатъ още развалини на едно старо укрѣпление. Казватъ, че прѣди нѣколко години тукъ е имало една щерна съ вода; нъ днесь се виждатъ само съборени зидове. Жителитѣ на това старо укрѣпление сѫ могли да се ползуватъ отъ дъждовната и снѣжна вода. Вида е почти непристѫпенъ: само отъ къмъ западната страна се възлиза по една стрьмна пѫтека. Изглѣдътъ отъ горѣ е любопитенъ; на сѣве-

---

[1]) Г-нъ Иречекъ погрѣшно мисли (Исторія Болгаръ, стр. 13. 14), че р. Луда Камчия има началото си до с. Раково.

ро-западъ се вижда високийтъ врьхъ Разбойна (около 500 м. високъ), къмъ истокъ в. Плешювецъ. Къмъ южна и югоисточна страна се вижда Стидовский Балканъ, в. Гребенецъ, Каябашски врьхове и в. Бакаджикъ.

Правий пѫть отъ Котель до Жеравна се извива покрай западнитѣ стрѫмнини на врьхътъ Вида, покрай първата турска стражарница (около 300 м. вис.), гдѣто въ 1829 г. сѫ имали Русситѣ укрѣпление. По-нататъкъ, до полянката нарѣчена Кореники (Моминска побѣда), гдѣто личатъ остатки отъ втората стражарница, отъ тамъ прѣзъ врьхъ Вѣтрило (ок. 320 м. вис.) до Жеравна. Въ котленский проходъ до голѣмий окопъ е височина надъ морската повърхность ок. 240 м.

На в. Вѣтрило се забѣлѣжва малкий окопъ, около 4 метра широкъ, на когото прѣкопътъ е отъ къмъ южната страна. Малкий окопъ, който се намира на сѣверното наклонение на върхътъ, има длъжина ок. 1 километръ и къмъ западъ се свършва тъкмо на това мѣсто, гдѣто бърдото, което иде отъ голѣмийтъ окопъ, се скачва съ в. Вѣтрило. Между източнийтъ край на малкийтъ окопъ и в. Вида, намира се полянка „Кореники". Казватъ, че тукъ сѫ се били Българитѣ съ Грьцитѣ и че некоя-си мома Вида, като прѣдала укрѣплението на близскийтъ врьхъ, улеснила Българската войска. Тая битка, е била, когато българската столица се намирала още въ Преславъ. По прѣдание паднали въ „грьцкий долъ", (който се пада между голѣмийтъ и малкийтъ окопъ), 16,000 Гърци заедно съ царьтъ имъ.

За значението на тѣзи окопи се убѣдихме, че сѫ имали стратегическо значение. Споменѫтото прѣдание ни напомнюва сражението на Българитѣ съ Грьцитѣ въ 811 г., когато императоръ Никифоръ, слѣдъ като се врьщалъ отъ Прѣславъ, билъ заобиколенъ въ Балканский проходъ отъ Крумовата войска. Българската войска, на чело съ страшний Крумъ, завзела види се позиции до главнийтъ окопъ въ проходътъ и околнитѣ врьхове чакъ до в. Разбойна и в. Плешювецъ. Грьцката войска, на чело съ императоръ Никифоръ, завзела важнитѣ позиции на малкийтъ окопъ, полянката „Кореники", укрѣплението на в. Вида и „Желѣзнитѣ врата". Позицитѣ, които Грьцитѣ ги държали, като заключаваме отъ стратегичностьта на цѣлата мѣстность, били посгодни отъ колкото онѣзи на Българитѣ. Грьцитѣ държали съ завземанието на споменѫтитѣ позиции ключътъ на Котленскийтъ проходъ. Не лесно е било на Крума да нападне на Грьцитѣ, за да си отмъсти за изгарянието на резиденцията му. Не е било възможно да нападне на добрѣ укрѣпенитѣ грьцкитѣ позиции, освѣнъ ако не е прибѣгнѫлъ до военна хитрость. Въ тъмни зори, Българитѣ нападнѫли на грьцката стража, която пазила важната позиция на западнийтъ край на малкий окопъ, тамъ гдѣто се скачва съ в. Вѣтрило бърдото отъ главнийтъ окопъ. Съ изгубванието на тази позиция, и сѫдбата на грьцката войска е била рѣшена. Храбритѣ Българи си отворили съ изгонванието на стражата пѫтьтъ за къмъ в. Вѣтрило, нападнѫли на гарнизонътъ, който пазилъ малкийтъ окопъ и налѣтели врьхъ Никифорова станъ, който билъ, види се, установенъ на полянката Кореники. Грьцката войска отъ това ненадѣйно нападение отъ южната страна била заобиколена отъ всѣ[illegible] [illegible]ператоръ Никифоръ, като видѣлъ че нѣма никакво спасение изви-

калъ: „Ако само се прѣвърнемъ на птици, тъй ще можемъ да избѣгнемъ отъ тукъ“. Разгнѣвений Крумъ заповѣдалъ да се избиятъ всичкитѣ Грьци. Самъ Никифоръ съ много видни Гръци падналъ убитъ. Побѣдитель Крумъ заповѣдалъ да натикнатъ главата на злочестий Никифоръ върху копие и да я разнасятъ за показъ нѣколко дни.

Слѣдъ тази битка, Крумъ отишелъ въ Тракия, и въ 812 г., прѣвзелъ г. Месемрия и Дебелтъ съ помощьта на единъ покрьстенъ Арапинъ, строитель на обсаднитѣ машини.

Като имахме прѣдъ видъ окопътъ, въ Котленскийтъ проходъ, дойде ни на умътъ, да ли южнийтъ клонъ на старобългарский пограниченъ окопъ до с. Яйказли (Бургаската околия), гдѣто казвахме, че сѫ развалини на римската колония Дебелтъ, не е правенъ отъ Крума? Основаваме се на туй, че този клонъ се отклонява отъ главнийтъ окопъ и наблизу достига до „долнето градище“ на Дебелтъ. Прѣкопътъ на този окопъ е обърнатъ къмъ градището. Види се, че на този окопъ сѫ били поставени обсадни машини, съ помощьта на които сѫ прѣвзели най-важната позиция на г. Дебелтъ.

Ако този окопъ е билъ правенъ въ врѣмето на Крума, то излиза наявѣ, че главнийтъ окопъ е билъ правенъ още прѣди него. Споменахме вече, че Крумъ е поискалъ отъ Византийцитѣ, възобновлението на пограничнитѣ договори, направени отъ прѣдшественникътъ му Кормесий, гдѣто се споменува като погранично мѣсто Милеонъ въ Тракия. Това тракийско мѣсто не е обаче нищо друго освѣнъ названието на мънастирский връхъ Μεσο-μήλιον покрай когото минува пограниченъ окопъ. Спорѣдъ това би могло да се заключи, че окопътъ, който иде отъ Черно-море (отъ с. Яйказли) къмъ Бѣло море, билъ направенъ още въ врѣмето на българский князъ Кормесий.

II.

Въ врѣмето на послѣдната ни научна обиколка въ Източна Тракия, разглеждахме внимателно да-ли пограничнийтъ старобългарский окопъ се свършва между Мандра-ханъ и с. Яйказли (Бургашската околия), както си прѣдполагахме до сега, или да-ли има още по-нататъшно продължение чакъ къмъ брѣговетѣ на Черно Море. Упѫтихме се къмъ врьховетѣ що се простиратъ между Акриянското и Ваякийското езеро, за да диримe тукъ продължението му, което дѣйствително намѣрихме още на едно растояние отъ 14 километра чакъ до брѣговетѣ на Ваякийското езеро, между с. Мугресъ и ивицата, която отдѣля езерото отъ Черно Море. Спорѣдъ тази негова посока, която се простира отъ юго-западъ къмъ сѣверо-истокъ и близкостьта на морето, заключаваме, че до Ваякийското езеро трѣбва да се търси дѣйствителенъ край отъ старобългарскийтъ окопъ.

Пограничнийтъ окопъ, който иде отъ Бѣло къмъ Черно Море, служилъ е не само като граница на българската и византийската области, нъ и като граница на Българитѣ и Грьцитѣ. Имахме вече случайтъ да покажемъ на единъ прѣдѣлъ, който се намира до самийтъ окопъ; за него се спомѣнува въ стари паметници, като за „нѣкое мѣсто, иже есть посрѣдъ Грькъ и Бъл-

гаръ". Въ околностьта на старитѣ български села въ Бургашската околия, у които единственно сѫ се упазили прѣдания за окопътъ, можихме въ изучванието на този въпросъ да дойдемъ до слѣдующийтъ рузултатъ. Окопътъ по тѣзи страни е на раскрьстъ на нарѣчията, като граничи на югъ съ рупското а на сѣверъ съ сѣверотракийското нарѣчие.

Любопитно е това, че Рупцитѣ въ Бургашско наричатъ жителитѣ на сс. Яйказли, Келешкьой и Руссокастро и др., лѣжащи на сѣверъ отъ окопътъ „Загорци". Това наименувание види се да е останѫло упазено още отъ врѣмената, когато страната на сѣверъ отъ окопътъ (т. е. отъ г. Дебелтъ до Сидерский проходъ) се е наричала Загория. Страната лежаща на сѣверъ отъ окопътъ, като българско владѣние, е била въ врѣмето на правението на окопътъ населена съ Българи, а страната на югъ отъ окопътъ, като византийска съ Грьци. Отъ това може да се заключи, че българското население, живуще сега на югъ отъ окопътъ се е прѣселило насамъ въ по-позднитѣ врѣмена. За разрѣшението на въпросътъ, отъ кои страни именно е станѫло прѣселението на Българитѣ въ споменѫтитѣ страни, дойдохме до слѣдующитѣ заключения. Рупцитѣ, които обитаватъ източнитѣ страни на Тракия, въ страната нарѣчена „Хасекеликъ" (на югъ отъ окопътъ), сѫ се прѣселили насамъ отъ разни мѣста на Родопскитѣ планини, които въ врѣмето на правението на окопътъ, влизали въ прѣдѣлитѣ на българскитѣ области. Извѣстно е, че Родопскитѣ планини сѫ населени съ Рупци, както въ Пловдивската нахия Рупчосъ, която лѣжи по сѣверо-западнитѣ отлози на Родопитѣ, тъй и още отъ долното течение на р. Струма, въ Мелнишско, Демирхиссарско, Сѣрско, Драмско, Неврокопско и пр. [1])

Една часть отъ Рупцитѣ въ Хасекеликътъ принадлежатъ къмъ „Мърваци" [2]), които живѣятъ и въ Македония, между р. Струма и Места, а другата часть къмъ „Тронковци" [3]). Въ говорътъ употрѣбляватъ бѫдѫщето врѣме съ *ке* вм. *ще*, *ща* [4]), рукамъ вм. викамъ (по цѣлитѣ Родопи), црвено вм. червено, главявамъ вм. годявамъ (употрѣблява се на всѣкѫдѣ у Рупцитѣ) и пр. Руп-

[1]) Отъ това могло би да се заключи, че старитѣ жилища на Рупцитѣ сѫ родопскитѣ планини, отъ които, види се, да е и произлѣзло названието имъ Родопци, — Рудопци, — Рупци. — К. Иречекъ на основание на срѣдневѣковнитѣ паметници, дойде до заключение, че първобитното название на *Рупци* е *Ропи*, което произлѣзло отъ дума *Меропи*, — название на една гора въ Родопитѣ, между изворитѣ на р. Арда и притоцитѣ на срѣдна Марица. (Извѣстія С.—Петербургскаго благотвор. общества. 1885 стр. 165).

[2]) Прѣзрителна придѣвка «Мърваци», е произлѣзла отъ употрѣблението на дума мърва вм. малко. Славейковъ (Наука 1882, стр. 467) погрѣшно забѣлѣжва: «нѣкои искатъ да кажатъ, че това име имъ е надѣнато, защото живѣятъ въ планинитѣ и горииститѣ мѣста и се занимаватъ повечето съ *мърва* (вѫглища) и рударство». — Сравни «Тронковци» и «Кинански села» въ Хасковско. По тѣзи села се изговаря кина вм. кое.

[3]) Прѣзрителна придѣвка «Тронковци» е п.оизлѣзла отъ употрѣблението на думата тронки вм. малко.

[4]) *Ке* употрѣблява се сѫщо въ западната Македония, около Рилскитѣ и Перинскитѣ планини, въ Разлошско, Сѣрско. Въ нѣкои рупски села въ Хасекеликътъ (Урумъ-кьой и др.) употрѣбляватъ бѫдѫщето врѣме съ *ше*, както се чуе въ Родопитѣ на истокъ (Неврокопско, Доспатско, Ахѫръ-Челеби и пр.).

цитѣ въ Хасекеликътъ сѫ се размѣсили до нѣйдѣ съ сѣверо-тракийскитѣ Българи, които сѫ ги прѣварили съ послѣднитѣ си прѣселвания около Цариградъ, Чаталджа и Силиврия.

III.

Спорѣдъ сегашното ни мнѣние римский пѫть, на когото слѣдитѣ открихме между с. Г. Алмали и г. Дебелтъ (до с. Яйказли, Бургашко), минувалъ прѣзъ Айтошский проходъ. Най-новитѣ ни изслѣдования въ Източна Тракия доказватъ обаче, че поменѫтийтъ пѫть, като минува на сѣверо-истокъ отъ г. Дебелтъ, прѣзъ блатата на р. Мандра, прѣсича тъй нарѣченитѣ „Казашки юрти“ (между Мандра ханъ и с. Сазлакьой), гдѣто се раздѣля на два клона, отъ които единийтъ сочи къмъ сѣверо-истокъ а другийтъ къмъ сѣверозападъ. Първийтъ клонъ иде по южното наклонение на върховетѣ, що се простиратъ между Акриянското и Ваякийското езеро, къмъ ивицата що отдѣлятъ послѣдното езеро отъ Черно Море а по-нататъкъ къмъ г. Анхиало. За защита на този пѫть, види се, да е служила една малка крѣпость, която се е намирала на ивицата, въ близкостьта на „сладкитѣ води“, съ които се снабдява г. Бургасъ. По тѣзи мѣста измива водата отъ брѣгътъ на езерото тухли, керемиди и монети на императоръ Константий и др. Спорѣдъ растоянията, съхранени въ Tabula Peutingeriana тукъ се е намирала станцията Pudizos.

Сѣверо-западнийтъ клонъ на римский пѫть минува отъ „Казашкий юртъ“, покрай сс. Кабасакалъ (Бургасшко) и Дуванджиларе (Карнабашско), като сочи оттукъ къмъ с. Комарево въ Чаликавакъ проходъ. Слѣди отъ този пѫть личатъ въ околностьта на помѣнѫтитѣ села и въ проходътъ Чаликавакъ, гдѣто въ 1762 г. видѣлъ остатки отъ римский пѫть пѫтешественникъ Бошковичъ [1]).

До сегашнийтъ пѫть, който иде прѣзъ проходътъ Чаликавакъ открихме въ околностьта на с. Комарово (Карнабашско), остаткитѣ отъ римский конакъ (mansio) съ слѣди отъ едно засѣлище около него. Развалинитѣ се намиратъ на сѣверъ до селото, на растояние 10 минути, при politѣ на едно ниско планинско бърдо. Познаватъ се основитѣ отъ една голѣма, четвъртита сграда, която завзема едно пространство отъ 6 уврата; въ четиртѣхъ кѫтове на сградата се показва спорѣдъ съборенитѣ камъни, да сѫ били защитни кули. Тази сграда види се да е била помѣщение (praetoria) за прѣнощуванието на римски чиновници, които обикаляли областьта. На истокъ до сградата, се распростирало засѣлище, което завземало пространство отъ 12 уврата. Въ присѫтствието ни ископахѫ по тѣхъ мѣста, основи на една сграда и дѣлани мряморни камъни (8 децим. дълги, 5 децим. широки и 2 децим. дебели). Въ нея мѣстность намѣрихѫ единъ голѣмъ пръстенъ сѫдъ, въ когото могѫтъ свободно да се съберать 3 души; прѣчнийтъ и на длъжнийтъ обемъ на сѫдътъ е $3^1/_8$ м. Отъ горната страна на сѫдътъ, който има устие 5 децим. широко (заедно съ дебелината на стѣнитѣ му), личи кръсть. Жителитѣ на засѣлището сѫ се снабдявали съ водата, която изобилно извира до сѣверо-источнийтъ кѫтъ на преторията.

[1]) Herstraesse. p. 149.

Стари монети, които се намиратъ при разработванието на лозята, по тѣзи мѣста, сѫ римски и византийски на императоръ Константинъ, DIVA FAVSTINA, FOCA, Юстинианъ II и др.

На връхътъ на бърдото, до политѣ на което се намиратъ споменѫтитѣ развалини, напраздно дирихме остатки отъ стари укрѣпления. Забѣлѣжихме тукъ, както и на околнитѣ връхове, правени могилки, които безъ всяко съмнение сѫ служили като стражни позиции, отъ които се даваше на жителитѣ на близкото заселище знакъ — денѣ съ димъ, нощѣ съ огьнъ — въ случай на опасность.

„Казашкитѣ юртове", на сѣверо-истокъ отъ г. Дебелтъ, прѣзъ които направо минува римский пѫть, види се, да сѫ били сѫщо римско засѣлище съ конакъ (mansio). Раскопкитѣ трѣбвали би да докажатъ истинностьта на това ни прѣдположение. По прѣдание е сѫществувало по тѣхъ мѣста едно старо заселище. Че въ тази мѣстность могѫлъ да стои конакъ подтвърдява се отъ това обстоятелство, че се намира това мѣсто на единъ дневенъ пѫть отъ конакътъ до с. Комарово. Извѣстно е, че конацитѣ стояли правилно на еднодневенъ пѫть.

IV.

По брѣговетѣ на Бургашкий заливъ дирихме староврѣмененъ градъ Аполлония, за когото мисли българский историографъ Иречекъ, че е тождественъ съ Сизополъ [1]). Изслѣдванията ни обаче расправятъ противъ мнѣнието на почтенний учений. Въ най-задний кѫтъ на Бургашкий заливъ, до брѣговетѣ на най-доброто пристанище „Ченгене скелеси", лѣжаще на южний брѣгъ на заливътъ (на юго-истокъ отъ г. Бургасъ), открихме развалини отъ единъ староврѣмешенъ градъ. За защита на градътъ отъ къмъ сѣверо-западната страна, види се, да е служила кулата, на която развалинитѣ личатъ още до днесь въ мѣстностьта „Поросъ", гдѣто се простира важенъ прѣходъ прѣзъ устието на Акриянското езеро. Положението на градътъ, отъ когото друго нищо не се забѣлѣжва освѣнъ грамада отъ уборени камъни, е твърдѣ сгодно, най-повече по причина на доброто пристанище, което се намира въ непосрѣдственна близкость на него. Въ пристанището често се спиратъ въ бурно врѣме параходи, до гдѣто още не сѫ се наближили до г. Бургасъ. На сѣверо-западъ отъ развалинитѣ на градътъ, на растояние 4 километра, минува римский пѫть отъ г. Дебелтъ къмъ г. Анхиало.

Че по тѣзи мѣста е сѫществувалъ г. Аполлония се подтвърдява отъ слѣдующитѣ свѣдения. Латинский списатель Pomponius Melae, изрично казва, че Аполлония се е намирала въ най-задний кѫтъ на заливътъ (et intimo in sinu . . . . magna Apollonia. Pompon. Melae, chorogr. 2. 22.). Спорѣдъ растоянията, обозначени въ „Tabula Peutingeriana", градътъ Аполлония е отдалеченъ отъ г. Анхиало съ 18 римски мили (около 27 килом.), което съотвѣтствува на сухопѫтното растояние на г. Анхиало отъ споменѫтитѣ развалини до „Ченгене скелеси".

---

[1]) Heerstrasse, p. 145.

V.

Въ послѣдне врѣме направихме нѣкои любопитни и важни открития въ развалинитѣ на римската колония Дебелтъ. По сѣверното наклонение на бърдото, което се простира отъ западъ къмъ истокъ, изъ околностьта на с. Руссокастро къмъ г. Дебелтъ открихме слѣди отъ единъ староврѣмешенъ водопроводъ. Водопроводътъ идѣлъ отъ околностьта на с. Руссокастро, между руссокастренската рѣка и пограничний старобългарски окопъ чакъ до „Долното градище“ на градътъ, на растояние отъ 8 километра. Тржби отъ водопроводътъ намѣрихме на нѣколко мѣста; тѣ сж 3 см. дебели съ диаметръ 2 децим. и сж тъй направени, щото една тржба може до нѣйде да влиза въ другата. За насилвание на водата въ водопроводътъ, сж били направени на извѣстни растояния водни съхранилища. Едно такова съхранилище, около $1^1/_2$ м. дълбоко и 3 м. широко и дълго, правено съ тухли и хурусанъ, намѣри се въ Сазлакенската гора.

Къмъ други открития въ г. Дебелтъ принадлѣжатъ едни староврѣменни гробове, които намѣрихме на юго-истокъ отъ „Горното градище“, на растояние 5 минути. Гробоветѣ сж издълбани въ скала, въ една еруптивна горокамъчина; тѣ сж нарѣдени въ три реда, по 1, 2 и 2 гробове. Всякой отъ тѣхъ се прѣдставлява като корито 7 децим. дълбоко а 18 децим. дълго (въ посока отъ юго-истокъ къмъ сѣверо-западъ) и 8 децим. широко. Растоянието на двата гроба въ срѣдний редъ е 18 см. Покривитѣ на гробоветѣ не се намиратъ тукъ; за по-доброто покритие на гробоветѣ има по крайщата на всякой гробъ до 2 децим. широки и 3 см. дълбоки издълбани мѣста. Отъ това се види, че покривитѣ сж били около 2 м. 2 децим. дълги и около 1 м. 2 децим. широки. Спорѣдъ народното прѣдание тѣ сж били гробове на началницитѣ на близкото градище.

Напослѣдъкъ намѣрихж въ мѣстностьта лѣжаща на западъ отъ „Долното градище“ единъ зиданъ гробъ съ изгнили човѣшки кости (само една челюсть е останжла упазена). Прахътъ отъ изгнилитѣ кости се е намиралъ на здравата земя и миришалъ на хубаво. Това обстоятелство, че тѣлото е било положено на здрава земя, види се, да е било характеристично за староврѣменнитѣ погребални обичаи; нѣщо подобно се забѣлѣжи у гробътъ, който се намѣри въ околностьта на г. Сливенъ (до Ново-село). Тухлитѣ, отъ които е билъ зазиданъ гробътъ, сж квадратни (3 децим. дълги и широки, 3 см. дебели) и продълговати (3 децим. дълги, 2 децим. широки, 4 см. дебели); на много отъ тѣхъ се забѣлѣжватъ кучи стжпки и бѣлѣзи, правени съ прьсти. Казватъ, че още въ турско врѣме се е намѣрилъ другъ единъ зиданъ гробъ съ мѣденъ ибрикъ, стъклена чашка, прьстенна паничка и човѣшки кости.

Едни стари гробища наречени „еленски“, казватъ че се намиратъ между г. Дебелтъ и с. Айваджикъ.

Къмъ любопитнитѣ забѣлѣжителности на римската колония, принадлѣжатъ и „военни окопи“, които имахме случай да изучимъ при послѣднята ни научна обиколка прѣзъ Великденскитѣ праздници въ 1885 г.

До сѣверната страна на „Долното градище“, на разстояние 300 раскрача, простира се успорѣдно съ сѣверний прѣкопъ на градището, единъ високъ окопъ, който се отклонява отъ старобългарский пограниченъ окопъ. Колонията се е распростирала чакъ до самитѣ окопи, което заключаваме отъ намѣренитѣ по тѣхъ мѣста тухли, керемиди, хурусанъ и др.

Долното градище е твърдѣ пространна сграда, която достига чакъ до брѣговетѣ на карабунарската рѣка. Тя се състои, спорѣдъ прѣдположението ни, отъ двѣ отдѣления, отъ които сѣверното е било много здраво укрѣпено, както показва това по издигнатий теренъ и дълбокий прѣкопъ до сѣверната ѝ страна. Южното отдѣление е служило, види се, за прибирането на жителитѣ въ случай на обсаждание на градътъ; тукъ именно се свършва и водопроводътъ. На истокъ до градището се намира заградена мѣстность съ единъ прѣкопъ, който иде въ продължение на прѣкопътъ на градището и съ единъ низъкъ насипъ, който иде по наклонението на Геренътъ отъ къмъ източната страна. Въ сѣвероисточнийтъ кжтъ на заградената мѣстность, намира се една могилка, която е издигната три човѣшки боя височина надъ прѣкопътъ. Отъ нея се виждатъ двѣтѣ градища; тъкмо на сѣверъ отъ могилката свършва се и окопътъ. Въ пространството на тази мѣстность влиза единъ малъкъ върхъ, гдѣто е имало защитна сграда.

Въ околностьта на „горното градище“, на дѣсний брѣгъ на карабунарската рѣка, се намиратъ тъй сжщо окопи и то въ югоисточна посока отъ градището, на растояние 20 минути. Тѣзи окопи сж вече до нѣйдѣ срутени и не сж могли да иматъ друго значение, освѣнъ стратегично. Градището е било снабдено съ защитни кржглести кули въ четиртѣхъ кжтове на сградата. За по-голѣма защита е имало двойни зидове. Пространството, което захваща градището е около 3000 четв. метра. Диаметрътъ на кулитѣ 3 м., дебелината на зидоветѣ $1 - 1^1/_2$ м., а растоянието на двойнитѣ зидове 6 м.

Нѣма съмнѣние, че спомѣнжтитѣ окопи сж били правени отъ неприятелска войска, която е обсаждала градътъ. Окопътъ, лежащий на сѣверъ отъ „долното градище“ е служилъ за най важната позиция при обсажданието на градището. Окопитѣ до „Горното градище“ намиратъ се тъкмо на онова мѣсто, отъ гдѣто неприятелската войска е могла лесно да прѣкрати дохожданието на помощь и донасяние на храна за двѣтѣ градища.

Начинътъ на правяние на тѣзи окопи, които много приличатъ на онѣзи, които се намиратъ въ Котленский проходъ, въ мѣстностьта, гдѣто спорѣдъ прѣдположението ни, е станало сражение на Крума съ Никифора въ 811 г., ни припомни че може би, и окопитѣ до г. Дебелтъ сж правени отъ Крумовата войска. Извѣстно е, че слѣдъ споменатото сражение Крумъ отишелъ въ Тракия и прѣвзелъ въ 812 г. градоветѣ Месемврия и Дебелтъ.

VI.

Досегашнитѣ изслѣдования за положението на Бессапара, градъ на тракийското племе Басситѣ, си противорѣчжтъ напълно. Цукала въ описанието

на Пловдивъ [1]), като споменува за Татаръ-Пазарджикъ, заключава, че тамъ, или на западъ отъ днешний Т.-Пазарджикъ, лѣжалъ ужь старий градъ на Бесситѣ. Покойний Ст. Захариевъ въ издаденото си описание на Татаръ-Пазарджийската кааза, като отхвърля това мнѣние на Цукала, обръща внимание на нѣкакво си прѣдание ужь за мѣстата на сѣверо-истокъ отъ с. Малко Бѣлово, гдѣто прѣдполага да е билъ г. Бессапара. Послѣ пакъ като расправя за развалинитѣ на Баткунъ, заключава, че Баткунъ ще да лѣжи върху развалинитѣ на Бессапара. Г-нъ Иречекъ билъ склоненъ по-напрѣдъ [2]) да приеме, че сегашний Баткунъ е на мѣстото на старий Бессапара. Г-нъ Славейковъ относително Баткунъ прѣдполага, че той може да е билъ малка нѣкоя колония отъ Бессапара, а мисли, че Бессапара е билъ нѣйдѣ подъ сс. Устина и Перущица, гдѣто е Стара Пастуша и Нова Пастуша, на дѣсний брѣгъ на р. Вѫча [3]). Въ послѣдне пакъ врѣме Г-нъ Иречекъ, като се основава на римскитѣ официялни итинерарии (описание на държавнитѣ пѫтища), заключава, че Бессапара е лежалъ до низскитѣ Баба баири, на сѣверъ отъ Пещера, гдѣто се допиратъ до самата Марица, сирѣчъ нѣйдѣ между сс. Симентли и Теке-киркьой, на югоистокъ отъ Татаръ Пазарджикъ [4]).

При нашитѣ изслѣдования за положението на Бессапара обърнахме особенно внимание за опрѣдѣление на онази часть отъ главенъ римский пѫть Бѣлградъ — Цариградъ, която идѣла отъ станцията Lissae (Bona mansio) прѣзъ Бессапара за въ Пловдивъ. Съ изучванието на този пѫть, надѣвахме се, че ще сполучимъ окончателното разрѣшение на въпросътъ, на кое мѣсто е било расположено сѣдалището на тракийското племе Бесситѣ. Отъ укрѣплението „Хиссарлъкъ", на юго-истокъ отъ с. Вѣтренъ, гдѣто е била станцията Lissae показва се римский пѫть подъ с. Бошуля, гдѣто народътъ го нарича „Трояна" [5]). По посоката на този пѫть упѫтихме се къмъ Т.-Пазарджикъ, гдѣто се показватъ изново остатки на римский пѫть. Благодарение на Г-на Витиха, (инжинеръ), научихме се, че между г. Т.-Пазарджикъ и желѣзната станция, при раскопаванието на дѫлбочина $^1/_2$ м. се намиратъ камъни отъ единъ старъ пѫть. По посоката на този старъ пѫть дойдохме къмъ насбищата, които се простиратъ на истокъ до с. Башикарево. Тъкмо въ тази мѣстность и близската околность е сѫществувало едно старо засѣлище. При разкопаванието се намиратъ тука работени камъни, тухли, голѣми пръстени сѫдове (кюпове) и др. На близскитѣ Башикаровски баири намиратъ се основи на стари сгради. На юго-истокъ отъ тази мѣстность, на растояние единъ километръ, намиратъ се римски гробища. Видѣхме въ тѣзи мѣстности бронзени монети на Александръ Македонский, сѫщо и римски монети. Една сребърна монета имаше отъ едната си страна изобразенъ орелъ съ расперени крила. — По тѣзи мѣста прѣдполагаме да е билъ Бессапара, което заключаваме отъ римскийтъ пѫть, който минува прѣзъ това старо заселище и отъ

[1]) Περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως. Виена 1851.
[2]) Heerstrasse, p. 37.
[3]) Наука, 1882 год. стр. 374.
[4]) Период. Списание, X, стр. 16.
[5]) Наука, 1882 год. стр. 377.

растоянията, съхранени въ римскитѣ итинерарии. Спорѣдъ тѣхъ Бессапара е стоѣлъ отъ станцията Lissae (Bona mansio) на 15 римски мили (ок. 22 километра) растояние, което ни води по римский пѫть тъкмо тамъ, гдѣто открихме при с. Башикара остаткитѣ на староврѣмешното заселище. Прѣдположението ни се потвърдява още отъ подобностьта на имената на с. Башикара съ Бессапара и отъ туй, че това мѣсто лѣжи тъкмо тамъ, гдѣто най-важний пѫть отъ Македония излиза въ полето.

По-наташното продължение на римский пѫть отъ Бессапара къмъ Пловдивъ е идѣлъ прѣзъ сс. Каратаиръ, Златенъ-трапъ и Мечкюръ. Първитѣ слѣди отъ този пѫть се показватъ въ околностьта на сс. Симентли и Текиркьой, тамъ гдѣто Башикаровскитѣ баири се събиритъ съ Синитовскитѣ (на югъ отъ с. Симентли или Синитово). До р. Вѫча едвамъ личатъ слѣди отъ този пѫть и то до с. Каратаиръ. Отъ тукъ сочилъ пѫтьтъ направо къмъ мѣстностьта „Кукарджи“, на югъ отъ Баба-тепе (до с. Кади-кьой). Въ поменѫтата мѣстность забѣлѣжватъ се слѣди отъ едно старо засѣлище. Стари хора помнятъ, че по тѣзи мѣста е имало много дѣлани камьни, които били разнесени отъ послѣ изъ цѣлата околность. Нѣма съмнѣние, че мряморнитѣ камьни, които се търкалятъ въ околностьта на близкитѣ села, като Айрянли, Кади-кьой, Полатово и Златенъ-трапъ, происхождатъ отъ мѣстностьта „Кукарджи“. За любопитни надписи, които се намиратъ по камьнитѣ въ с. Айрянли и Златенъ-трапъ имахме вече случай да споменемъ. Прѣдполагаме, че въ помѣнѫтата мѣстность е била станцията Tugugerum. Тъждественностьта ѝ е доказана съ данни съхранени въ римскитѣ итинерарии; спорѣдъ тѣхъ станцията Tugugerum е стоѣла отъ Пловдивъ на 9 римски мили (ок. $13^1/_2$ килом.), което растояние напълно съотвѣтствува съ растоянието на Пловдивъ отъ мѣстностьта Кукарджи. Отъ Tugugerum идѣлъ пѫтьтъ къмъ с. Златенъ-трапъ, гдѣто на дълбочина 4 децим. изкопаватъ се камьни отъ калдаръменъ пѫть и се забѣлѣжва още по нѣкои мѣста римскийтъ пѫть 9 м. широкъ и надъ околнийтъ теренъ значително издигнатъ. Отъ послѣдното село пѫтьтъ, види се, да е идѣлъ прѣзъ с. Мечкюръ направо къмъ Пловдивъ.

За продължението на римскийтъ пѫть отъ Пловдивъ къмъ Одринъ имахме вече случай да споменемъ въ една отъ прѣдидущитѣ си статии. Като допълнение ще кажемъ още нѣколко подробности върху пѫтьтъ отъ Пловдивъ до станцията Parembole.

Отъ Пловдивъ, види се, да е излизалъ пѫтьтъ къмъ сѣверъ и е прѣминувалъ р. Марица близу до сегашний мостъ, като е идѣлъ прѣзъ прѣдмѣстието Каршияка, отъ гдѣто се е отбивалъ въ источно направление по лѣвий брѣгъ на р. Марица. Прѣди да достигне до могилата Мезаръ-тепе (на австрийската карта Ландошъ-Денеги) минувалъ на растояние $^1/_4$ часа отъ Пловдивъ прѣзъ единъ съборенъ мостъ, на когото основата, види се, да е отъ много по-стара направа отъ колкото горната часть. До могилата Мезаръ-тепе показватъ се нѣкакви остатки, като че сѫ отъ сграда и въ околнитѣ гробища се намиратъ работени камьни. Слѣди отъ римскийтъ пѫть не личатъ по тѣзи мѣста, нъ спорѣдъ по-нататашната посока на пѫтьтъ до р. Стрѣма може да се заключи, че е минувалъ по горѣпоменѫтитѣ мѣста. Отъ Мезаръ-тепе къмъ истокъ простиратъ се

блатливи мѣста и не е за очудвание, че слѣдитѣ отъ римский пжть по тѣхъ мѣста съвсѣмъ сж изчезнали.

Слаби слѣди отъ този пжть едвамъ се забѣлѣжватъ между сс. Скутарево и Рогошь, отъ гдѣто пжтьтъ направо минувалъ къмъ р. Стрѣма. Остатки на мостътъ прѣзъ рѣката не могли да се упазатъ по причина на бързото течение на рѣката и околнитѣ алувиални наноси. Мостътъ види се да е билъ въ мѣстото, гдѣто на дѣсно до пжтьтъ къмъ с. Маноли, се намира „Червена могилка“ (на лѣвийтъ брѣгъ на р. Стрѣма). Отъ тамъ иде пжтьтъ все въ източната посока прѣзъ гората и пасбищата направо къмъ голѣмата могила, която се вижда отъ далечъ. Тази могила е отстранена на $^1/_4$ часа отъ с. **Маноли** и се нарича „Малъ-Тепе“: до сѣверното ѝ подножие иде старийтъ пжть, който по тѣзи мѣста има посока 60° отъ сѣверъ къмъ западъ. Отъ могилата сочи прѣзъ р. Кара-дере къмъ близскитѣ турски гробища, на които се търкалятъ дѣлани мряморни камьни отъ коринтска архитектура. Пжтьтъ отъ с. Рогошь до р. Кара-дере и по нататъкъ къмъ истокъ не е постланъ съ камьни, нъ е само издигнжтъ надъ околнийтъ теренъ. Види се, че камьнитѣ сж били разнесени по околнитѣ села, по нѣмание камьни за градение изъ цѣлата околность. Спорѣдъ мнѣнието ни намирала се е въ околностьта на турскитѣ гробища до р. Кара-дере станцията Syrnota. Тъждественностьта ѝ съ това мѣсто се доказва отъ растоянията съхранени въ римскитѣ итинерарии. Спорѣдъ тѣхъ станцията Syrnota е стоѣла отъ Пловдивъ на 10 римски мили (около 15 килом.); това растояние ни води тъкмо къмъ горѣ поменжтитѣ гробища.

Отъ станцията Syrnota води пжтьтъ почти въ източната посока къмъ с. Геренъ. Пжтьтъ е билъ покритъ съ молусъ отъ геренский варовикъ, който на всждѣ се вижда отъ горѣ на пжтьтъ и особенно при раскопаванието му. Пжтьтъ иде прѣзъ геренската курия и пакъ на югъ отъ с. Геренъ ($^1/_4$ часа растояние). На юго-западъ отъ селото на 20 минути надалечъ, се е намѣрилъ надписътъ, за когото прѣдполага Г-нъ Иречекъ [1]) че е билъ прѣнесенъ насамъ отъ с. Папазли. Дълго врѣме е лѣжалъ надписътъ въ дворътъ на геренската черква, нъ селенитѣ въ послѣдно врѣме се отнесли безбожно къмъ тази старина, като я прѣчупили и турили въ стълбоветѣ на училищното здание. На това мѣсто, гдѣто се намиралъ надписътъ, открило се една голѣма бронзена статуя отъ която се запазила лѣва ржка. Ржката (длань съ прьсти) има дължина около 22 сентим.

Отъ с. Геренъ иде пжтьтъ въ източна посока къмъ едно низко възвишение, нарѣчено „Ашикларъ“. До това възвишение забѣлѣжва се остатъкъ отъ калдаръменъ пжть 4 м. широкъ; а отъ къмъ страната на възвишението се забѣлѣжва, пжтьтъ че е укрѣпенъ съ единъ зидъ около $^3/_4$ м. високъ. Възвишението, нарѣчено както и близското село, Ашикларъ, е около 300 раскрача дълго и 100 р. широко и се продължава къмъ югъ, гдѣто наклонението е твърдѣ незначително. По цѣлото възвишение намиратъ се прѣчупени тухли, керемиди, прьстени сждове и отъ къмъ източното наклонение ископаватъ основи на стари сгради. На това мѣсто види се да е била разположена станцията

---

[1]) Heerstrasse, p. 44. 45, бѣл. 114.

Parembole (παρεμβολή = лагеръ). Тождественностьта ѝ е доказана съ данни, съхранени въ римскитѣ итинерарии; спорѣдъ тѣхъ е била Parembole отстранена отъ Пловдивъ 18 римски мили, а отъ станцията Syrnota 8 римски мили. — Отъ Ашикаларскийтъ врьхъ минува пѫтьтъ прѣзъ Бейкьойската рѣка къмъ с. Ашикаларъ (20 минути на югъ отъ селото). Селенитѣ го наричатъ друмъ или япа-йолъ; ширината му на упазени мѣста е 7 м. Посоката си запазва чакъ до с. Челтикчи. По цѣлото това растояние, съ исключение на една малка часть до станцията (около 100 раскрача дължина) не се намиратъ на него камьни и се познава само по туй, че е малко издигнѫтъ надъ околнийтъ теренъ.

VII.

Къмъ най-старитѣ пѫтища въ Тракия принадлежи онзи пѫть, който е съединявалъ Пловдивъ съ дунавскитѣ градове Oescus (развалини при с. Гиченъ до устието на р. Искъръ) и Novae (до Свищовъ). За този пѫть се споменува още въ врѣмето на Императора Нерона[1]). Отъ Пловдивъ е излизалъ направо къмъ сѣверъ до южното подножие на Срѣдня-гора, гдѣто се намира старовремешната крѣпость Хиссаръ. Първата станция на този пѫть, види се, да се е намирала на сѣвероистокъ въ с. Строево, гдѣто личи една мѣстность, която е заобиколена съ насипъ, и въ която се намиратъ основи на стари сгради. Втората станция се е намирала между сс. Чоллукъ и Селджиково. По тѣхъ мѣста намира се на равно мѣсто, посрѣдъ пасбища единъ насипъ, който е заграждалъ една четвероѫгълна сграда, съ дѫлжина и ширина на стѣнитѣ около 100 раскрача. Насипътъ е около 5 метра високъ и е ориентиранъ спорѣдъ странитѣ на хоризонта. Отъ сѣверната страна, на растояние 150 раскрача, намиратъ се на единъ редъ четири правени могили. Отъ тази станция, види се, че произлизатъ различни дѣлани камьни, които сѫ пръснати изъ околнитѣ села. Така на пр. въ с. Селджиково, намирали се въ турско врѣме по гробищата антични камьни, които отпослѣ били прѣнесени въ черковний дворъ. Виждатъ се тамъ главици отъ стълбове (80 сантим. и 30 сант. дълги), подпоркитѣ имъ (ширина 65 сантим., а височина 0.72 м.) и др. Отъ тази станция пѫтьтъ сочилъ направо къмъ прочутата твърдина Хиссаръ. Нѣма съмнение, че твърдината е римска постройка, и че тукашното засѣлище е било едно видно мѣсто въ Тракия подъ римско управление. Четвероѫгълникъ, стѣнитѣ ориентирани спорѣдъ странитѣ на хоризонта, правилнитѣ порти, които до днесь още личатъ и главни улици — всичко това е планътъ на римский лагеръ, прѣобърнатъ въ постояненъ градъ. Постройката има бѣлѣзи на византийска поправка. Спорѣдъ мнението на Г-на Иречека[2]), Хиссарътъ е римската Диоклецианополисъ и срѣдневѣковната Алексианополисъ .Първото име не е първобитно и е турено въ врѣме на царя Диоклециана (284 — 305), който, види се, да е възобновилъ или укрѣпилъ градътъ. Почернѣлитѣ отъ вѣковете хисарски стѣни криятъ драгоцѣнно съкровище — прочути лѣчителни

[1]) Heerstrasse, p. 5.
[2]) Период. Спис. X. стр. 10.

извори¹), които дали поводъ къмъ основанието на тази крѣпость. Отъ Хиссарътъ види се да е излизалъ римскийтъ пѫть въ сѣвероисточната посока къмъ с. Михилци, а по-нататъкъ къмъ р. Гьопса, която я прѣминувалъ близу до сегашний мостъ на пѫтьтъ Пловдивъ — Карлово. За защита на тази часть на пѫтьтъ е служило едно укрѣпление, на което развалинитѣ личатъ между сс. Михилци и Чукурли. До с. Аиево (Карловско), пѫтьтъ е достигналъ до четвъртата станция; развалинитѣ ѝ личатъ на сѣверозападъ до послѣдното село на едно низско възвишение, което се нарича „Старо Теке или Ассарлъкъ". Планътъ ѝ и пространството ни напомнюва напълно станцията между сс. Чоллукъ и Селджиково. Наблизу се намиратъ правени могили. Спорѣдъ мнѣнието ни, тукъ е била станцията „Subradice" (подъ подножието). Тождественностьта ѝ съ тази станция е доказана съ данни, показани въ римската карта Tabula Peutingeriana; спорѣдъ нея станцията Subradice е била отдалечена отъ Пловдивъ 41 рим. мили, което растояние напълно съотвѣтствува съ онова отъ Пловдивъ до с. Аиево (прѣзъ Хиссаръ и с. Михилци).

Г-нъ Иречекъ полага „Subradice" до старото кале при с. Текия²); *спорѣдъ* мнѣнието ни обаче, онова кале е станцията Monte Emno, на „Емската планина", която е била отдалечена отъ Subradice 6 римски мили (окол. 9 килом.). Отъ послѣдната станция пѫтьтъ идѣлъ къмъ Ловечь (римската Мелта) отъ гдѣто се раздѣлявали пѫтищата за Oescus, Novae и Nikopol (Никюпъ при Търново).

Г-нъ Иречекъ споменува за единъ пѫть, който се отклонявалъ отъ римскийтъ пѫть при с. Текия. Този пѫть е вървѣлъ къмъ истокъ за въ Казанлѫшско и е достигалъ казватъ до Стара Загора. Диритѣ му се виждатъ въ Гйопса на двѣ мѣста. На западъ отъ Карлово се забѣлѣжва единъ съвсѣмъ разсипанъ пѫть, 3—4 раскрача широкъ, съ едно камьнно мостче на него прѣзъ единъ суходолъ. А на истокъ отъ Карлово почти цѣлъ часъ на далечъ, чакъ близу до с. Митиризово, намира се единъ старъ калдаръмъ, до 3 м. широкъ и отъ части тъй добрѣ запазенъ, че служи още до днесь. По далечъ дирята му се явява на сѣверъ отъ Калоферъ, близу подъ мънастиръть прѣзъ горитѣ. Жителитѣ отъ Калоферъ много добрѣ знаятъ тоя старъ калдаръмъ и посоката му. Той излиза въ Казанлѫшското поле при с. Голѣмосело, гдѣто се намиратъ и 3 калета (градища) за защитата му ³).

Спорѣдъ мнѣнието ни този пѫть е срѣдневѣковний и е съединявалъ градоветѣ Коисисъ (на западъ до Карлово) съ Кърни (до с. Шипка). По нататъкъ види се да се е отклонявалъ къмъ Стара Загора и къмъ Сливенъ.

VIII.

Къмъ една отъ най-важнитѣ станции на римский пѫть отъ Пловдивъ къмъ Одринъ принадлѣжи станцията Ranilum, отъ която, спорѣдъ римската карта Tabula Peutingeriana се е отклонявалъ единъ пѫть въ сѣверо-источна-

¹) Природни Богатства, стр. 10 и 11.
²) Период. Спис. X. стр. 10.
³) Периодическо Списание. IX.

посока къмъ г. Бероне (Стара Загора). Като изслѣдвахме по-подробно посоката на римскийтъ пѫть отъ станцията Parembole — която е била, споредъ прѣдидущитѣ ни изучвания, расположена на юго-истокъ отъ с. Геренъ — по-на истокъ отъ с. Ашикларе, узнахме че той иде между послѣдното село и с. Челтикчи съ посока 110° отъ югъ къмъ истокъ. До самото село Челтикчи пѫтьтъ много добрѣ личи и минува прѣзъ турскитѣ гробища, на които се търкалятъ дѣлани камъни отъ геренский варовикъ и пловдивский сиенитъ. Тѣзи камъни происхождатъ види се отъ мостъ, който е стоялъ по тѣзи мѣста, което заключаваме отъ туй, че пѫтьтъ наведнѫжъ се изгубва прѣзъ една изсѫхнала долина. Слѣдъ туй той минава прѣзъ р. Алка-бунаръ, близу до една воденица (на Хаджи Теневъ) и по-нататъкъ къмъ курията, нарѣчена „Емелика". На пѫтьтъ до воденицата ископахѫ два стълбове, единийтъ съ подпорка 0.5 м. дълга и широка, 0.55 м. висока съ стълбъ 1.5 м. дългъ а диаметръ 0.42 м.; вторийтъ стълбъ съ главица 0.37 м. висока 0.37 м. широка и стълбътъ 1 м. високъ. Отъ курията „Емелика" пѫтьтъ иде направо къмъ с. Караорманъ; той се познава по камънитѣ и по туй, че до нѣйдѣ е издигнѫтъ надъ околнийтъ теренъ; а отъ послѣдното село (около 5 минути на сѣверъ) сочи къмъ Чирпанъ.

Покрай римскийтъ пѫть между сс. Ашикларе и Караорманъ личятъ, на ½ часа на западъ отъ послѣдното село, остатки отъ едно старо засѣлище. По тѣхъ мѣста се забѣлѣжва една пространна могила нарѣчена „Плоска могила" или „Ясѫ-тепе", която види се да крие основи отъ нѣкаква сграда. Малко по-на сѣверъ отъ могилата, на едно низко възвишение на лѣвийтъ брѣгъ на р. Ана-дере, се намира една мѣстность нарѣчена „Кумбаклакъ", на която ископаватъ на едно голѣмо пространство стари основи отъ сгради, тухли, керемиди, голѣми прьстенни сѫдове (кюпове) и др.

По растоянията показани въ римската карта Tabula Peutingeriana, по тѣзи мѣста е стояла станцията Ranilum. Тази станция е била отдалечена отъ Пловдивъ 27 римски мили, което растояние съотвѣтствува съ онова отъ Пловдивъ до поменѫтата мѣстность „Кумбаклакъ".

IX.

Отъ станцията Ranilum (споредъ римската карта) отклонява се единъ пѫть къмъ г. Berone (Стара Загора); и дѣйствително се научихме за нѣкакъвъ старъ пѫть, който изъ тази околность излизълъ къмъ Стара Загора. По нѣмание врѣме не можахме обаче да го изслѣдваме. Растоянието отъ Ranilum до Berone, споредъ римската карта, е 37 римски милии; то обаче никакъ не съотвѣтствува съ сегашното растояние отъ мѣстностьта „Кумбаклакъ" до Бероне. Нѣма съмнѣние, че е станѫла въ римската карта погрѣшка относително до растоянието Ranilum — Berone. Извѣстно е, че цифритѣ въ Tabula Peutingeriana претърпѣли при прѣписванието имъ значителни измѣнения; не отдавна още е било исказано желание, за да се събира по възможность материялъ, съ помощьта на когото да се поправятъ погрѣшкитѣ въ Tabula Peutingeriana, които сѫ се упазили въ единственнийтъ виенский рѫкописъ.

Спорѣдъ мнѣнието ни трѣбва да се поправи растоянието 37 римски мили (Ranilum—Berone) на 27.

Въ околностьта на Ranilum сполучихме да откриемъ новъ клонъ на пжтьтъ, който въ сѣверо-западната си посока сочи къмъ Хисаръ (римский Диоклецианополисъ), гдѣто види се да се е съединявалъ съ римский пжть отъ Пловдивъ къмъ дунавскитѣ градове Oescus и Novae.

Първи свѣдения за този пжть добихме при изслѣдованията въ околностьта на Абрашларе (Брѣзово). До с. Салалий, послѣ на югъ отъ с. Кирекчий, около $^1/_2$ часа на сѣверъ отъ с. Ютакларъ показватъ се слѣди отъ този пжть; той минува прѣзъ пжтьтъ, който иде отъ католическото село Калжчли къмъ Абрашларе. Тукъ пжтьтъ има посока 44° отъ югъ къмъ истокъ и е 7 м. широкъ; отъ двѣтѣ му страни се забѣлѣжватъ малки прѣкопи. Отъ горѣ пжтьтъ е покритъ съ дребенъ геренский варовикъ, и на много мѣста се виждатъ раскопани мѣста, гдѣто околнитѣ селени искали да употрѣбятъ камькътъ. Отъ това мѣсто се изгубва почти съвсѣмъ въ Бекирлийската курия. На сѣверъ отъ с. Бекирли, на 5 минути растояние, минувалъ пжтьтъ прѣзъ долчинката на една рѣчица, която тече отъ сѣверъ къмъ югъ и е идѣлъ на отсрѣщнийтъ брѣгъ на тази рѣчица, гдѣто се забѣлѣжватъ 4 малки правени могилки и минава по-нататъкъ, като упазва посоката си (60° отъ югъ къмъ истокъ). Отъ могилкитѣ се вижда въ посока на пжтьтъ една голѣма могила, на растояние $^1/_2$ часъ.

Тази могила се нарича „Плоска-могила“ и е отстранена отъ къмъ сѣверната страна на пжтьтъ 50 раскрача; тя се прѣдставлява като край на едно низко възвишение, което се простира отъ къмъ сѣверната страна и е издигнато чрѣзъ едно искуственно натрупвание на пръстьта. Пжтьтъ тукъ се снишава прѣзъ единъ суходолъ и пакъ се възкачва на отсрѣщний брѣгъ, който е около 5 м. високъ. По тѣзи мѣста прѣдполагаме, да е била една отъ станциитѣ на пжтьтъ. Спорѣдъ казванието на селенитѣ, намиратъ се тукъ основи отъ стари сгради, тухли, керемиди, голѣми пръстенни сждове, които събиратъ до 300 оки вода, и др. По-нататъкъ пжтьтъ сочи на югъ отъ с. Българска Чоба, около $^1/_2$ часъ пжть, който личи много добрѣ, защото е въ срѣдата около $^3/_4$ м. издигнатъ надъ околнийтъ теренъ.

Ще спомѣнемъ тукъ за околностьта на пжтьтъ. Отъ „Плоската-могила“, на низкото бърдо, което се простира къмъ с. Чоба, намиратъ се два извора „Голѣмъ гюлъ-бунаръ“, отъ който водата се втича въ Рахманлийската рѣка въ самото село Чоба, и „Малъкъ гюлъ-бунаръ“, отъ който е идѣлъ клюнковъ водопроводъ къмъ съборений чифликъ, на лѣвата страна на старийтъ пжть, въ сѣверна посока къмъ с. Чоба; въ сжщата посока се е намирало с. Турска Чоба, която днесь вече несжществува. На югозападъ отъ с. Чоба лѣжи въ долината на Рахманлийската рѣка, на възвишението, което се простира къмъ сѣверъ до Абрашларе, една мѣстность нарѣчена „Селище“, гдѣто казватъ че се намиратъ тухли, керемиди и др. Спорѣдъ мнѣнието на нѣкои, къмъ южното наклонение на това Селище минувалъ клюнковъ водопроводъ.

До Абрашларе има два уединени върхове; на по-сѣвернийтъ отъ тѣхъ, който се продължава отъ истокъ къмъ западъ се намира „Камалевица кале“.

На юго-западъ отъ селото, около 1 часъ надалечь, на дѣсната страна на старийтъ пжть, намира се една голѣма могила, нарѣчена „Суиврикъ-могила“.

Въ близката Сърнена-гора, (Караджа-дагъ) има много стари развалини, именно въ околностьта на с. Рахманлий:

1) „Градище“, до пжтьтъ Рахманлий-Аджаръ, отъ лѣвата страна близу до Рахманлий.

2). „Сливово градище“, на сѣверъ отъ Рахмалий.

3). „Змѣевецъ градище“, на истокъ, около $^{3}/_{4}$ часа растояние отъ селото.

4). „Свѣтий Каласъ“ на югоистокъ, и мънастиръ „Св. Никола“ на югоистокъ около 2 часа.

Да се върнемъ пакъ къмъ старийтъ пжть. На югъ отъ с. Чоба личи много добрѣ, имащецъ посока 50° отъ югъ къмъ истокъ. До с. Тюркменъ се доближава къмъ едно низко възвишение, което се простира отчасти къмъ с. Кюселий, а отъ другата, къмъ многобройнитѣ искуственни могили, които сж наредени отъ западъ къмъ истокъ. На този край на възвишението се намиратъ остатки отъ тъй нарѣченото „Кайракъ кале“ или „Далгано кале“, гдѣто спорѣдъ мнѣнието ни е стояла станцията на пжтьтъ. Отъ тукъ пжтьтъ наведнжжь се отбива къмъ югъ, като иде отъ „Овчарската могила“ (Чобанъ-тепе) на сѣверъ (между сс. Тюркменъ и Кюселий) и по-нататъкъ къмъ главний римски пжть Пловдивъ — Одринъ. На мѣстото гдѣто се събира старийтъ пжть съ главний римски, намира се едно широко мѣсто, като че имало по тѣзи мѣста нѣкакво засѣлище. До това мѣсто, малко по-на сѣверъ отъ „Ясж. тепе“ е стояла, спорѣдъ мнѣнието ни, римската станция Ranilum.

Отговоръ на статията въ в. „Марица“ № 727 и 729.

Когато вече настоящийтъ трудъ бѣше готовъ (освѣнъ поправкитѣ отъ послѣдната кола), появи се въ в. „Марица“ № 727 и 729 една статия върху нѣкои археологич. — географич. бѣлѣжки.

Понеже въ статията се рѣшаватъ сѫщитѣ въпроси, които и ний рѣшихме въ списъкътъ си (III, Притурки VI) нужно е, да дадемъ тука нѣкои изяснения на читателитѣ:

Истина е, че наедно съ писательтъ на горѣказаната статия Г-нъ Добрускii сме се научили отъ Г-на Витиха (окрѫженъ инжинеръ въ г. Т.-Пазарджикъ) за старитѣ остатоци близо до г. Т.-Пазарджикъ. Разбира се, че *безъ другитѣ научни изслѣдования не е било още възможно, да се сѫди, че онова мѣсто е тождествено съ мѣстото, гдѣто е билъ г. Бессапара, а е било нужно найнапрѣдъ, да се докаже, че главнийтъ римский пѫть, който идѣлъ отъ станцията* „Lissae“ (Bona mansio) *по лѣвийтъ брѣгъ на р. Марица и я прѣминувалъ до г. Т.-Пазарджикъ, минувалъ тъкмо прѣзъ онова мѣсто, което ни означи Г-нъ Витихъ.* За да се увѣримъ и да докажемъ това, ний пѫтувахме отъ Пловдивъ до Т.-Пазарджикъ и обикаляхме полето отъ р. Марица до ребрата на Родопскитѣ планини така, *щото пѫтьтъ Пловдивъ — Т.-Пазарджикъ (35 Км.)* при мѫчно търсение на калдеръмътъ, който съ алувиалнитѣ наноси до толкова е покритъ, че на нѣкждѣ $^1/_3$ — $^3/_4$ м. се намира подъ земята, *направихме въ два дни.*

Освѣнъ това, посѣтихме *всичкитѣ мѣста,* които разнитѣ учени прѣдполагатъ за мѣсто на г. Бессапара и *заобиколихме подробно цѣлата околность на мѣстото,* което ни означи Г-нъ Витихъ. За Г-нъ писательтъ знаемъ *напълно вѣрно,* че не е пѫтувалъ по тѣзи мѣста и струва ни се, че и мѣстото, означено отъ Г-нъ Витихъ е видѣлъ само отъ далечь; даже и за старинитѣ, за които той говори повечето отъ насъ се е научилъ. (Между другитѣ припомнюваме, като най-главно нѣщо надписътъ въ с. Айранли).

Отъ пѫтуванията ний се задоволихме съ това, че подробно опрѣдѣлихме римскийтъ пѫть (вижъ нашата статия) и да го измѣримъ, за да си послужимъ при археол. карта, която искаме да свършимъ и издадемъ прѣзъ слѣдующата година. Че Г-нъ писательтъ на в. Марица не е знаялъ този калдаръмъ доказва и това, че *той го е мислилъ на другждѣ, отколкото се намира въ дѣйствителностьта,* какъ се види и отъ това, че станцията Tugugerum мислилъ я, че е тамъ, гдѣто е с. Полатово. Види се, че той, *като се е научилъ отъ насъ* въ приятелскийтъ разговоръ за посоката на калдаръмътъ много хитро изоставилъ, да го описва подробно и само приблизително (както сѫ знаяли и други прѣди него) споменува посоката му.

Вѣрваме, че всѣкий читатель ще ни припознае, че на основание на хипотези, още взѣти отъ другждѣ, не се рѣшатъ важни археол. въпроси и *ний можемъ въ слѣдствие на подробнитѣ ни пѫтувания и изслѣдования съ пълно право, да се ласкаемъ отъ окончателното рѣшение въпросътъ. „Кждѣ е билъ г. Бессапара“.*

Колкото се касае до другата часть на горѣспоменѫтата статия за главнийтъ римский пѫть между Пловдивъ — Одринъ, чудно ни бѣше, *какъ скоро Г-нъ писатель знае да измѣнява мнѣнията си.*

За сѫщийтъ пѫть пише той, като напълно приема, по-добрѣ прѣписва, мнѣнието на Г-нъ Иречекъ (Отчетъ на обл. реал. гимназия въ Пловдивъ 1884. стр. 11). че минувалъ по дѣснийтъ брѣгъ на р. Марица и описва станциитѣ му тамъ, гдѣто и Г-нъ Иречекъ («Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopol und die Balkanpässe»). За пѫтьтъ по лѣвийтъ брѣгъ на р. Марица, за когото ний първпѫть доказваме, че е билъ главенъ римский пѫть отъ Пловдивъ до Одринъ, и който само отъ части знаялъ Г-нъ писательтъ, той мисли, че е отивалъ къмъ морето (Отчетъ 1884. стр. 15 р. 23). Обаче той не ще може да не припознае и това, че още не отдавно, той много смѣло въ приятелскитѣ разговори поддържавалъ мнѣнието на Г-на Иречека противъ мнѣнието ни. И еднажъ, *като се увѣрилъ съ нашитѣ доказателства отъ списанието ни, което той е челъ слѣдъ допечатанието на другата кола (за което той хитро мълчи)* и като намѣрилъ въ с. Чакарларъ въ в. Марица обнародванъ надписъ (единственна негова заслуга въ цѣлата статия) *взима нашето мнѣние като негово (!?).*

Разбира се, че сме принудени да отсѫдимъ напълно таково отнасяние на Г. писательтъ и съ настоящето да открием истинностьта.

Това сме длъжни да направимъ, защото *въ противенъ случай, всѣки читатель би помислилъ, че сме винувати съ това, което взимаме за грѣшкѫ на Г-нъ писательтъ*, сир., че *ний сме заели мнѣнието му отъ статията на в. Марица, когато имаме пълно право да заявимъ, че е злоупотрѣбено съ собственното ни мнѣние.*

Кар. и Вл. Шкорпилъ.

ПО-ГЛАВНИ ПОГРѢШКИ.

Страница	*Редъ*	*Вмѣсто*	*Чети*
3	[1])	Sbornik, čis	Sborník, čís
5	11	опастность	опасность.
6	[1])	Jirečěk	Jireček.
7	[1])	Jrcček	"
8	14	Тацитѣ	Тацитъ
8	18	франгский	франкский
9	[2])	Poaze	Praze
10	14	объемала	обемала
10	21	подтвърдява	потвърдява
10	[3])	Památkv, mistopisné	Památky místopisné
12	21	фкоа	фока
15	20	югоистокъ	югозападъ
30	[7])	ῥεῖϑρον	ῥεῖδρον
22	21	мѣсностьта	мѣстностьта
23	[2])	Qraecorum	Graecorum
30	39	жгъна	жгъна
31	22	прѣдставлявать	прѣдставляватъ
32	10	„въ старитѣ“	има да бжде слѣдъ „сж се намѣрили“ . . .
32	17	„на отъ самъ“	„па самъ отъ“
39	[1])	pesschen	persischen
53	[1])	Heerssrasse	Heerstrasse
57	106	Яврово	Яворово
58	[1])	starožitnosti	staržitností
78	13	извоъи	извори
78	14	Бурасъ	Бургасъ
79	19	страна	стара
81	3	тойзи	този
82	1	Ли цетъ	Лицето
83	№ 8	можеда	може да
90	7	Месеврия	Месемврия
90	13	долнето	долното
91	[5])	п оизлѣзла	произлѣзла
На всѣкждѣ		редъ	рѣдъ

Геологическа карта на Южна България.

(мѣрка 1: 420.000)

отъ

Х. В. Шкорпилъ

(Carte géologique de la Roumelie Orientale)

1882.

Цѣна 2 лева.

Ископаеми Богатства

изнамѣрени до сега

въ

цѣлокупна България

съ особенъ поглѣдъ на геологическата карта на Южна България

отъ

Х. В. Шкорпилъ

Сливенъ 1882.

Нѣкои бѣлѣжки

върху

Пловдивскитѣ води

Изслѣдованията

на

Х. В. Шкорпилъ

прѣподаватель при областната реална гимназия въ г. Сливенъ

Посвѣтява се

на

Комиссията за снабдяванието съ водата въ г. Пловдивъ

1881.

Приготовлява се подъ печать:

Гробни могили

въ

цѣлокупна България

отъ

Вл. и Кар. Шкорпилъ.

„Архиологическа Карта".

на

Южна България

отъ

Кар. Шкорпилъ.

ЦѢНА 8 ГР. ЗЛАТНИ

ЦѢНА 8 ГР. ЗЛАТНИ